

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ – ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΧΩΡΟΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΤΗΣ
ΜΑΝΗΣ**

ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF ATHENS
SCHOOL OF RURAL AND SURVEYING ENGINEERING – GEOINFORMATICS
ENGINEER
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY REGIONAL PLANNING AND DEVELOPMENT

DIPLOMA THESIS

**THE SPACE-TIME DEVELOPMENT OF THE RESIDENTIAL
NETWORKS IN MANI**

KYRIAZAKOS LEONIDAS

SUPERVISOR MPAKOIANNHS EYTHIMIOS

ATHENS, MARCH 2023

*“Δεν ακούγεται τίποτα,
Μόνο το καρδιοχτύπι της πέτρας
Και η πέτρα της καρδιάς που δουλεύεται
Βαριά, σιγά και σταθερά...”*

Γ. Ρίτσος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο την εξέλιξη των οικιστικών δικτύων της Μάνης στον χώρο και στον χρόνο.

Αρχικά, έγινε καταγραφή των γεωλογικών, ιστορικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της περιοχής της Ανατολικής και Δυτικής Μάνης κατά την διάρκεια του χρόνου από την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας έως και την σύγχρονη εποχή.

Αυτή η μελέτη πλαισιώνεται σε μια πολυκλιμακωτή προοπτική, η οποία υποδηλώνει ότι η εστίαση σε μία μόνο κλίμακα ανάλυσης δεν μπορεί να παρέχει την πληρέστερη εικόνα της πραγματικότητας.

Στην συνέχεια, παρουσιάστηκαν το ανθρωπογενές περιβάλλον, τα γεωγραφικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης. Με άλλα λόγια, έγινε ανάλυση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος καθώς και των οικιστικών δικτύων της Μάνης.

Με βάση τα παραπάνω, καθώς και με αυτοψία στην περιοχή σημειώθηκαν τα κύρια προβλήματα της περιοχής και αναλύθηκαν εκτενώς. Η έλλειψη υποδομών, τόσο κτηρίων όσο και οδικών δικτύων καθώς και η μη συντήρηση των πολιτιστικών μνημείων και μονοπατιών χρίζουν άμεσης βελτίωσης προκειμένου να αναδειχθεί και να αξιοποιηθεί επαρκώς η περιοχή μελέτης.

Τέλος, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων στη σημερινή κοινωνία έγιναν προτάσεις έχοντας ως βάση την υφιστάμενη κατάσταση η οποία αναλύθηκε εκτενώς στην παρούσα διπλωματική εργασία.

SUMMARY

The subject of this thesis is the evolution of Mani's residential networks in space and time. Initially, the geological, historical and cultural characteristics of the region of Eastern and Western Mani, during the period of the Byzantine Empire to the modern era, are presented. This study is framed in a multiscale perspective which verifies that, focusing on a single-scale analysis, cannot provide the complete “picture” of the reality.

Then, the anthropogenic environment, the geographical and the climatic characteristics, of the area that is studied, are presented. In addition, an analysis of the man-made environment and residential networks of Mani is presented.

Based on the above, including an autopsy of the area, its main problems are noted and analyzed extensively. The lack of infrastructure in both building and road networks, as well as the non-maintenance of the cultural monuments and paths, need immediate improvement in order to highlight and adequately utilize the area of the study.

To conclude, in order to deal with the existing problems, proposals are stated, based on the findings that have been extensively analyzed in this thesis.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	11
1.1. Εισαγωγή.....	11
1.2. Γεωγραφία και Κλίμα της Ευρύτερης Περιοχής.....	12
1.3. Η Ιστορία της Περιοχής.....	16
1.4. Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.....	18
1.5. Η Μέση Βυζαντινή Περίοδος (μ.Χ. 843-1261).....	18
1.6. Ύστερη Βυζαντινή Περίοδος (μ.Χ. 1261-1462).....	21
1.7. Η Πρώτη Οθωμανική περίοδος (1462-1685 μ.Χ.).....	23
1.8. Η Ενετική περίοδος (μ.Χ. 1685-1715).....	26
1.9. Η Δεύτερη Οθωμανική περίοδος (μ.Χ. 1715-1821).....	27
1.10. Τοπική Αρχιτεκτονική.....	29
1.10.1. Τα Βυζαντινά Παλαιομανιάτικα και η «Μεγαλιθική» Παράδοση.....	30
1.10.2. Αρχιτεκτονική πρώτης Οθωμανικής περιόδου.....	37
1.10.3. Αρχιτεκτονική της δεύτερης Οθωμανικής περιόδου.....	38
1.10.4 - Μετα-Οθωμανική Αρχιτεκτονική.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ.....	42
2.1. Μακρο ανάλυση.....	44
2.1.1. Η προσέγγιση των παγκόσμιων συστημάτων.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	47
3.1. Διοικητική Διαίρεση.....	47
3.1.1. Διοικητική Διαίρεση Νομού Μεσσηνίας.....	47
3.1.2. Διοικητική διαίρεση νομού Λακωνίας.....	49
3.2. Η Δημογραφική Εξέλιξη της Περιοχής Μελέτης.....	50
3.3. Μορφολογικά Χαρακτηριστικά.....	51

3.4. Οι Χρήσεις Γής στην Περιοχή Μελέτης	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΟΥΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΜΑΝΗΣ	54
4.1.Οριοθέτηση δήμων μελέτης	54
4.2.Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά πληθυσμού	54
4.3.Δείκτες απασχόλησης και ανεργίας στους δήμους μελέτης	65
4.4.Παλαιότητα κατοικιών περιοχή μελέτης	71
4.5.Δημιουργία Χαρτών με τα οικιστικά δίκτυα της Μάνης	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	87
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ – ΔΡΟΣΟΠΗΓΗ	93
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	96
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ	97
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ	98
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	109
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΠΙΣΥΝΑΠΤΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΑΡΘΡΩΝ	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένας οικισμός, μία περιοχή, μία χώρα, ένας δηλαδή τόπος, χαρακτηρίζεται σαφώς από τη μορφολογία του εδάφους, τις κλιματικές συνθήκες που επικρατούν, την ομορφιά του τοπίου. Κυρίως όμως, χαρακτηρίζεται από τους ανθρώπους που κατοικούν εκεί, από αυτούς που κατοίκησαν, αυτούς που πέρασαν και βέβαια τα δημιουργήματά τους ως αποτυπώματα αναλλοίωτα στο μεγάλο αυτό δρόμο της εξέλιξης και της συνέχειας. Χαρακτηρίζεται από την ιστορία, τον πολιτισμό, τις δραστηριότητες των κατοίκων ανά τα χρόνια. Αυτή είναι η σημαντικότερη δυναμική ενός τόπου και αυτά αποτελούν την “ταυτότητά” του.

Οι κάτοικοι ενός τόπου και οι δομές που βρίσκονται σε θέση ισχύος χαρακτηρίζονται από τη συμπεριφορά που επιδεικνύουν απέναντι στον τόπο αυτό. Χαρακτηρίζονται από το σεβασμό απέναντι στον τόπο και σε αυτά που αυτός φέρει. Την ταυτότητά του. Ο σεβασμός τους, εκδηλώνεται με την προσπάθεια ο τόπος να διατηρηθεί, να αποτελέσει την έμπνευση στους ανθρώπους του και να αναπτυχθεί. Ένας τόπος που δεν αναπτύσσεται, είναι ένας τόπος νεκρός, φάντασμα των παλαιότερων εποχών και οι άνθρωποί του, φαντάσματα και μιμητές του παρελθόντος, μην έχοντας καλλιεργημένα χαρακτηριστικά, μην έχοντας δηλαδή ουσιαστική ιστορική συνέχεια. Ο σεβασμός λοιπόν στον τόπο, αποτελεί το μόνο εργαλείο συνέχειας του λαού του σε αυτό το μεγάλο δρόμο της εξέλιξης, όπου το να πάψουν να προστίθενται κι άλλα αποτυπώματα από εκείνα που υπήρχαν, θα οδηγήσει και στην εξάλειψη των παλιών και στον αποπροσανατολισμό των νέων. Θα οδηγήσει στον αποπροσανατολισμό ενός ολόκληρου λαού και στον χαμό ολόκληρου του τόπου του.

Το μεγάλο ερώτημα που τίθεται λοιπόν, σε μελέτες σαν αυτή ή σε κοινότητες, κράτη, λαούς, είναι το εξής: Πώς μπορούμε να βρούμε τα παλιά αποτυπώματα, να τα ξεσκεπάσουμε από τη στάχτη της ανουσιότητας και της απαξίωσης που τα σκεπάζει, να τα κάνουμε να λάμπουν σαν πλανήτες και πώς με οδηγό το φως τους, θα δημιουργήσουμε νέα, στέρα τέτοια αποτυπώματα, λαμπρότερα των προηγούμενων και οδηγούς των επόμενων.

Αν κοιτάξει κανείς προσεκτικά ένα από τα χιλιάδες καλντερίμια της Μάνης, με την οποία ασχολείται η μελέτη αυτή, θα δει ένα πρακτικό δείγμα μίας τέτοιας συνέχειας, ξεπερνώντας το συμβολισμό και την υπερβολή του λόγου: Κάθε γενιά, συντηρούσε τη στρώση των φυτεμένων πετρών που έβρισκε από της προηγούμενες και πρόσθετε ακόμα μία. Κάθε άνθρωπος που περνούσε, έκανε το απλό αλλά τόσο μεγαλειώδες, να βρει μία πέτρα, να σκύψει και να τη φυτέψει. Είναι ίσως ο μόνος λόγος που έκανε

έναν άνθρωπο αυτού του λαού να σκύψει. Έτσι, αν μελετήσει κανείς την τομή ενός καλντεριμιού, θα ανακαλύψει τις πολλές στρώσεις του άρα και τις γενιές που το χρησιμοποίησαν, το τίμησαν, το σεβάστηκαν! Θα ανακαλύψει τον κόπο, τη ζωή, τον Αγώνα αυτών που περπάτησαν εκεί. Θα ανακαλύψει επομένως τα αποτυπώματα που αποτελούν την ταυτότητα του τόπου και του λαού του. Θα βρει όμως στο πάτημά του αυτό το απλό αλλά μεγαλειώδες, το πώς θα συνεχίσει να “φυτεύει πέτρες” με τη σειρά του, ακόμα καλύτερα, ακόμα πιο στέρεα. Πώς θα αφήσει τα δικά του αποτυπώματα!

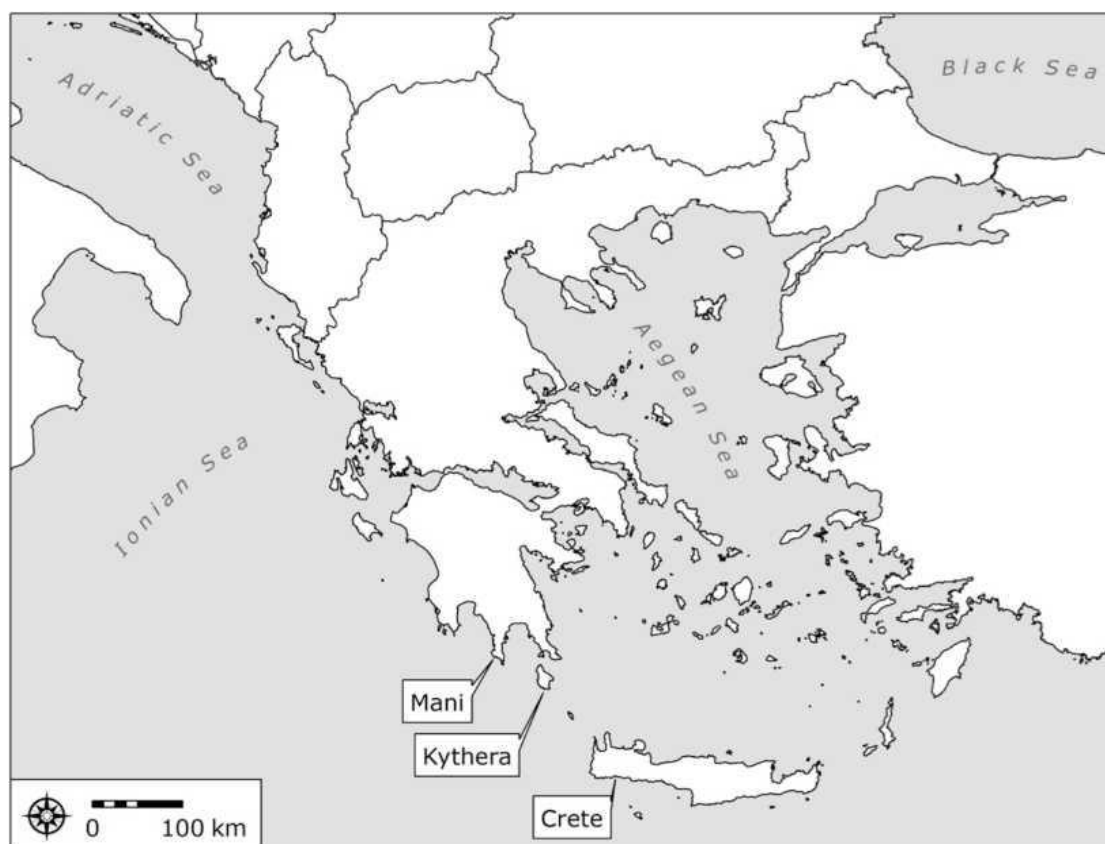
Στη Μάνη, σε αυτόν τον απρόσιτο και περήφανο τόπο, στο παιδί του Ταυγέτου και του Πάρνωνα, υπάρχουν αμέτρητα αποτυπώματα, αναλλοίωτα στους αιώνες. Τα βουνά, οι βράχοι, τα καλντερίμια, οι ναοί, οι πύργοι, τα κάστρα, οι μνήμες και οι αξίες του λαού, αλλά και οι Αγώνες όλων των γενιών, πεπερασμένων και επομένων, είναι αποτυπωμένα στο χάρτη του χρόνου με το πιο έντονο μελάνι και τους αξίζει να χαραχθούν σταθερά στην κατασκευή του μέλλοντος!

Λεωνίδας Κυριαζάκος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

1.1. Εισαγωγή

Αυτό το κεφάλαιο παρέχει μια επισκόπηση της γεωλογίας, της ιστορίας και του πολιτισμού της χερσονήσου της Μάνης, της κεντρικής και νοτιότερης από τις τρεις κύριες χερσονήσους της Πελοποννήσου. Η περιοχή είναι σχετικά απομονωμένη από την ηπειρωτική χώρα λόγω των περίοπτων βουνών του Ταΰγετου, που σχηματίζουν ράχη σε όλο το μήκος της χερσονήσου. Ωστόσο, η Μάνη είναι επίσης μια στρατηγική τοποθεσία λόγω της γεινιάσής της με το κανάλι των Κυθήρων, βασικό δρομολόγιο για τα πλοία που ταξιδεύουν μεταξύ της Ελλάδας και της υπόλοιπης Μεσογείου. Αυτές οι αντιφατικές πτυχές της γεωγραφίας της προσδίδουν στη Μάνη μια «νησιωτική» ιδιότητα (Panagiotopoulos, 1996). Κατά κάποιο τρόπο είναι απομονωμένη, αλλά με άλλους τρόπους είναι κομβική για τις περιοχές γύρω της (Fermor, 2004).

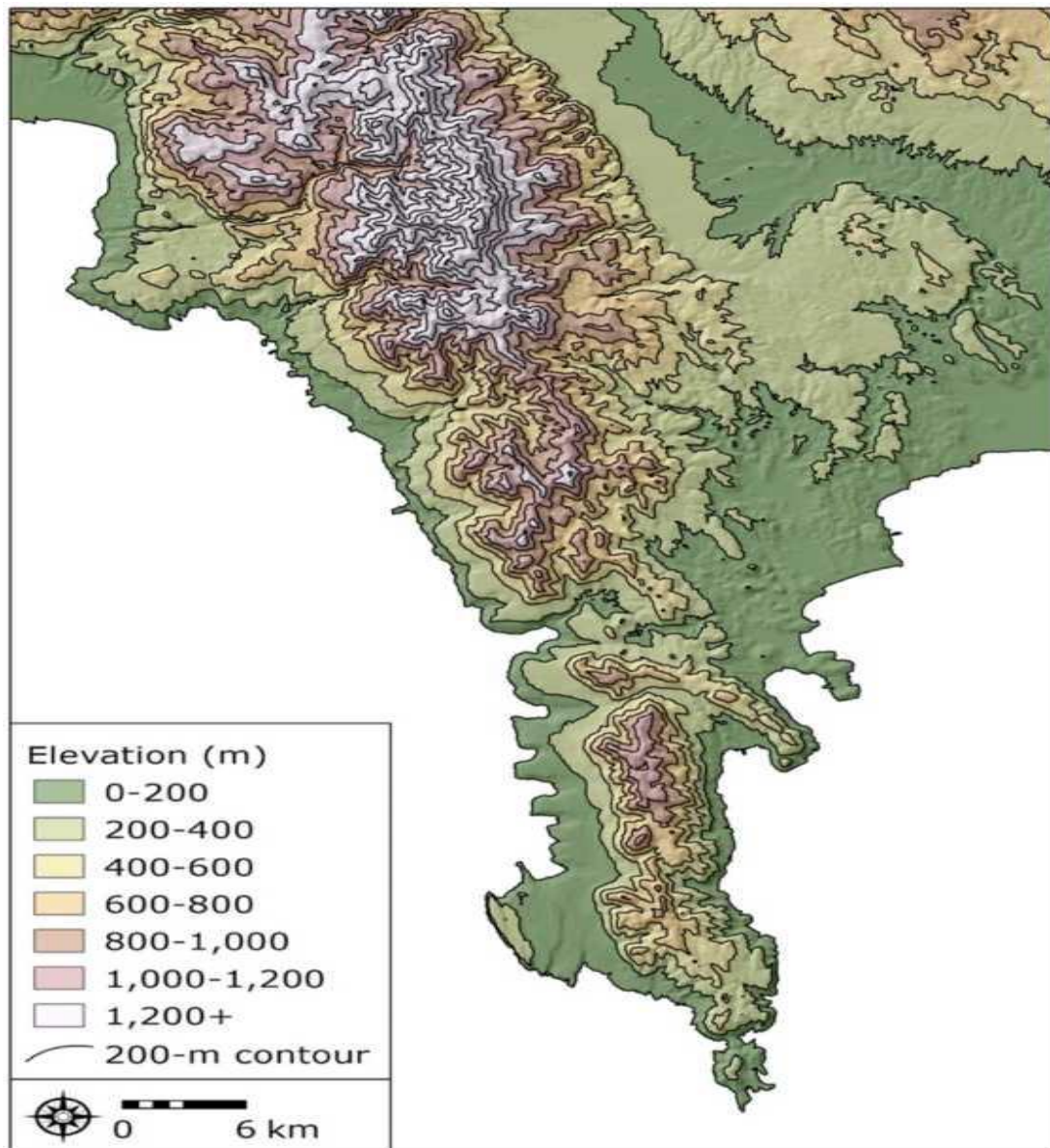
Αν και η Μάνη είναι πλέον μια έρημη περιοχή, με τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς και τα μη οργωμένα χωράφια, η κληρονομιά της παραμένει ζωντανή στα γραπτά των περιηγητών και στη μυθολογική ιστορία της Ελλάδας. Λέγεται ότι οι Σπαρτιάτες κατέφυγαν στην περιοχή όταν η δύναμη της πόλης-κράτους εξασθένησε. Μια από τις εισόδους της κλασικής περιόδου στον Άδη βρισκόταν στο Ταίναρο και ο Πάρης και η Ελένη πέρασαν την πρώτη τους νύχτα μαζί στο νησί της Κρανάης στο σύγχρονο Γύθειο. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Μάνη είχε τη φήμη της αντίστασης και η τοπική παράδοση ισχυρίζεται ότι παρέμεινε ανεξάρτητη ακόμη και όταν η υπόλοιπη Ελλάδα έπεφτε υπό Οθωμανικό έλεγχο. Σήμερα, συνεχίζει να είναι γνωστό για τις παραδόσεις του στο τραγούδι, τις διαμάχες, τους πύργους και την πειρατεία.

Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να τονίσει τη μοναδικότητα της Μάνης και τη «νησιωτική» φύση της, υπογραμμίζοντας παράλληλα τη σημασία της ως ανθρωπολογική μελέτη ιδιαίτερης περίπτωσης. Χάρη στους αμέτρητους ταξιδιώτες που έχουν επισκεφθεί την περιοχή και έχουν τεκμηριώσει τους οικισμούς, τους ανθρώπους και τον πολιτισμό της, υπάρχει πληθώρα ιστορικών πηγών για οικισμούς της Μανιάτης που χρονολογούνται από τον 14ο αιώνα μ.Χ. Τα αρχαιολογικά δεδομένα είναι εξίσου εντυπωσιακά σε έκταση (αν και σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητα) λόγω του αριθμού των εγκαταλελειμμένων οικισμών και κτιρίων που σώζονται ακόμη. Αν και η ερήμωση που έλαβε χώρα στις αρχές του 20ου αιώνα είχε πολλές καταστροφικές επιπτώσεις στην περιοχή, είναι ένας από τους κύριους λόγους που μπορεί να μελετηθεί σήμερα ο υλικός πολιτισμός της μεσαιωνικής Μάνης.

1.2. Γεωγραφία και Κλίμα της Ευρύτερης Περιοχής

Η Μάνη μπορεί να υποδιαιρεθεί σε τρεις περιοχές που αντιστοιχούν σε ιστορικά, εθνογραφικά και καθομιλούμενα όρια. Η βορειοδυτική περιοχή ανάμεσα στο Οίτυλο και την Καλαμάτα είναι γνωστή ως Εξωτερική (Εξω) ή Μεσσηνιακή Μάνη. Η νοτιοδυτική περιοχή είναι γνωστή ως Εσωτερική (Μέσα) Μάνη, και είναι ιδιαίτερα απομονωμένη από τα βουνά του Ταΰγετου, επειδή υπάρχει μόνο μία κύρια διαδρομή που συνδέεται με την ηπειρωτική χώρα. Τέλος, ολόκληρη η ανατολική ακτή από το ακρωτήριο Ματαπάν (ή Ταίναρο) βόρεια μέχρι το Γύθειο είναι γνωστή ως Μέσα Μάνη. Η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει όλη την Εσωτερική Μάνη και το νότιο μισό της Κάτω Μάνης. Η ανατολική πλευρά είναι πολύ λιγότερο φιλόξενη, με απότομα βουνά να κατεβαίνουν γρήγορα προς τη θάλασσα. Χωρίς να υπολογίζουμε τα μεγάλα

λιμάνια της Καλαμάτας και του Γυθείου, υπάρχουν έξι όρμοι βαθιά και αρκετά προστατευμένοι για να αγκυροβολούν μικρά πλοία. Οι υπόλοιποι όρμοι είναι σχετικά ρηχόι και μπορούν να φιλοξενήσουν μόνο μικρότερα πλοία όπως λέμβους και μικρά σκάφη.

Η γεωγραφική αποσύνδεση της Μάνης από την Πελοπόννησο είχε σημαντικές επιπτώσεις στα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των κατοίκων της. Πρώτον, η σχετική σπανιότητα χερσαίων διαδρομών σήμαινε ότι τα θαλάσσια ταξίδια θα ήταν ένα σημαντικό μέσο επικοινωνίας, εμπορίου και μετακίνησης πληθυσμού. Το

νοτιότερο σημείο της Μάνης στο ακρωτήριο Ταίναρο απέχει 38 χιλιόμετρα από το νησί των Κυθήρων και 140 χιλιόμετρα από την Κρήτη. Σε όλη την ιστορία, η Μάνη έπαιξε ρόλο σε μεγαλύτερα εμπορικά δίκτυα λόγω της στρατηγικής της θέσης κοντά στο κανάλι των Κυθήρων. Ξεκινώντας από την Εποχή του Χαλκού και συνεχίζοντας στους Ρωμαϊκούς χρόνους, ήταν μια πηγή ενός μοναδικού και πολύτιμου βυσσινί μαρμάρου που ονομάζεται rossoantico, εκτός από τα γκρίζα και μαύρα μάρμαρα (Warren, 2012.; Kokkorou-Alevrasetal., 2009).

Στη μεσαιωνική περίοδο, η Μάνη συνέχισε να κατέχει εξέχουσα θέση στο εμπόριο του Αιγαίου. Η τοποθεσία της Μάνης εξέθετε τους κατοίκους της στην επιρροή άλλων περιοχών και το αντίστροφο. Μέχρι σήμερα, υπάρχει μια ισχυρή πολιτιστική σύνδεση μεταξύ των Εσωτερικών Μανιατών και των Κρητικών των ορεινών δυτικών χωριών - η προφορική παράδοση υποστηρίζει ότι οι δύο ομάδες ήρθαν σε βοήθεια η μια την άλλη κατά την Ελληνική Επανάσταση (1821-1829). Οι ιστορικές μαρτυρίες φανερώνουν επίσης, τη μετακίνηση των Μανιατών σε άλλα μέρη της Μεσογείου, όπως όταν ιδρύθηκαν οι αποικίες των Μανιατών στην Ιταλία τον 17ο αιώνα (Papadopoulos, 1982).

Γεωλογικά, η χερσόνησος αποτελείται σχεδόν εξ ολοκλήρου από κρυσταλλικό ασβεστόλιθο, με χρωματιστά μάρμαρα ειδικά στα ανώτερα στρώματα (Ινστιτούτο Γεωλογίας και Εξερεύνησης Ορυκτών 1984). Αυτά τα στρώματα χρονολογούνται κυρίως στον Ύστερο Κρητιδικό και τον Ύστερο Ηώκαινο, με ορισμένους ασβεστόλιθους της Μέσης Τριασικής περιόδου κατά μήκος της νοτιοανατολικής ακτής και στο βορειοανατολικό τμήμα της χερσονήσου. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς της κεντρικής ράχης του βουνού, υπάρχουν αρκετές περιοχές όπου η πτώση βράχων έχει δημιουργήσει μεγάλους κωνικούς όγκους στη βάση του βουνού. Στα νότια, υπάρχουν επίσης συγκεντρωμένες περιοχές φλύσχη (δηλαδή σχιστόλιθοι και φυλλίτης), κυρίως κατά μήκος της ορεινής ράχης και στις ακτές γύρω από τη Βάθεια και τη χερσόνησο Ματαπάν. Ο φλύσχος είναι επίσης ο κυρίαρχος τύπος βράχου στην κοιλάδα που εκτείνεται βόρεια από τον Κότρωνα. Υπάρχουν μικρές περιοχές θαλάσσιων ή λιμνοθυλακικών κοιτασμάτων μάρμας στον κόλπο του Οίτυλου και στον κόλπο του Μέζαπου και οι προσχωσιγενείς αποθέσεις συγκεντρώνονται στον κόλπο του Οίτυλου και κατά μήκος της βορειοανατολικής ακτής.

Η γεωλογία της περιοχής επηρέασε άμεσα την αρχιτεκτονική παράδοση των μεσαιωνικών κατοίκων της Μάνης. Ο ασβεστόλιθος ήταν ευρέως διαθέσιμος, ειδικά με τη μορφή βραχωδών εξάρσεων που βρίσκονταν στα πλατιά οροπέδια κατά μήκος

της δυτικής ακτής. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι μεσαιωνικές όρθιες κατασκευές στη Μάνη είναι χτισμένες σχεδόν εξ ολοκλήρου από ασβεστολιθικούς ογκόλιθους ή πέτρες. Σε λίγα μόνο σημεία της χερσονήσου, οι μεταμορφωμένοι σχιστόλιθοι και οι φυλλίτες ήταν το μόνο διαθέσιμο οικοδομικό υλικό. Σε αυτά τα μέρη, το τυπικό παραδοσιακό στυλ δόμησης τροποποιήθηκε για να ληφθεί υπόψη η πιο εύθραυτη φύση αυτών των πετρωμάτων.

Σύμφωνα με κλιματικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, η μέση ετήσια βροχόπτωση κατά μήκος των ακτών της Μάνης είναι 600-800 mm, ενώ το ανώτερο οροπέδιο στην κεντρική ράχη της Κάτω Μάνης δέχεται 800-1.000 mm (Kayser&Thompson, 1964).

Η χερσόνησος δέχεται βροχοπτώσεις μεταξύ 60-80 ημερών, οι περισσότερες από αυτές συμβαίνουν τους χειμερινούς μήνες. Η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι μεταξύ 19-19,5 βαθμών Κελσίου, με μέσο όρο Ιανουαρίου μεταξύ 11-12 και Ιουλίου μεταξύ 27-28.

Σύμφωνα με τον Baltas (2007), η Μάνη χαρακτηρίζεται ως με τυπικό «μεσογειακό» κλίμα και είναι κάπως πιο υγρό από το γειτονικό νησί των Κυθήρων. Σε αντίθεση με την αγροτική παραγωγικότητα της υπόλοιπης Πελοποννήσου, το τοπίο της Μάνης είναι πολύ πιο κατάλληλο για ποιμενική δραστηριότητα. Υπάρχει μια μικρή έκταση γεωργικής γης χαμηλής ποιότητας στο βορειοανατολικό τμήμα της χερσονήσου, αλλά η υπόλοιπη περιοχή θεωρείται ότι έχει πολύ χαμηλό γεωργικό δυναμικό και διατρέχει πολύ υψηλό κίνδυνο ερημοποίησης (Yassoglou 2004).

Υπολογίζεται ότι περίπου το 27% της γης είναι καλλιεργήσιμη, ενώ το 50% της δυτικής ακτής και το 70% της ανατολικής ακτής είναι οι καταλληλότερες για βοσκότοπους (Kayser&Thompson, 1964), όμως, παρά τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν για τη γεωργία, οι κάτοικοι ασχολήθηκαν με τον τομέα της.

Τα βραχώδη εδάφη της Μάνης στο πέρασμα των αιώνων επεξεργάστηκαν και χτίστηκαν σκαλοπάτια για να επεκτείνουν την καλλιεργήσιμη γη στους πρόποδες. Ασκούσαν τη γεωργία της ξηράς, εγκαταλείποντας την άρδευση υπέρ της αξιοποίησης των φυσικών βροχοπτώσεων. Οι αγρότες δημιουργούσαν ανάκαθεν έναν πετρόχτιστο σταυρό-καλντερίμι μέσα στα χωράφια τους για να ανακατευθύνουν το νερό στα γύρω φυτά. Για άλλους, οι πηγές και οι στέρνες ήταν μια κρίσιμη πηγή νερού τους ξηρούς καλοκαιρινούς μήνες.

Μέχρι σήμερα, οι μόνες πληροφορίες για την γεωργική παραγωγή στη Μάνη για το απώτερο παρελθόν, προέρχονται κυρίως από αναφορές του 18^{ου} αιώνα και έπειτα.

Τον 18ο αιώνα, οι πρωταρχικές καλλιέργειες ήταν τα τρόφιμα επιβίωσης, όπως το καλαμπόκι, το σιτάρι, το κριθάρι, το σύκο και η ελιά. Σε κάποιο βαθμό, οι ντόπιοι αγρότες συμμετείχαν επίσης στο εμπόριο μεγάλων αποστάσεων, με τις κύριες εξαγωγές να είναι φασόλια, μέλι, κεριά, ελαιόλαδο, βαλονέα (μια τανίνη που προέρχεται από βελανίδια), υφάσματα (κυρίως μετάξι), βοοειδή και παστά ορτύκια (Wagstaff, 1965). Όπως και αλλού στην Ελλάδα, η παραγωγή ελιάς εκτινάχθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα και το ελαιόλαδο έγινε βασικό προϊόν εξαγωγής. Υπολογίζεται ότι αυτή την εποχή φυτεύτηκαν στη Μάνη 1,7 εκατομμύρια ελαιόδεντρα, καθιστώντας την μια από τις κορυφαίες περιοχές στην Ελλάδα σε αριθμό δέντρων που φυτεύτηκαν ανά στρέμμα. Μεγάλο μέρος της καλλιεργήσιμης γης της Μάνης τον 20ο αιώνα αφιερώθηκε σε κτηνοτροφικές καλλιέργειες όπως η μηδική, το τριφύλλι και ο βίκος (που καλλιεργούνταν στο 34% της καλλιεργήσιμης γης της Εσωτερικής Μάνης), η οποία χρησιμοποιήθηκε για τη διατροφή των εκτιμώμενων 35.700 αιγοπροβάτων, 6.600 βοοειδών και 4.60 γουρούνια (Kayser&Thompson, 1964). Το μασλίνο, το κεχρί, το σόργο, το σιτάρι και το κριθάρι ήταν οι επόμενες πιο κοινές καλλιέργειες.

Σήμερα, το τοπίο της Μάνης δίνει την αίσθηση πως είναι σχεδόν άδειο, τα χωράφια της παραδίδονται σε βράχους και αγκάθια. Στις βουνοπλαγιές της φυτρώνουν άγρια βότανα όπως το θυμάρι και η ρίγανη.

Από τον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο (1946-1949), όταν οι κάτοικοι άρχισαν να μετακινούνται σε μεγαλύτερες πόλεις όπως ο Πειραιάς, η γεωργική και ποιμενική παραγωγή της Μάνης μειώθηκε σημαντικά. Σήμερα, πολλά από τα μικρότερα χωριά είναι σχεδόν εγκαταλελειμμένα κατά τους χειμερινούς μήνες μέχρι να επιστρέψουν οι οικογένειες από την Αθήνα για τις καλοκαιρινές διακοπές.

1.3. Η Ιστορία της Περιοχής

Καθ' όλη την ιστορία της Μάνης, η νησιώτικη φύση της επέτρεψε στους κατοίκους της να διαχειριστούν το πόσο αλληλεπιδρούν με το υπόλοιπο Αιγαίο. Κατά καιρούς, η Μάνη έπαιξε σημαντικό ρόλο σε τεράστια εμπορικά δίκτυα όπως το εμπόριο οψιανών της Νεολιθικής περιόδου. Τα όρθια μενίρ που βρέθηκαν σε πολλά σημεία της Μάνης έχουν συνδεθεί με μια ευρύτερη ευρωπαϊκή προϊστορική παράδοση (Σαΐ'τας, 1982·; Μουτσόπουλος&Δημητροκάλλης, 1977). Άλλες φορές η Μάνη ήταν απομονωμένη από τους πολιτικούς και τους οικονομικούς ελιγμούς των περιοχών γύρω της. Η διακύμανση μεταξύ απομόνωσης και αλληλεπίδρασης είναι

χαρακτηριστικό άλλων απομακρυσμένων περιοχών, όπως η κοιλάδα Shala στην Αλβανία, όπου οι κάτοικοι ανέπτυξαν μια στρατηγική απομονωτισμού.

Οι περίοδοι απομόνωσης απέδωσαν στους Μανιάτες τη φήμη του παγανισμού. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, γράφοντας τον 10ο αιώνα μ.Χ., ισχυρίστηκε ότι η Μάνη είχε εκχριστιανιστεί μόνο επί βασιλείας του παππού του, Βασιλείου Α' τον 9ο αιώνα, έως και 500 χρόνια αργότερα από άλλα μέρη της Ελλάδας. Η αρχαιολογική έρευνα αποκάλυψε έκτοτε τουλάχιστον επτά παλαιοχριστιανικές βασιλικές στη Μάνη, η παλαιότερη από τις οποίες μπορεί να χρονολογείται στον 5ο αιώνα (Δρανδάκης, 1986). Ωστόσο, ενώ η φήμη που διαδόθηκε από τον Πορφυρογέννητο έχει διαψευσθεί, το ευρύτερο υπονοούμενο πως η Μάνη είναι ένα απομακρυσμένο μέρος γεμάτο άγριους ανθρώπους, συνέχισε να εμποτίζει σχεδόν όλες τις ιστορικές αφηγήσεις της περιοχής.

Μέχρι στιγμής, πολύ λίγο από το ιστορικό χρονοδιάγραμμα που αφορά τη μελέτη αυτή έχει επαληθευτεί μέσω αρχαιολογικής έρευνας. Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες έχουν επικεντρωθεί στις εκκλησίες και στα παλαιομανιάτικα (εγκαταλελειμμένα χωριά), με περιορισμένες μόνο μελέτες για τη δημοτική αρχιτεκτονική της ύστερης οθωμανικής περιόδου. Τη δεκαετία του 2000, η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων και η Ε Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων πραγματοποίησαν έρευνα στη Μάνη για να καταγράψουν όλους τους οικισμούς και τις εκκλησίες της Μάνης αυτών των περιόδων (Kalamarasetal., 2009). Ένας τόμος για τους οικισμούς εκδόθηκε στο πλαίσιο ενός έργου που ονομάζεται «Δίκτυο Μουσείων της Μάνης» (Καλαμάρα& Ρουμελιώτης, 2004). Ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκαν συστηματικές αναλύσεις με χρήση των δεδομένων GIS και από το 2016 τα δεδομένα παραμένουν αδημοσίευτα και απρόσιτα.

Η περίοδος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι αρκετά καλά εδραιωμένη και χωρίζεται σε Πρώιμη, Μέση και Ύστερη περίοδο. Τα χρόνια που ακολούθησαν τη βυζαντινή κατάρρευση, από την άλλη πλευρά, έχουν αναφερθεί ποικιλοτρόπως ως Τουρκοκρατία (η ελληνική λέξη για την οθωμανική κυριαρχία), «μεταβυζαντινή», «μεταμεσαιωνική» ή «πρώιμη νεωτερική» - δεν υπάρχει καμία επιστημονική συμφωνία επί του θέματος. Αυτό που είναι ξεκάθαρο είναι ότι, σύμφωνα με τα λόγια των ιστορικών, «είναι μια περίοδος που ορίζεται πιο εύκολα από τον αγώνα για κυριαρχία μεταξύ της Βενετικής και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας». Μεταξύ των ετών 1463 και 1718, έγιναν επτά Οθωμανο-Βενετικοί πόλεμοι. Οι Οθωμανοί διατήρησαν τον έλεγχο της Πελοποννήσου για το μεγαλύτερο μέρος αυτής της

περιόδου, εκτός από μια σύντομη παύση στα τέλη του 17ου αιώνα, όταν επικράτησε η Δημοκρατία της Βενετίας. Αν και αυτή η διαίρεση δεν είναι απαραίτητως εφαρμόσιμη σε όλα τα μέρη του οθωμανικού βασιλείου, ακολουθεί τη γενική τροχιά της οθωμανικής διοίκησης, η οποία προκάλεσε σημαντικές αλλαγές εκείνη την εποχή. Έτσι, για λόγους ευκολίας, αυτή η μελέτη θα εκμεταλλευτεί το διάλειμμα για να χωρίσει την ιστορία σε μικρότερες, πιο διαχειρίσιμες περιόδους, που αναφέρονται εδώ ως περίοδοι «Πρώτη Οθωμανική», «Βενετική» και «Δεύτερη Οθωμανική» (Davis&Davies, 2007).

1.4. Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, συνέχεια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ξεκίνησε επίσημα με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 330 μ.Χ. Σε όλη την αυτοκρατορία χτίστηκαν παλαιοχριστιανικές βασιλικές εκκλησίες με τρούλο και η ανάπτυξη του μοναχισμού έφερε τη χριστιανική θρησκεία σε άλλα μέρη της Μεσογείου και της βόρειας Ευρώπης.

Συνολικά, η Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος —και ιδιαίτερα οι λεγόμενοι «Σκοτεινοί Αιώνες» του τέλους του 6ου και των αρχών του 7ου αιώνα— χαρακτηρίστηκαν από ερήμωση της υπαίθρου, σλαβικές εισβολές και επιδρομές, αραβική επέκταση στην Ανατολία και φυσικές καταστροφές (Gregory, 2010). Στην Πελοπόννησο, λίγες κοινότητες συνέχισαν να ευδοκιμούν, ιδιαίτερα στη νοτιοδυτική Μεσσηνία (Davisetal., 1997) και στην Κόρινθο (Brown, 2010). Σε αντίθεση με την υπόθεση ότι οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές είχαν εγκαταλειφθεί εκείνη την εποχή, οι Caraheretal. (2010) σημειώνουν ότι πολλές εκκλησίες συνέχισαν να χρησιμοποιούνται ως ταφικά μνημεία και άλλες συντηρήθηκαν από τους μόνιμους κατοίκους. Η σύντομη περίοδος της εικονομαχίας και το τέλος της, το 843 μ.Χ. σηματοδότησε την αποκατάσταση της εικονογραφικής παράδοσης και το τέλος της Πρώιμης βυζαντινής περιόδου.

1.5. Η Μέση Βυζαντινή Περίοδος (μ.Χ. 843-1261)

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία γνώρισε μια περίοδο φθορισμού τον 10ο και 11ο αιώνα. Η εκκλησιαστική οικοδόμηση έφτασε στο απόγειό της και τα μοναστήρια ευημερούσαν σε όλη την αυτοκρατορία. Χάρη στις μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες, η αυτοκρατορία έφτασε στη μεγαλύτερη γεωγραφική της έκταση τον 10ο αιώνα, που εκτείνεται από τη Σικελία στο δυτικότερο σημείο της και το μεγαλύτερο μέρος της Ανατολίας προς τα ανατολικά.

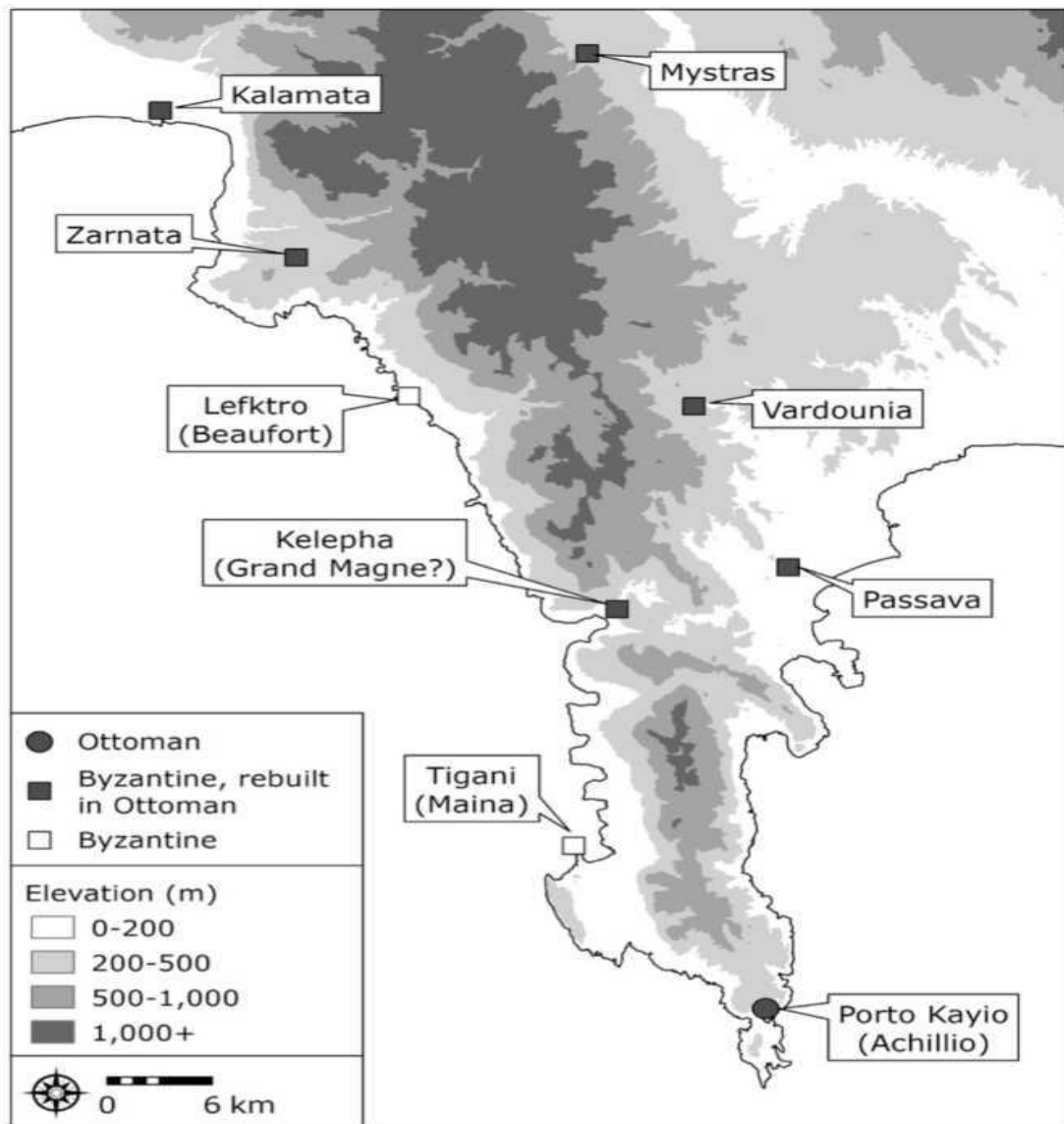
Ο 11ος αιώνας είδε τις απαρχές της πολιτικής παρακμής, με τις πρώτες ουσιαστικές υποτιμήσεις νομισμάτων, τη σταδιακή εισβολή των Τούρκων στην Ανατολία, την ταπεινωτική απώλεια του Βυζαντίου στη μάχη του Ματζικέρτ και η Α' Σταυροφορία από το 1095 έως το 1099. Παρά τις δυσκολίες αυτές, η βυζαντινή οικονομία παρέμεινε ισχυρή, επωφελούμενη από τις αγροτικές επενδύσεις, την αστική επέκταση και την αυξημένη εκκλησιαστική κατασκευή. Οι αστικές περιοχές συνέβαλαν στην οικονομία ως κέντρα παραγωγής, ιδιαίτερα της κεραμικής, του γυαλιού και των υφασμάτων όπως το μετάξι (Curta, 2006 ; Laiou&Morrisson, 2007 ; Angold, 1984).

Η επέκταση του συστήματος πρόνοιας και η διοικητική παρέμβαση στη διανομή γης ώθησαν την ίδρυση κτημάτων και την ανάπτυξη και εντατικοποίηση της γεωργίας. Η πρόνοια —μια προσωρινή επιχορήγηση γης που παρέχεται από την κυβέρνηση σε αντάλλαγμα για στρατιωτική θητεία— έγινε κεντρικό στοιχείο του βυζαντινού συστήματος κατοχής γης. Ωστόσο, ενώ σταθεροποίησε προσωρινά την οικονομία και ενθάρρυνε την εντατικοποίηση της γεωργίας, αυτό το σύστημα συνέβαλε επίσης στην αποκέντρωση της κυβέρνησης, στην απώλεια της κύριας πηγής ισχύος και της βάσης εσόδων (δηλαδή της γης) και σε μια μεγάλη δημοσιονομική κρίση στα μέσα του 12ου αιώνα. (Γρηγόριος, 2010 ; Laiou&Morrisson, 2007).

Μέχρι το τέλος της περιόδου, οι σχέσεις με τις ναυτικές δυνάμεις της Βενετίας, της Γένοβας και της Φλωρεντίας είχαν επιδεινωθεί, αναγκάζοντας την αυτοκρατορία να χορηγήσει πρόσθετες παραχωρήσεις, συμπεριλαμβανομένων χαμηλότερων δασμών, που μείωσαν περαιτέρω τα έσοδά της. Αυτή η καθοδική οικονομική σπείρα ανάγκασε την αυτοκρατορία να μειώσει τις στρατιωτικές δαπάνες, οδηγώντας τελικά στη δυτική επέμβαση κατά των Τούρκων κατά τη διάρκεια της Δεύτερης (1147-1149) και της Τρίτης Σταυροφορίας (1187-1192). Η βαθιά πολιτική αστάθεια που προκλήθηκε από αυτά τα γεγονότα πυροδότησε την Τέταρτη Σταυροφορία (1202-1204) και οδήγησε στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τα Λατινικά στρατεύματα (Angold, 1984).

Η Φραγκοκρατία διήρκεσε από το 1204 έως το 1261. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Πελοπόννησος μοιράστηκε μεταξύ των Βενετών και διάφορων Φράγκων (ή «Λατίνων») σταυροφόρων, οι οποίοι αναφέρονταν στην περιοχή ως «Μοριά». Οι Ενετοί καθιέρωσαν σχετικά σταθερή κυριαρχία στη Μεσσηνία και βασικά λιμάνια σε όλο τον Μοριά, ενώ οι περιοχές που παραχωρήθηκαν στους Γάλλους σταυροφόρους έγιναν τόποι σκληρών στρατιωτικών αγώνων. Η δυναστεία των Βιλλεαρδουίνων και οι σύμμαχοί της εξαπέλυσαν αμέσως στρατιωτικές επιθέσεις για να επεκτείνουν την

επικράτειά τους στη Λακωνία και τη Μάνη. Κατασκεύασαν πολυάριθμες καθολικές εκκλησίες (Cooper, 1996, Shawcross, 2009, Coulson, 1996) και οχυρώσεις σε όλη την περιοχή, συμπεριλαμβανομένων των κάστρων του Χλεμούτσι και του Μυστρά, και στη Μάνη τα κάστρα Βαρδούνια, Μποφόρ και Πασσαβά (Σκάρτσης, 2009).

Η σύντομη περίοδος της Φραγκοκρατίας άφησε παρατεταμένες επιπτώσεις στην κοινωνία της Πελοποννήσου. Οι φραγκικές πολιτικές επανευθυγράμμισαν την περιοχή κοινωνικά και πολιτικά με τη Δύση. Οι Φράγκοι εισήγαγαν επίσης το ευρωπαϊκό φεουδαρχικό σύστημα γαιοκτησίας, το οποίο περιόριζε τα δικαιώματα

των παροικιών και τους υποβάθμισε στο καθεστώς των ανελεύθερων εργατών που ήταν δεμένοι στα αγροτεμάχια του ιδιοκτήτη τους (Lock, 1995, Σκαρτσης, 2009).

Η αρχαιολογική έρευνα στους οικισμούς της Μέσης Βυζαντινής περιόδου αποκαλύπτει ένα συνολικό πρότυπο αγροτικής και αστικής ανάκαμψης, δημογραφικής ανάπτυξης και εντατικοποίησης της γεωργίας. Η Πελοπόννησος, με τις παραγωγικές γεωργικές εκτάσεις της και την απόσταση από την Κωνσταντινούπολη, ήταν θωρακισμένη από τα πολιτικά και οικονομικά δεινά που έπληξαν την πρωτεύουσα.

Νέες εκκλησίες κατασκευάστηκαν και ο αριθμός των μικρών, σχετικά διασκορπισμένων, οικισμών με πυρήνα αυξήθηκε σε μέρη όπως η Βοιωτία, η Νεμέα και η Λακωνία. Ταυτόχρονα, η αύξηση της πειρατείας οδήγησε σε απόσυρση από τις παράκτιες τοποθεσίες (Athanassopoulos, 2010 ; Rosser, 1996 ; Bintliff, 1996 ; Davisetal., 1997) και στη χρήση των νησιών ως καταφυγίων.

1.6. Ύστερη Βυζαντινή Περίοδος (μ.Χ. 1261-1462)

Το 1261, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος ανακατέλαβε την Κωνσταντινούπολη και έγινε ο νέος Βυζαντινός αυτοκράτορας, εγκαθιδρύοντας τη δυναστεία των Παλαιολόγων που θα κυβερνούσε μέχρι το 1453. Παρά τη θριαμβευτική επιστροφή της στην εξουσία, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν μπόρεσε ποτέ να ανακτήσει πλήρως την πολιτική, οικονομική ή στρατιωτική της δύναμη. Η επικράτειά της περιοριζόταν στην πρωτεύουσα, την περιοχή της Θράκης και τον Μοριά. Τα σωζόμενα φραγκικά βασίλεια διατήρησαν τον έλεγχο της υπόλοιπης Ελλάδας και οι Οθωμανοί Τούρκοι διεκδίκησαν την Ανατολία. Η ισχύς της αυτοκρατορίας συνέχισε να μειώνεται λόγω της θεσμοθέτησης των κληρονομικών προνοιών και της επακόλουθης αύξησης της αριστοκρατικής εξουσίας σε βάρος του κράτους, των δυτικών στρατιωτικών απειλών, των θρησκευτικών σχισμάτων (π.χ. Αρσενίτες και ησυχαστές), πληγές όπως ο Μαύρος Θάνατος, εσωτερικές δυναστικές αντιπαλοότητες και ταχεία απώλεια εδάφους στους Οθωμανούς (Nicol, 1993 ; Laiou, 1973 ; Harris, 2010).

Ως ένα από τα ελάχιστα εναπομείναντα βυζαντινά εδάφη, ο Μοριάς έγινε η έδρα της εξουσίας των αδελφών του αυτοκράτορα, με δεσποτάτα (πριγκιπάτα) εγκατεστημένα στον Μυστρά και την Πάτρα. Αυτός ο κατακερματισμός της εξουσίας αύξησε την κοινωνική αναταραχή και απέτρεψε μια συντονισμένη άμυνα ενάντια στις βίαιες επιδρομές των Οθωμανών σε ολόκληρη την περιοχή, την πειρατεία στις ακτές, τις επιθέσεις στον Ακροκόρινθο και το Τείχος του Εξαμηλίου καθώς και τις εξεγέρσεις

που οργανώθηκαν από δυσαρεστημένους γαιοκτήμονες και πρόσφατους Αλβανούς μετανάστες (Neciroglu, 2009).

Καθώς η οθωμανική απειλή αυξανόταν, οι Βυζαντινοί πολίτες άρχισαν να υποστηρίζουν μια οθωμανική κατάληψη. Οι επιδείξεις στρατιωτικής ικανότητας των Οθωμανών —ειδικά στην ανελέητη πολιορκία της Θεσσαλονίκης— ωθούσαν πολλούς σε υποταγή. Διατήρησαν επίσης μια πολιτική θρησκευτικής ανεκτικότητας, η οποία επέτρεπε στους Χριστιανούς να ασκούν την πίστη τους εφόσον πλήρωναν φόρους και αποδέχονταν το καθεστώς των πολιτών κατώτερης τάξης. Τέλος, σε πολλούς κατόχους της πρόνοιας παραχωρήθηκαν στρατιωτικά φέουδα, τα λεγόμενα τιμάρια, ως αντάλλαγμα για τη συνεργασία τους (Neciroglu, 2009 ; Harris, 2010).

Στη Μάνη, οι Βυζαντινοί δεν μπόρεσαν να αποκαταστήσουν την πλήρη ισχύ έξω από τα λίγα φρούρια της περιοχής. Έγγραφα του 14ου αιώνα δείχνουν ότι ένας Φλωρεντίνος ευγενής, διατήρησε την κατοχή πολλών φέουδων στη Μάνη, μεταξύ των οποίων ο Διρός και η Αρεόπολη καθώς και αρκετά ακόμη κατά μήκος της δυτικής ακτής της Εξωτερικής Μάνης (Longnon&Topping, 1969).

Ωστόσο, η βυζαντινή επιρροή επεκτάθηκε σαφώς στο θρησκευτικό πεδίο, με μια απότομη αύξηση στον αριθμό των πρόσφατα παραγγεληθέντων εικονογραφικών πινάκων σε εκκλησίες. Ενώ η πλειονότητα αυτών των έργων είναι επαρχιακά, μερικά παρουσιάζουν ένα υψηλής ποιότητας αυτοκρατορικό μοτίβο.

Αυτά τα λίγα παραδείγματα δημιουργήθηκαν από «δωρητές που εκπροσωπούν την κεντρική εξουσία ή συνδέονται με κάποιο τρόπο με αυτήν». Εν τω μεταξύ, η αυτοκρατορική πολιτική δύναμη και επιρροή αυξανόταν αργά. Το 1415, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος διέταξε την αποσυναρμολόγηση των οχυρώσεων στη Μάνη — μια διαταγή που έχει ερμηνευθεί ότι αναφέρεται στα κάστρα Μποφόρ και Πασσαβά (Wagstaffetal., 1992).

Τον 15ο αιώνα είχε ιδρυθεί ο βυζαντινός οχυρός οικισμός και θρησκευτικό κέντρο της Καρυούπολης στο κύριο πέρασμα μεταξύ της δυτικής και της ανατολικής ακτής. Η τοπική παράδοση υποδηλώνει επίσης ότι η Μάνη ήταν σημαντικό καταφύγιο κατά τη διάρκεια της αναταραχής του τέλους του 14ου και των αρχών του 15ου αιώνα, υποστηρίζοντας ότι αρκετές διάσημες βυζαντινές οικογένειες κατέφυγαν στην περιοχή για να αποφύγουν τις οθωμανικές επιθέσεις.

Αρχαιολογικά δεδομένα από άλλα μέρη της Ελλάδας αποκαλύπτουν μια σοβαρή οικονομική και δημογραφική παρακμή μεταξύ του 13ου και του μέσου του 15ου

αιώνα. Στον ενετικό τομέα της Πελοποννήσου (δηλαδή τη Μεσσηνία), ο πληθυσμός αυξανόταν μέχρι τον 13ο αιώνα, αλλά στη συνέχεια μειώθηκε ως αποτέλεσμα επιδρομών, πειρατείας και ασθενειών. Στοιχεία για αυτήν την περιφερειακή ερήμωση περιλαμβάνουν την ενθάρρυνση των Βενετών στην Αλβανική μετανάστευση στην περιοχή, καθώς και την αύξηση των οχυρών (Topping, 1980 ; Topping, 1972).

Σε απάντηση σε πολυάριθμες οθωμανικές επιθέσεις τον 14ο αιώνα, η Βενετία απέκτησε επίσης ενεργά οχυρωμένες τοποθεσίες και άρχισε να κατασκευάζει πρόσθετες οχυρωμένες τοποθεσίες κατά τον 15ο αιώνα. Παρόμοιες τάσεις γνώρισαν οι Φραγκικές και Βυζαντινές περιοχές της Πελοποννήσου τον 13ο αιώνα, με αυξανόμενους αριθμούς οχυρωμένων οικισμών και απότομη πτώση της αγροτικής παραγωγικότητας (Hodgetts&Lock, 1996 ; Cavanaghetal., 2002). Αυτές οι τάσεις δεν περιορίζονταν στην Πελοπόννησο - τόσο η Θεσσαλία όσο και η Βοιωτία ερημώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την άφιξη των Οθωμανών στα τέλη του 14ου αιώνα.

1.7. Η Πρώτη Οθωμανική περίοδος (1462-1685 μ.Χ.)

Σύμφωνα με το Μωάμεθ Β', οι Οθωμανοί πολιορκήσαν και κατέλαβαν την πόλη της Κωνσταντινούπολης το 1453, καθώς και το Μοριά. Τελικά τέθηκαν υπό οθωμανική κυριαρχία από το 1462. Μετά από αιώνες εμφύλιας διαμάχης και οικονομικής παρακμής, η εισαγωγή της οθωμανικής πολιτικής στο διοικητικό σύστημα, έφερε μια επιστροφή στην πολιτική σταθερότητα. Ο πληθυσμός χωριζόταν σε δύο γενικές κατηγορίες: τους ασκέρους, εκείνους που συνδέονται με τη στρατιωτική ή οθωμανική διοίκηση, καθώς και τους ραγιάδες, που αποτελούνταν από απλά άτομα που κατέβαλαν φόρους, συμπεριλαμβανομένων των αγροτών, των έμπορων και των τεχνιτών (Inalcik, 1954).

Οι Οθωμανοί καθιέρωσαν ένα φορολογικό σύστημα που βασίζεται στο μεγάλο αριθμό κτημάτων, οι λεπτομέρειες των οποίων καταγράφηκαν στα μητρώα που ονομάζονται τεφτέρια Ταχρίρ. Σύμφωνα με τους Οθωμανούς, όλη η καλλιεργήσιμη γη θεωρήθηκε κρατική ιδιοκτησία, καταργώντας έτσι τυχόν κληρονομικές αξιώσεις που υπήρχαν στο πλαίσιο των προηγούμενων κυβερνήσεων. Ο κύριος τύπος ιδιοκτησιών ήταν η τιμάρια, μια προσωρινή επιχορήγηση εδάφους που κατανέμετο στους Οθωμανούς ιππείς ως ανταμοιβή για τη στρατιωτική θητεία τους, και ένα σύστημα παρόμοιο με το προγενέστερο βυζαντινό πρόνοιας. Αυτός ο τύπος συστήματος ήταν ένας από τους «μηχανισμούς ελέγχου» που επέτρεψε στους Οθωμανούς να διατηρήσουν τον κεντρικό έλεγχο των εδαφών.

Εκτός από αυτές τις διοικητικές αλλαγές, η γλωσσική, θρησκευτική και πολιτιστική κατάσταση διατηρήθηκε σε πολλά μέρη της πρώην Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Όπως παρατήρησε ο Lowry (1986), σχετικά με το σύστημα τιμάρια, η δημιουργία της δεν σημαίνει απαραίτητα μια επαναστατική αλλαγή στην πρώην κοινωνική και οικονομική τάξη. Ήταν στην πραγματικότητα μια συντηρητική συμφιλίωση των τοπικών συνθηκών και των κατηγοριών με τα θεσμικά όργανα η οποία αποσκοπεί στην σταδιακή αφομοίωση (Inalcik, 1954).

Καθώς η στρατιωτική τεχνολογία βελτιωνόταν παγκοσμίως, το ιππικό έγινε ξεπερασμένο και τελικά διαλύθηκε. Για να αντικαταστήσουν τους ιππείς, οι Οθωμανοί στρατολόγησαν μεμονωμένα ένοπλο πεζικό και μισθοφόρους και αύξησαν δραματικά τον αριθμό των Γενιτσάρων. Η αυξανόμενη ζήτηση για μετρητά για να πληρώσουν τους μισθούς τους (καθώς και για τη χρηματοδότηση του προσωπικού των παλατιών) οδήγησε τους Οθωμανούς να αναζητήσουν νέες πηγές εσόδων, όπως η αύξηση των φόρων στους ραγιάδες και ο δανεισμός από πλούσιους ιδιώτες. Οι Οθωμανοί άρχισαν επίσης να πωλούν κρατική γη σε πλούσιους και να τους παραχωρούν κληρονομικά προνόμια, μια διαδικασία που συνέβαλε στην τελική καταστροφή του συστήματος του τιμαρίου και στην αντικατάστασή του με ένα νέο σύστημα εμπορευματοποιημένης φορολογικής γεωργίας (Faroqhi, 1994).

Στις αρχές του 17ου αιώνα, ο όρος *giftlik* χρησιμοποιήθηκε πλέον για να αναφέρεται σε μεγάλες κληρονομικές και ιδιωτικές περιουσίες, παρά στις μικρές αγροτικές εκμεταλλεύσεις του 15ου αιώνα. Αυτά τα κτήματα ανήκαν σε ένα ή περισσότερα πλούσια άτομα και καλλιεργούνταν από μετόχους ή μισθωτούς εργάτες, πολλοί από τους οποίους είχαν σταδιακά χάσει τα δικαιώματά τους στη γη μέσω βίας, χρέους ή υποσχέσεων προστασίας (Laiou, 2007 ; Stoianovich, 1953).

Σύμφωνα με τον Balta (2004), μέχρι το 1645, περίπου το ένα τρίτο όλων των οικισμών στον Μοριά ήταν γαιοκτήμονες. Αυτή η ιδιωτικοποίηση της γης συγκέντρωσε την εξουσία στα χέρια των ντόπιων ιδιοκτητών ακινήτων, μειώνοντας περαιτέρω το εισόδημα της αυτοκρατορίας από την αγροτική καλλιέργεια και συμβάλλοντας στην αποκέντρωση της.

Διάφορες σύγχρονες μελέτες αποκάλυψαν μια ξαφνική μείωση της καταγραφής του αγροτικού πληθυσμού στην Ανατολία αυτή την εποχή - ένα φαινόμενο που έχει πυροδοτήσει πολλές συζητήσεις σχετικά με την ύπαρξη μιας λεγόμενης «δημογραφικής κρίσης» τον 17ο αιώνα. Οι πρώτες ερμηνείες υποδηλώνουν ότι τα στοιχεία αντικατοπτρίζουν εκτεταμένη απώλεια πληθυσμού από πόλεμο, πείνα και

πανώλη. Αργότερα επικριτές υποστήριζαν ότι διάφοροι παράγοντες θα μπορούσαν να ευθύνονται για την εξαφάνιση του αγροτικού πληθυσμού, όπως η αυξημένη φοροδιαφυγή, ο προσηλυτισμός στο Ισλάμ, η μετακίνηση πληθυσμών σε αστικές περιοχές ή η στρατολόγηση στον αυτοκρατορικό στρατό (Barkan&McCarthy, 1975).

Η διάλυση των Σιπάχι και η συστηματική επιστράτευση μεμονωμένων οπλισμένων μισθοφόρων δημιούργησε μια μεγάλη ομάδα οπλισμένων και αποστερημένων ανδρών που έκαναν επιδρομές στην ύπαιθρο στις γνωστές εξεγέρσεις του Celali (Darling, 1996).

Ενώ πολλοί Οθωμανοί ιστορικοί αναφέρουν αυτή την περίοδο ως περίοδο κρίσης και κατάρρευσης, πιο πρόσφατοι μελετητές αμφισβήτησαν αυτόν τον χαρακτηρισμό, παρουσιάζοντάς τον ως περίοδο αλλαγής στρατηγικών και εδραίωσης καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναπτύχθηκε παράλληλα με τις μερκαντιλιστικές οικονομίες της Ευρώπης (Murphey, 1993; White, 2011).

Παρά τους αγώνες στο εσωτερικό και στα στρατιωτικά μέτωπα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν κεντρικός κόμβος των παγκόσμιων εμπορικών δικτύων μεταξύ Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής (Faroqhi, 1994).

Μέχρι τη δεκαετία του 1670, η Αυτοκρατορία άρχισε να εφαρμόζει μια σειρά από επιθετικές δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις. Οι αξιωματούχοι άρχισαν να διατηρούν καλύτερα αρχεία και να εισπράττουν φόρους πιο αποτελεσματικά, καταργώντας τον φόρο στα νοικοκυριά και εφαρμόζοντας ένα νέο σύστημα εφάπαξ φόρου (το maktu) που καταβάλλεται συλλογικά από μια κοινότητα (Murphey, 1993).

Ειδικότερα, η φορολογική επιβάρυνση μετατοπίστηκε στην κατανάλωση και όχι στην παραγωγή, μειώνοντας τη σπατάλη χρηματοοικονομικών πόρων και εστιάζοντας στη βελτίωση της βιομηχανικής παραγωγής ως ανταγωνιστικές ενέργειες προς τις οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης (Sariyannis, 2011).

Μέχρι τώρα, η επιστημονική έρευνα μας είχε δώσει μόνο λίγες πληροφορίες για τη Μάνη του 17ου αιώνα αφού η Μάνη έμεινε καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας παρέμεινε διοικητικά και εδαφικά ανεξάρτητη και ακέραιη.

Οι Οθωμανοί διεκδίκησαν τον πολιτικό έλεγχο στην περιοχή διορίζοντας έναν τοπικό άρχοντα (μπέη) το 1684, έναν πειρατή από το Οίτυλο με το όνομα Λιμπεράκης Γερακάρης. Τις δεκαετίες πριν από αυτό, είχε χρησιμοποιήσει την οθωμανική στρατιωτική υποστήριξη για να διώξει τους αντιπάλους του, οι οποίοι τελικά μετανάστευσαν στην Ιταλία (Greenhalgh&Eliopoulos, 1985). Η βασιλεία του

Γερακάρη δεν κράτησε πολύ με αποτέλεσμα να επιστρέψει στην πειρατεία και τελικά να φυλακιστεί από τους Ενετούς.

1.8. Η Ενετική περίοδος (μ.Χ. 1685-1715)

Μεταξύ 1685 και 1699, η Δημοκρατία της Βενετίας —με τη βοήθεια του Ιερού Συνδέσμου— ξεκίνησε μια εκστρατεία κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να ανακαταλάβει την Κρήτη και να κατακτήσει τον Μοριά. Επιτεύχθηκε μόνο το τελευταίο αυτό εγχείρημα. Παράλληλα, κατορθώθηκε η επίσημη αναγνώριση, ως ηγεμόνες του Μοριά στη Συνθήκη του Κάρλοβιτς το 1699 και συνέχισαν να κυβερνούν τον Μοριά έως ότου οι Οθωμανοί τον ανακατέλαβαν το 1715. Αυτή η περίοδος αναφέρεται μερικές φορές ως «Δεύτερη Ενετική Κατοχή του Μοριά», η Πρώτη Κατοχή ήταν η περίοδος μεταξύ 1460 και 1540 όταν η Βενετία διατήρησε πολλά στρατηγικά οχυρά στον Μοριά, συμπεριλαμβανομένου του Ναυπλίου και της Μονεμβασιάς (Davies&Davis, 2007).

Η νέα βενετική διοίκηση αξιολόγησε αμέσως την κατάσταση του κατακτημένου εδάφους της. Επανεκτίμησε το ποσό και τα είδη των φόρων που είχε καταβάλει κάθε χωριό στους Οθωμανούς και πραγματοποίησε απογραφές όλου του πληθυσμού του Μοριά. Μέρος της έρευνάς τους περιελάμβανε την παραγωγή λεπτομερών κτηματολογικών χαρτών για πολλά σημεία του Μοριά για την αξιολόγηση του παραγωγικού δυναμικού της γης (αν και δεν έγιναν κτηματολογικές έρευνες στη Μάνη). Τα έγγραφα που προσκόμισαν οι Ενετοί τοπογράφοι δείχνουν δραστική μείωση πληθυσμού και εγκατάλειψη πολλών οικισμών.

Οι Βενετοί ενθάρρυναν τη μετανάστευση στον Μοριά «για να καλύψουν μεγάλα κενά στον πληθυσμό της υπαίθρου», και υιοθέτησαν επίσης πολιτικές φορολογίας και διανομής γης για να ενθαρρύνουν τη χριστιανική/ελληνική μετανάστευση. στα αστικά κέντρα και να φέρει στήριξη στη νέα διοίκηση (Malliaris, 2007).

Ωστόσο, αυτές οι πολιτικές δεν παρείχαν αρκετά κίνητρα στους κατοίκους της υπαίθρου να μετακινηθούν. Ως αποτέλεσμα, το συνολικό μοτίβο εποικισμού που υπήρχε στην Πρώτη Οθωμανική περίοδο παρέμεινε σχετικά αμετάβλητο κατά τη διάρκεια αυτής της σύντομης περιόδου της Ενετοκρατίας και η τελική επιστροφή στην Οθωμανική κυριαρχία δεν είχε μεγάλη επίδραση στην καθημερινή ζωή. Μία από τις πιο σημαντικές αλλαγές όσον αφορά τα τοπικά πρότυπα ιδιοκτησίας γης ήταν ότι οι περιουσίες που κάποτε κατείχαν Τούρκοι ιδιοποιήθηκαν και αναδιανεμήθηκαν σε Έλληνες.

Μέχρι τη σύντομη αυτή περίοδο της Ενετοκρατίας, οι σχέσεις μεταξύ των Μανιατών και των Ενετών ήταν μερικές φορές φιλικές, ενώ άλλες τεταμένες. Συγκεκριμένα, το 1576, για παράδειγμα, οι κάτοικοι του Οίτυλου είχαν αιχμαλωτίσει έναν Βενετό καπετάνιο και ζητούσαν την απελευθέρωση ενός συγγενή τους από την Ενετοκρατία. Μόλις έξι χρόνια νωρίτερα, το 1570, ένας διαφορετικός Βενετός καπετάνιος είχε έρθει σε βοήθεια των Μανιατών, επιτιθέμενος και καταστρέφοντας το οθωμανικό φρούριο στο Πόρτο Κάγιο (Τσικνάκης, 1990).

Φαίνεται ότι οι Μανιάτες ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν με τους Βενετούς, εφόσον αυτό εξυπηρετούσε τους πολιτικούς τους σκοπούς. Μέχρι το 1685, οι Μανιάτες υποστήριζαν πλήρως την ενετική παρουσία στην πατρίδα τους και βοήθησαν ακόμη και στην απελευθέρωση λίγων σημείων της χερσονήσου που βρίσκονταν υπό τον Οθωμανικό έλεγχο.

Όταν οι Οθωμανοί επιτέθηκαν ξανά το 1715, οι Μανιάτες στην Εξωτερική Μάνη ζήτησαν ξανά τη βοήθεια της Βενετίας, αλλά οι προσπάθειές τους ήταν μάταιες (Μέρτζιος, 1960).

1.9. Η Δεύτερη Οθωμανική περίοδος (μ.Χ. 1715-1821)

Ο έκτος και τελευταίος βενετο-οθωμανικός πόλεμος είχε ως αποτέλεσμα την οθωμανική επανακατάκτηση του Μοριά το 1715. Σύμφωνα με τον Μπαλλά (2009), ήταν μια γρήγορη ήττα, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη συνεργασία των ντόπιων κατοίκων και στη φαινομενική απέχθειά τους για την Ενετοκρατία.

Σύμφωνα με τον Παπασταματίου, (2007), ακριβώς όπως οι Ενετοί πριν από αυτούς, οι Οθωμανοί εκκίνησαν αμέσως μια πλήρη αξιολόγηση της αγροτικής παραγωγικότητας και του πληθυσμού στον Μοριά (μια πρακτική που ακολούθησε την κατάκτηση όλων των νέων περιοχών). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή αρκετών δεφτεριών που χρονολογούνται από το 1715 και που χρησιμοποιήθηκαν σε όλο τον υπόλοιπο 18ο αιώνα ως βάση για τον υπολογισμό και την είσπραξη του φόρου στον Μοριά. Εν τω μεταξύ, ο πόλεμος στον Μοριά ήταν μόνο ένας από τους πολλούς που πολέμησαν οι Οθωμανοί τον 18ο αιώνα για να διατηρήσουν την επικράτειά τους σε ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη, τη Δυτική Ασία και τη Βόρεια Αφρική.

Σύμφωνα με τον McGowan, (1994), στην αρχή της Οθωμανικής II περιόδου, οι επαρχίες του πυρήνα γνώρισαν μια περίοδο ακμής, που αναφέρεται ως «Η Εποχή της Τουλίπας», λόγω του μεγάλου βαθμού των δημοσιονομικών αλλαγών που είχαν

εφαρμοστεί τη δεκαετία του 1680. Σε μέρη της Αυτοκρατορίας, όπως η Νοτιοανατολική Ευρώπη, ο πληθυσμός ανέκαμψε σταθερά από την πτώση που είχε καταγραφεί στα τέλη του 17ου αιώνα. Το εμπόριο με την Ευρώπη γινόταν όλο και περισσότερο μέσω ξένων —και ιδιαίτερα γαλλικών— εμπορικών πλοίων. Ο ελληνικός στόλος αυξήθηκε κατά τη διάρκεια του αιώνα και σταδιακά ανέλαβε μεγάλο μέρος των μεταφορικών ευθυνών, ενώ ορισμένοι Έλληνες (συμπεριλαμβανομένων των Μανιατών) επωφελήθηκαν από το εμπόριο της Μεσογείου ως κουρσάροι και πειρατές (McGowan, 1994).

Μία από τις σημαντικότερες διοικητικές αλλαγές ήταν η μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος (*iltizam*) και ο πλειστηριασμός δικαιωμάτων είσπραξης φόρων. Αυτή η αλλαγή ωφέλησε τους πλούσιους και συνέβαλε στην άνοδό τους σε βάρος του κράτους.

Το μεταρρυθμισμένο αυτό φορολογικό-αγροτικό σύστημα έδωσε στους πλούσιους περισσότερη δύναμη και πλούτο, επιτρέποντάς τους με τη σειρά τους να επενδύσουν σε περισσότερη ιδιοκτησία. Υπήρχαν πολλοί τρόποι με τους οποίους αυτοί επέκτειναν τις γαίες τους, μεταξύ άλλων μέσω της διεκδίκησης κοινής γης, του χρέους ενός χωριού, της προσφοράς υπηρεσιών προστασίας ή της απόλυτης βίας.

Σύμφωνα με τον İnalcık, (1954), αυτές οι αλλαγές στην κρατική διοίκηση και στις πρακτικές ιδιοκτησίας γης συνέβαλαν στην απώλεια του συγκεντρωτικού ελέγχου στις επαρχίες. Στις αρχές του 19ου αιώνα, η πλειονότητα της γης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούσε μέρος κληρονομικών οικογενειακών κτημάτων, αντί να ανήκει στο κράτος. Επιπλέον, αυτές οι αλλαγές επέβαλαν ένα ιδιαίτερα δύσκολο βάρος στους ραγιάδες. Σύμφωνα με τον Zarinbaf, (2005), η γη τους κατασχέθηκε και αναδιανεμήθηκε ξανά στους πλούσιους, οι φόροι τους αυξήθηκαν, το χρέος τους αυξήθηκε δραματικά και το νομικό σύστημα αφαιρούσε όλο και περισσότερο τα δικαιώματά τους.

Τα τελευταία χρόνια της Δεύτερης Οθωμανικής περιόδου σηματοδεύτηκαν από δυσαρέσκεια στις τοπικές επαρχίες, αυξανόμενο αριθμό εξεγέρσεων και άνοδο της πειρατικής και κουρσάρικης δραστηριότητας. Αυτό το τελευταίο φαινόμενο, επιδεινώθηκε από την εισβολή του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798 και την επακόλουθη διακοπή των εμπορικών σχέσεων μεταξύ Γαλλίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των πειρατικών επιθέσεων — ιδίως από κουρσάρους πειρατές και Μαλτέζους, αλλά και από Μανιάτες (Frey, 2008).

Η σύγχρονη μανιάτικη ταυτότητα έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την ιστορία της διαφωνίας και της επανάστασης, της παρανομίας και της πειρατείας της περιοχής. Η σημαία του υπερηφανεύεται για το σύνθημα «Νίκη η Θανάτος», καθώς και τη σπαρτιατική φράση του πολέμου, «ταν η επί τας» (με την ασπίδα σου ή πάνω της) που θυμίζει το αρχαίο σύστημα αξιών που έδινε την τιμή και τη στρατιωτική νίκη μακριά, πάνω από τη ζωή του ατόμου. Η περιοχή έχει ρομαντικοποιηθεί και μυθοποιηθεί σε αμέτρητες αφηγήσεις και ιστορίες ταξιδιωτών.

Οι ταξιδιώτες στη Μάνη στις αρχές του 19ου αιώνα συχνά απαξιούσαν τους κατοίκους της. Αντίθετα, άλλοι συγγραφείς ειδωλοποίησαν τους Μανιάτες ως απομεινάρια των Ελεύθερων Λακώνων της ρωμαϊκής εποχής, οι οποίοι κατευθύνθηκαν σε πειρατεία και λεηλασίες επειδή είχαν περιοριστεί σε μια τόσο άγονη περιοχή (Wagstaff. 1996).

1.10. Τοπική Αρχιτεκτονική

Η τοπική αρχιτεκτονική παράδοση είναι μια από τις μοναδικές πτυχές του υλικού πολιτισμού στη Μάνη. Οι εξάρσεις ασβεστόλιθων είναι κοινές στις περιοχές του οροπεδίου στην περιοχή μελέτης και η ευρεία διαθεσιμότητά τους το έκανε φυσικό οικοδομικό υλικό. Εν τω μεταξύ, η «νησιώτικη» φύση της Μάνης παρείχε μια απομόνωση που ενθάρρυνε μια μοναδική αρχιτεκτονική παράδοση. Η αρχιτεκτονική, είναι επίσης ένας από τους σημαντικότερους τρόπους χρονολόγησης των οικισμών, χάρη στην τυπολογική δουλειά που έχει γίνει στις εκκλησίες και στα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά μοτίβα της περιοχής.

Οι κατασκευές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη χρονολόγηση των πρώιμων φάσεων ενός οικισμού και της περιόδου χρήσης αυτού, καθώς και για την εγκατάλειψή του. Προς το παρόν, η μόνη δημοσιευμένη τυπολογία της τοπικής αρχιτεκτονικής είναι η διάκριση μεταξύ της προ-οθωμανικής, της Πρώτης οθωμανικής και της Δεύτερης οθωμανικής περιόδου. Η αρχιτεκτονική που χτίστηκε κατά τη σύντομη περίοδο της Ενετοκρατίας πιθανότατα ακολούθησε εκείνη της Πρώτης οθωμανικής περιόδου. Οι πιο συνηθισμένοι τύποι προμοντέρνων κτισμάτων στη Μάνη είναι οι οικιακές κατοικίες, οι πύργοι και οι στέρνες. αν και άλλοι τύποι περιλαμβάνουν μάντρες ζώων, μύλους, αλώνια και νεκροταφεία.

Λόγω της χρονολογικής σημασίας του, θα πρέπει να αναφερθεί μια σύντομη επισκόπηση της τεχνολογίας των κονιαμάτων. Σύμφωνα με τους NawrockaEtal,

(2005), η τεχνολογία ασβεστοκονιάματος είχε ήδη αναπτυχθεί από τη ρωμαϊκή περίοδο. Για να δημιουργηθεί ένα ασβεστοκονίαμα, ο ασβεστόλιθος συνθλίβεται και καίγεται για να σχηματιστεί οξειδίο του ασβεστίου, ενώ στη συνέχεια συνδυάζεται με άμμο και νερό. Οι Ρωμαίοι τελειοποίησαν επίσης μια τεχνολογία υδραυλικού κονιάματος προσθέτοντας μια ποζολάνη, όπως σκόνη από τούβλα, θρυμματισμένα όστρακα ή ηφαιστειακή τέφρα, επιτρέποντας στο κονίαμα να πήξει κάτω από το νερό. Στη Μάνη, σχεδόν όλες οι εγκαταλελειμμένες στέρνες είναι επενδυμένες με υδραυλικό κονίαμα, συχνά σε διαδοχικές στρώσεις που υποδηλώνουν επεισόδια ανακαίνισης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μεσαιωνικοί κάτοικοι της Μάνης είχαν την πείρα και την τεχνολογία παρασκευής ισχυρού κονιάματος από φυσικά υλικά και ασβέστη. Η εισαγωγή του κονιάματος Πόρτλαντ, αναπτύχθηκε στην Αγγλία το 1824 και που γρήγορα έγινε η βάση για τα περισσότερα μείγματα κονιάματος στη Μάνη στις αρχές του 19ου αιώνα, επέτρεψε στους κατοίκους της περιοχής να χτίσουν ψηλότερους πύργους, ισχυρότερους θόλους και πιο σύνθετες οικιακές κατασκευές. Η παρουσία κονιάματος λοιπόν, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ενός μιας οικοδομικής ανόδου μετά το 1830.

1.10.1. Τα Βυζαντινά Παλαιομανιάτικα και η «Μεγαλιθική» Παράδοση

Η προ-οθωμανική αρχιτεκτονική απαντάται κυρίως σε εγκαταλελειμμένους παλαιομανιάτικους (ή «αρχαίους Μανιάτες») οικισμούς, αν και μπορεί επίσης να βρεθεί σε θεμελιακά στρώματα πιο πρόσφατων κατοικιών που είναι χτισμένα πάνω σε παλαιότερες. Σύμφωνα με τον Σαΐτα (2001), οι ντόπιοι αναφέρουν τα σπίτια ως κωλοσπίτες, και τις στέρνες ως κωλογιστέρες, λόγω του ότι ήταν εξαιρετικά χαμηλά σε ύψος κτίσματα, από μεγάλους βράχους και οι χρήστες έπρεπε να σκύβουν για να εισέλθουν. Η αρχιτεκτονική περιγράφεται σε πολλές ακαδημαϊκές πηγές ως «μεγαλιθική» και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ξερολιθική κατασκευή με χονδρικά επεξεργασμένο ασβεστόλιθο που εξορύσσεται από την αμέσως γύρω περιοχή.

Οι πιο ασφαλείς χρονολογημένες προ-οθωμανικές κατασκευές είναι οι εκκλησίες, οι οποίες τυχαίνει να είναι και το πιο ευρέως ερευνημένο θέμα σε όλη τη Μάνη. Σύμφωνα με τους Δρανδάκης&Γκιολές, 1988, ανεβρέθησαν μερικές από τις παλαιότερες παλαιοχριστιανικές βασιλικές εκκλησίες, οι οποίες χρονολογούνται από τον 5ο-7ο αιώνα. Σε αυτές, συμπεριλαμβάνονται η εκκλησία του Αγίου Πέτρου κοντά στη ρωμαϊκή πόλη Καινίπολη (σημερινή Κυπάρισσος), καθώς και η βασιλική στη χερσόνησο Τηγάνι. Συνολικά, μπορεί να υπήρχαν έως και οχτώ βασιλικές στη Μάνη κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο (Δρανδάκης, 1986).

Δύο από τους πρώτους ερευνητές που μελέτησαν τις πολύ μικρότερες μεσοβυζαντινές εκκλησίες ήταν ο RamsayTraquair (1908-1909) και ο H. Megaw, ο τελευταίος από τους οποίους τις περιέγραψε το 1932 ως διατηρούσες που ανήκουν στην «μεγαλιθική» αρχιτεκτονική. Αυτές οι εκκλησίες έχουν αψιδωτούς θαλάμους, καμαροσκέπαστες στέγες, ξερολιθική αρχιτεκτονική με μεγάλους, χοντροκομμένους ογκόλιθους και χωρίς τρούλους, που εμφανίζονται αργότερα. Έκτοτε, ο Δρανδάκης και άλλοι έχουν δημοσιεύσει λεπτομερείς περιγραφές μεμονωμένων εκκλησιών και

συνέχισαν να βελτιώνουν τη χρονολογία τους χρησιμοποιώντας εικονογραφία, γλυπτική και επιγραφές ως στοιχεία για τα θεμέλια και τις περιόδους χρήσης των ναών (Drandakis 1986·; Mexia 2008).

Οι μεγαλιθικές οικιστικές κατασκευές έχουν τύχει λιγότερης επιστημονικής προσοχής από τις εκκλησίες, αλλά έχουν υπάρξει ακόμη αρκετές μελέτες που έχουν προσπαθήσει να περιγράψουν τα παλαιομανιάτικα και να χρονολογήσουν τη σχετική αρχιτεκτονική τους.

Σύμφωνα με μελέτη των Μουτσόπουλος και Δημητροκάλλης, (1977), σε σχέση με παρόμοια οικιακή αρχιτεκτονική στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, τα ερειπωμένα ξερολίθια τείνουν να φαίνονται πιο αρχαία από αυτά που είναι χτισμένα με κονίαμα. Για τον λόγο αυτό, η απουσία κονιάματος έχει παραπλανήσει τους μελετητές να προσδιορίσουν εσφαλμένα τους μεσαιωνικούς οικισμούς ως αρχαίους. Μερικοί μεσαιωνικοί οικισμοί έχουν χρονολογηθεί στην Εποχή του Χαλκού απλώς και μόνο επειδή φαίνονται ρομαντικά προϊστορικοί. Οι Μόσχος & Μόσχου (1981) σχολίασαν ότι η σύνδεση μεταξύ των παλαιομανιάτικων και μιας νεολιθικής αρχιτεκτονικής παράδοσης είναι λανθασμένη και ατυχής - τα παλαιομανιάτικα είναι στην πραγματικότητα συνέχεια ενός αρχαίου οικιστικού μοτίβου και είναι σχεδόν βέβαιο ότι είναι βυζαντινής χρονολόγησης. Η χρονολόγηση αυτή επιβεβαιώνεται από το

γεγονός ότι οι οικισμοί συνδέονται σχεδόν πάντα με μεσοβυζαντινές εκκλησίες. Οι «μεγαλιθικές» οικιακές κατασκευές είναι ομοιόμορφα ορθογώνιες, με εξωτερικές διαστάσεις κατά μέσο όρο 10,5 m σε μήκος και 4,75 m σε πλάτος. Η μέση εσωτερική επιφάνεια των κατασκευών είναι αρκετά μικρή, με μήκος 7,8 m και πλάτος 2,75 m ή εμβαδόν λίγο λιγότερο από 22 m². Οι τοίχοι έχουν κατά μέσο όρο 1,0 m σε πάχος και είναι διπλής όψης, με μπάζα ή μικρότερες πέτρες που χρησιμοποιούνται για την πλήρωση τυχόν ανοιγμάτων.

Οι περισσότερες από τις κατασκευές είναι δύο ορόφων σε ύψος, όπως υποδεικνύεται από την παρουσία δύο θυρών: μία στο επίπεδο του εδάφους και μία άλλη πάνω και σε απόσταση από την κάτω πόρτα. Μια προεξοχή τρέχει κατά μήκος του εσωτερικού για να στηρίξει ένα πάτωμα στη δεύτερη περίπτωση.

Σύμφωνα με τους Μόσχος & Μόσχου (1982), το δάπεδο θα μπορούσε να ήταν κατασκευασμένο από ξύλινα δοκάρια ή θα είχε διαμορφωθεί με μακρόνια, ή μακριές δοκούς ασβεστόλιθου, γεμάτες με μικρότερες πέτρες και βότσαλα.

Οι μεταγενέστεροι αγρότες χρησιμοποίησαν τα εγκαταλελειμμένα κτίρια για να αποθηκεύσουν πέτρες που συλλέχθηκαν από τα γύρω χωράφια. Είναι επίσης πιθανό ότι οι επάνω τοίχοι ήταν χτισμένοι με μπάζα και συγκρατήθηκαν μαζί με ένα βασικό κονίαμα ή υλικό από επικάλυψη που έκτοτε έχει αποσυντεθεί.

Σε επίπεδες περιοχές, οι κατασκευές τείνουν να χτίζονται παράλληλα μεταξύ τους, έτσι ώστε οι πόρτες γενικά να βλέπουν νότια. Αυτά τα κτίσματα που βρίσκονται σε πλαγιές είναι χτισμένα κάθετα στην πλαγιά και ακολουθούν το περίγραμμα του λόφου. Και στα δύο σενάρια, τα σπίτια τείνουν να είναι απομονωμένα, αλλά περιστασιακά μπορεί να δημιουργηθούν επεκτάσεις έναντι μιας παλαιότερης κατασκευής (είτε στον μακρύ είτε στον κοντό τοίχο). Οι πόρτες πλαισιώνονται πάντα από ογκώδη υπέρθυρα, τα οποία είναι πολύ περιστασιακά διακοσμημένα με εγγάρακτους σταυρούς ή άλλες απεικονίσεις. Οι πόρτες θα ήταν η μόνη πηγή φωτός, αφού οι κατασκευές δεν έχουν παράθυρα. Δυστυχώς δεν έχουν διατηρηθεί στέγες (Σαΐτας, 2001).

Παρόμοιος τύπος μεσαιωνικής οικιακής αρχιτεκτονικής καταγράφηκε από το Morea Project στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, στις επαρχίες Αχαΐας και Ελείας. Σύμφωνα με τον Κουρέλη (2003), στην περιοχή εντοπίζονται παρόμοιες διώροφες ορθογώνιες κατασκευές, με τοίχους κατά μέσο όρο πλάτους 0,7 μέτρα, κατασκευασμένους από ακατέργαστο και άκονο τοπικό ασβεστόλιθο. Όπως και με τα σπίτια στη Μάνη, η εσωτερική δομή σχηματίζει ένα κοίλο τριχοειδές σχήμα που περιέχεται μέσα στους τοίχους.

Όπως οι κατασκευές στη Μάνη, τα οικοδομήματα αυτά έχουν επίσης χαμηλό ισόγειο και για εκείνα που είναι χτισμένα σε πλαγιά λόφου, το ισόγειο συχνά εκτείνεται μόνο στο μισό μήκος της κατασκευής. Είναι πολύ πιθανό οι χώροι αυτοί να χρησιμοποιούνταν για ζώα ή αποθήκευση, όπως στην περίπτωση των αντίστοιχων του 19ου αιώνα.

Οι άλλες προ-οθωμανικές κατασκευές, συμπεριλαμβανομένων των πύργων και των δεξαμενών, μοιράζονται αυτή τη μεγαλιθική αρχιτεκτονική παράδοση από ξερολιθιά. Σύμφωνα με τον (Ancona, 2003), οι πύργοι τείνουν να είναι σχετικά κοντοί σε σύγκριση με τους μεταγενέστερους αντίστοιχους, με πολύ παχιά θεμέλια (έως 2 m) και δραματικά κεκλιμένες πλευρές. Οι υπόγειες δεξαμενές είναι επίσης ευδιάκριτες στη χρήση τεράστιων ασβεστολιθικών δοκών (μακρόνια) για να καλύπτουν το άνοιγμα, το οποίο με τη σειρά του καλύπτεται από μικρότερες πέτρες που βοηθούν στο φιλτράρισμα του νερού στις στέρνες. Το εσωτερικό των καζανιών είναι επενδυμένο με πέτρες και επικαλυμμένο με αδιάβροχο σοβά.

1.10.2. Αρχιτεκτονική πρώτης Οθωμανικής περιόδου

Κατά την Πρώτη Οθωμανική περίοδο, η μεγαλιθική παράδοση σταδιακά εξαφανίστηκε. Η πιο αξιοσημείωτη αλλαγή ήταν ότι οι ογκώδεις λίθοι τυπικοί της παλαιότερης περιόδου έγιναν λιγότερο διαδεδομένοι, τώρα χρησιμοποιούνται μόνο στη βάση, και κυρίως στους κάτω ακρογωνιαίους λίθους (Σαΐτας, 2001). Οι ψηλές κατασκευές όπως οι πύργοι συνέχισαν να έχουν κεκλιμένες πλευρές, καθώς δεν χρησιμοποιήθηκε κονίαμα και οι τοίχοι έπρεπε να είναι παχύτεροι στη βάση για να υποστηρίζουν το ύψος της κατασκευής. Οι καμάρες άρχισαν να σχηματίζουν τις στέγες των δεξαμενών και των εκκλησιών, καθώς και τους δεύτερους ορόφους των οικιστικών κατασκευών.

Το ισόγειο συνέχισε να χρησιμοποιείται για αποθήκευση, μαγείρεμα, φύλαξη ζώων και κατά καιρούς συλλογή όμβριων υδάτων. Σύμφωνα με τον Σαΐτα, (2001), η πόρτα του δεύτερου ορόφου μπορούσε να είναι προσβάσιμη από μια ξύλινη σκάλα που θα μπορούσε να αποσυρθεί για ασφάλεια, μια «στοιχειώδης εξωτερική πέτρινη σκάλα (ένας απλός πέτρινος σωρός που μπορούσε εύκολα να τραβηχτεί προς τα κάτω)» ή από μια κατασκευασμένη σκάλα και προσγείωση που ονομάζεται λιάκος. Τα παράθυρα άρχισαν να εμφανίζονται στα στενά άκρα των σπιτιών, συχνά μικρά και ορθογώνια για να δέχονται λίγο ηλιακό φως, και άλλες φορές πλαισιωμένα με μια λαξευμένη ασβεστολιθική ασίδα.

Στους τοίχους του δεύτερου ορόφου, χτίστηκαν μικρές τρύπες που ονομάζονται πολεμότρυπες για να επιτρέψουν στους κατοίκους να πυροβολούν εναντίον των εχθρών έξω. Οι στέγες κατασκευάζονταν είτε σε επίπεδο στύλ όπως πριν, είτε με ελαφρύ αέτωμα. Καθώς οι οικογένειες μεγάλωναν σε μέγεθος, νέα δωμάτια ή σπίτια προστέθηκαν στο συγκρότημα κατοικιών, είτε μοιράζονταν έναν τοίχο του αρχικού κτιρίου είτε βρίσκονταν κοντά για να σχηματίσουν μια προστατευμένη αυλή (Σαΐτας, 2001).

1.10.3. Αρχιτεκτονική της δεύτερης Οθωμανικής περιόδου

Μέχρι τον 18ο αιώνα, τα συγκροτήματα οικογενειακών κατοικιών άρχισαν να συνενώνονται καθώς νέες προσθήκες και επεκτάσεις προστέθηκαν στα αρχικά σπίτια (Σαΐτας, 1996). Μέσα σε μεγαλύτερους οικισμούς δημιουργήθηκαν οικογενειακοί «θάλαμοι» στους οποίους ήταν προσβάσιμος από ιδιωτικές διαδρομές και οι οποίοι είχαν τα δικά τους νεκροταφεία και εκκλησίες.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η οικονομική ανισότητα έγινε πιο εμφανής στην κατασκευή κατοικιών. Ο θεσμός των Καπετάνων (δηλαδή των ισχυρών ηγετών των φυλών τους οποίους η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγνώριζε ότι είχαν εξουσία) που είχε ριζώσει στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου στα τέλη του 18ου αιώνα εμφανίστηκε στο νότο μόνο σε περιορισμένο βαθμό. Το γένος Μαυρομιχάλη του Λιμενίου και της Αρεόπολης ήταν μια από τις πιο γνωστές από αυτές τις ισχυρές

οικογένειες στην περιοχή μελέτης, μαζί με το γένος Γρηγοράκη των Αλικών (και αργότερα τον Αιεράνο και το Γύθειο στην ανατολική ακτή). Με τον σχετικό τους πλούτο, αυτές οι οικογένειες μπόρεσαν να κατασκευάσουν περίτεχνα σύνθετα (Σαΐτας, 2001). Μικρότερες τοπικές φυλές που ονομάζονταν ερωίδες, όπως η οικογένεια Σκλαβουνάκου στον Πύργο Διρού, έχτισαν επίσης μεγάλα οχυρωματικά συγκροτήματα.

Ωστόσο, λόγω της περιορισμένης χρήσης κονιάματος στη Μάνη πριν από το 1830, τα περισσότερα σπίτια και οι πύργοι ήταν περιορισμένα σε μέγεθος. Τα σπίτια της δεύτερης οθωμανικής περιόδου στο νότιο τμήμα της χερσονήσου διατήρησαν την τυπική ορθογώνια μορφή στον πυρήνα τους και δεν αυξάνονταν σε μήκος ή πλάτος, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις. Ωστόσο, το ορθογώνιο σχέδιο εξελίχθηκε καθώς προστέθηκαν προσαρτημένα δωμάτια για τη φύλαξη ζώων και χαρακτηριστικά προστέθηκαν στους επάνω ορόφους για να βοηθήσουν στην υπεράσπιση της ιδιοκτησίας. Τα παράθυρα μεγεθύνονταν, αλλά συχνά καλύπτονταν για προστασία και για να επιτρέπουν στους κατοίκους να πυροβολούν τους εχθρούς με τα τουφέκια τους (ένα χαρακτηριστικό που ονομάζεται πετρόμαχος). Τα κλουβιά, ήταν προεξοχές χωρίς δάπεδο που εκτείνονταν έξω από την κατασκευή και συχνά πάνω από τις πόρτες, επέτρεπαν στους κατοίκους να πυροβολούν τους εχθρούς από ψηλά. Αυτά τα ανοίγματα, μαζί με τις πολεμότρυπες κατά μήκος των τοίχων, παρείχαν προστασία στα νοικοκυριά. Ο λιάκος ήταν κλειστός, παρέχοντας πρόσθετη προστασία και έγινε ένας πολυλειτουργικός χώρος για ύπνο, αγγαρείες, μαγείρεμα κ.λπ.. Ο αποθηκευτικός χώρος αυξήθηκε επίσης, με ξύλινες σοφίτες ενσωματωμένες στις στέγες και θυρίδες, ή ντουλάπια, χτισμένες στο στενό άκρο του δεύτερου ορόφου εκατέρωθεν του παραθύρου. Οι δίρριχτες στέγες που υποστηρίζονταν από ξύλινα δοκάρια αντικατέστησαν τις επίπεδες στέγες των προηγούμενων αιώνων και οι δοκοί χρησιμοποιήθηκαν για την ανάρτηση των προμηθειών (Σαΐτας, 2001).

Οι πύργοι συνέχισαν να χτίζονται χωρίς κονίαμα, έτσι περιορίστηκαν σε ύψος περίπου 10 μ. Οι μικρές πόρτες βρίσκονταν είτε στο ισόγειο είτε στο δεύτερο όροφο. Τα δάπεδα των παλαιότερων πύργων στηρίζονταν με ασβεστολιθικά μακρόνια και στους νεότερους πύργους, καμάρες στήριζαν τον δεύτερο όροφο (επιτρέποντας στο ισόγειο να χρησιμοποιηθεί για πρόσθετη αποθήκευση) και μερικές φορές τη στέγη, ενισχύοντάς την έτσι ώστε να μπορεί να βαδιθεί.. Κάθε όροφος προσεγγιζόταν μέσω μιας σκάλας ανεβαίνοντας μέσα από ένα μικρό άνοιγμα στον επάνω όροφο.

Η κατασκευή με πέτρα βελτιώθηκε επίσης κατά την δεύτερη Οθωμανική περίοδο. Οι ακρογωνιαίοι λίθοι κόπηκαν, τετραγωνίστηκαν και ενώθηκαν με μεγαλύτερη ακρίβεια, ενώ τα σχέδια χαραχτήκαν σε ακρογωνιαίους λίθους και τα σκαλισμένα πλαίσια (συχνά από μάρμαρο) γύρω από τις πόρτες και τα παράθυρα. Επιπλέον, η πρακτική της αναγραφής της ημερομηνίας θεμελίωσης της κατασκευής σε ένα υπέρθυρο ή ακρογωνιαίο λίθο έγινε πολύ πιο κοινή. Αυτό γινόταν επίσης όταν γινόταν επισκευή στο κτίριο ή όταν προστέθηκε ανώτερος όροφος σε παλαιότερη θεμελίωση. Ημερομηνίες όπως αυτές εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην

Πελοπόννησο τον 17ο αιώνα, παράλληλα με τη μετάβαση από το Βυζαντινό στο Ιουλιανό ημερολογιακό σύστημα (δηλαδή από ένα σύστημα ημερομηνιών που βασίζεται σε γράμματα στη γνωστή αριθμητική μορφή), και έγιναν πολύ πιο διαδεδομένες τον 19ο αιώνα. (Σαΐτας, 2001 ; Κουρέλης, 2003).

Σε γενικές γραμμές, τα άλλα κτίσματα - οι εκκλησίες και οι στέρνες - ακολούθησαν αυτές τις τάσεις. Μέχρι αυτό το σημείο, οι μεγαλιθικές κατασκευές είχαν καταρρηθεί πλήρως, εκτός από τις περιπτώσεις που χτίζονταν σε παλαιότερα θεμέλια. Οι δεξαμενές κατασκευάζονταν πλέον με θολωτές στέγες και συχνά ήταν ημιυπόγειες, με μια μικρή πόρτα πρόσβασης τοποθετημένη πάνω από το έδαφος.

1.10.4 - Μετα-Οθωμανική Αρχιτεκτονική

Μετά την Ελληνική Επανάσταση στα μέσα του 19ου αιώνα, η βελτίωση της τεχνολογίας των κονιαμάτων είχε δραματική επίδραση στα τοπικά μοτίβα κατασκευής. Η αντοχή του κονιάματος επέτρεψε την κατασκευή σπιτιών και πύργων χωρίς τους παλαιότερους επικλινείς εξωτερικούς τοίχους τους, ενώ οι καμάρες έγιναν επίσης ισχυρότερες και μπορούσαν να χτιστούν ψηλότερα και φαρδύτερα. Ως αποτέλεσμα, οι κτισμένες κατασκευές αυξήθηκαν τόσο σε ύψος όσο και σε πλάτος, με τα σπίτια να αυξάνονται περιστασιακά σε τρεις ή τέσσερις ορόφους σε ύψος (δηλαδή «πυργόσπιτα»). Οι πύργοι αυξήθηκαν επίσης δραματικά σε ύψος (Σαΐτας, 2001).

Οι καμάρες έγιναν πιο συνηθισμένες για τη στήριξη ενδιάμεσων δαπέδων και στέγης και εμφανίστηκαν για πρώτη φορά τα ξύλινα πατώματα. Οι κορυφές των πυργόσπιτων και των πύργων συχνά πλαισιώνονταν από στηθαία — άλλοτε επίπεδα και άλλοτε ως οδοντωτά τρίγωνα. Έτσι, η παρουσία κατασκευών από κονίαμα, δημιούργησε κτίσματα άνω των δύο ορόφων σε ύψος, με τοίχους κάθετους στο έδαφος και πιο περίτεχνα οικιακά σχέδια. Αυτά τα χαρακτηριστικά, αποδίδονται στην μετα-οθωμανικής κατασκευή στη νότια χερσόνησο της Μάνης (Σαΐτας, 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Η φτώχεια που επικρατούσε στη χερσόνησο μετέτρεψε τους Μανιάτες σε πειρατές με αποτέλεσμα τα μικρότερα σε μέγεθος πλοία τους, να αποτελούν τον τρόπο των τουρκικών και βενετικών γαλέρων στα νότια πελοποννησιακά νερά. Αυτή η μελέτη πλαισιώνεται σε μια πολυκλιμακωτή προοπτική, όπου η χερσόνησος της Μάνης θεωρείται μια ενιαία γεωγραφική περιοχή.

Μια πολυκλιμακωτή προοπτική υποδηλώνει ότι η εστίαση σε μία μόνο κλίμακα ανάλυσης δεν μπορεί να παρέχει την πληρέστερη εικόνα της πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη γεγονότα που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικές κλίμακες, τόσο χρονικά όσο και χωρικά. Αυτό το κεφάλαιο εξετάζει τις πιο κοινές αρχαιολογικές προσεγγίσεις για τη μελέτη κάθε κλίμακας ανάλυσης και προσδιορίζει τις προσεγγίσεις που είναι οι καταλληλότερες για τη μελέτη της περίπτωσης της χερσονήσου της Μάνης στη μεσαιωνική και μεταμεσαιωνική περίοδο. Προτείνονται επίσης πολλά μοντέλα για την ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων: μοντέλα περιφερειακής κλίμακας που σκιαγραφούν τις αρχαιολογικές υπογραφές αντίστασης ή ενσωμάτωσης σε μια επεκτεινόμενη αυτοκρατορία, με βάση τις μεταβλητές της τοποθεσίας του οικισμού, της ορατότητας του οικισμού και του δικτύου διαδρομής και της κλίμακας κοινότητας, αλλά και μοντέλα που σκιαγραφούν τις καταβολές της κοινοτικής συνοχής ή την ιεράρχηση των οικογενειών, με βάση την παρουσία ενοποιημένων εγκαταστάσεων και στοιχεία κοινής χρήσης πόρων.

Μία από τις θεωρητικές συνεισφορές στην επιστήμη της αρχαιολογίας ήταν η σκιαγράφηση τριών κλιμάκων του χρόνου, οι οποίες από κοινού παρέχουν την πλήρη ιστορία μιας συγκεκριμένης τοποθεσίας. Έτσι, για να κατανοήσει κανείς τη διάρκεια ζωής των μεμονωμένων ατόμων όπως καταγράφεται σε ένα ιστορικό κείμενο, πρέπει επίσης να κατανοήσει τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές τροχιές που οδήγησαν στην εμφάνισή τους στις σελίδες του χρόνου (Braudel, 1972).

Σύμφωνα με τους Grove&Rackham, (2001), η μακροπρόθεσμη ιστορία αφορά την μελέτη της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων και του περιβάλλοντος τους και αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τη διαπίστωση αλλαγών στο κλίμα, τη γεωλογία και τον αντίκτυπο των ανθρώπων στη χλωρίδα και την πανίδα ανά τις χιλιετίες.

Η μεσοπρόθεσμη, ή «κοινωνική ιστορία», περιλαμβάνει ολόκληρη τη διάρκεια των πολιτισμών, των κρατών και των οικονομικών συστημάτων. Αυτή η κλίμακα έχει χρησιμοποιηθεί για να συζητήσει τη φυλετική κοινωνική οργάνωση και τη

μεσαιωνική περίοδο στο Αιγαίο, ιδιαίτερα για τοποθεσίες που δεν έχουν ιστορικές αναφορές (Αθανασόπουλος, 2004).

Η βραχυπρόθεσμη ιστορία εστιάζει σε ατομικές τροχιές ζωής. Τα ιστορικά και εθνογραφικά δεδομένα είναι κατάλληλα για αυτήν την κλίμακα μελέτης λόγω της λεπτής χρονικής τους ανάλυσης, επιτρέποντας στους ερευνητές να μελετήσουν εκτάσεις μόνο μερικών δεκαετιών, ετών ή και μηνών. Τα βραχυπρόθεσμα δεδομένα περιλαμβάνουν ιστορικά έγγραφα, αντικείμενα κατασκευής ή σημάδια ατομικής ταυτότητας.

Ο χωρικός συσχετισμός της προσέγγισης στο χρόνο είναι ένα γεωγραφικό μοντέλο που βασίζεται σε τρεις κλίμακες ανάλυσης. Η μακρο-περιφερειακή κλίμακα εφαρμόζεται σε σύνολα δεδομένων που καλύπτουν διάφορες γεωγραφικές περιοχές, όπως η Μεσοαμερική ή η λεκάνη της Μεσογείου. Οι μελέτες που υιοθετούν μια μακρο-περιφερειακή προσέγγιση χρησιμοποιούν συχνά το παράδειγμα της θεωρίας των παγκόσμιων συστημάτων από το οποίο υιοθετήθηκε για πρώτη φορά η έννοια της «μακρο-περιοχής» (Parkinson&Duffy, 2007).

Η περιφερειακή κλίμακα αντιστοιχεί σε ομάδες τοποθεσιών εντός μιας πολιτιστικά ή γεωγραφικά οριοθετημένης περιοχής. Σύμφωνα με τους Cavanaghetal., (2002), ο αριθμός των αρχαιολογικών έργων περιφερειακής κλίμακας έχει αυξηθεί δραματικά από τις πρώτες μελέτες που χρησιμοποίησαν αρχικά αυτό το εργαλείο, καθιστώντας την περιφερειακή έρευνα και την ανάλυση προτύπων οικισμών τυπικές προσεγγίσεις για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες επηρεάζουν συγκεκριμένες μελετώμενες τοποθεσίες.

Σύμφωνα με τον Parkinson, (2006), η ανάλυση της μικροπεριοχής παρέχει την καλύτερη γεωγραφική ανάλυση, εστιάζοντας σε μια ενιαία τοποθεσία ή κοινότητα. Οι περισσότερες αρχαιολογικές έρευνες που βασίζονται σε τοποθεσίες, συμπεριλαμβανομένης της ανασκαφής, πραγματοποιούνται σε μικροπεριφερειακή κλίμακα.

Μια πολυκλιμακωτή προσέγγιση επιτρέπει στους αρχαιολόγους να ενσωματώσουν συγκεκριμένα σύνολα δεδομένων σε ευρύτερα κοινωνικά και περιβαλλοντικά κινήματα. Από την άλλη πλευρά, η μικροκλίμακα είναι εξίσου σημαντική για την κατανόηση της περιφερειακής εξέλιξης. Με την ενσωμάτωση μαρτυριών ταξιδιωτών, είναι δυνατή η απόκτηση πληροφοριών για στιγμές στο χρόνο.

Σε αυτό το κεφάλαιο, εξετάζονται καθεμία από τις τρεις χωρικές κλίμακες όπως επίσης και οι πιο κοινές αρχαιολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για τη μελέτη κάθε κλίμακας. Αυτές οι προσεγγίσεις θέτουν τα θεμέλια για πολλά αρχαιολογικά μοντέλα, τα οποία πραγματεύονται τα υλικά πρότυπα που μπορεί να προκύψουν όταν μια αυτοκρατορία επιχειρεί να ενσωματώσει τοπικές κοινότητες στην επικράτειά της και όταν η κοινωνική οργάνωση κοινοτικής κλίμακας μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου.

2.1. Μακρο ανάλυση

Η έρευνα σχετικά με την κρατική επέκτασ ηιδικότερα, έχει την τάση να χρησιμοποιεί περιφερειακά μοντέλα, όπως η ανάλυση παγκόσμιων συστημάτων, για την κατανόηση της χωρικής διακύμανσης. Πρόσφατα, αναπτύχθηκαν πιο διαδικαστικά μοντέλα για την κατανόηση του τρόπου και του λόγου που οι άνθρωποι οι οποίοι ζούσαν σε περιφερειακές περιοχές επηρεάστηκαν από τις δραστηριότητες των κρατών ή των καθορισμένων στα πλαίσια της μελέτης κέντρων.

2.1.1. Η προσέγγιση των παγκόσμιων συστημάτων

Η έννοια του παγκόσμιου συστήματος δημιουργήθηκε ώστε να εξηγήσει την εμφάνιση του καπιταλισμού στην Ευρασία. Πριν από αυτό το χρονικό ορόσημο, το πιο σταθερό μακρο-περιφερειακό σύστημα ήταν ένα σύστημα στο οποίο μια ενιαία πολιτική οντότητα κυβερνούσε μια ολόκληρη συγκεκριμένη περιοχή. Ξεκινώντας τον 16ο αιώνα, η Ευρώπη μετατράπηκε σε μια καπιταλιστική «παγκόσμια οικονομία», η οποία δεν είχε μια ενοποιητική πολιτική οντότητα αν και γεωγραφικά ήταν πλήρως ενοποιημένη και αυτοτελής. Τα μέλη της παγκόσμιας οικονομίας χωρίζονται σε βασικά κράτη, ημι-περιφερειακές περιοχές και περιφερειακές περιοχές, οι οποίες συνδέονται όλες με έναν εκτεταμένο καταμερισμό εργασίας. Οι παγκόσμιες οικονομίες τείνουν να καταλήγουν στη δημιουργία «πολιτισμικών-εθνικών ταυτοτήτων», οι οποίες συνδέουν ετερογενείς ομάδες μέσα σε ένα πλαίσιο συνολικής ομοιογένειας. Το μοντέλο του παγκόσμιου συστήματος έχει σκοπό να περιγράψει την τρέχουσα παγκόσμια, καπιταλιστική παγκόσμια οικονομία.

Σύμφωνα με τους Blanton&Feinman, (1984), οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν επίσης ότι ο διαχωρισμός σε πυρήνα και περιφέρεια είναι χρήσιμη για την κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ κοινωνιών με διαφορετικά επίπεδα κοινωνικής πολυπλοκότητας -ακόμη και εκείνων που προηγούνται της εμφάνισης του

καπιταλισμού. Οι πρώτοι υποστηρικτές του μοντέλου του παγκόσμιου συστήματος χρησιμοποίησαν το πλαίσιο για να κατανοήσουν την οικονομική κυριαρχία των περιφερειών από περιοχές του προϊστορικού πυρήνα και την απόκτηση ισχύος των ελίτ σε όλο το σύστημα μέσω της ανταλλαγής πολύτιμων αγαθών.

Σύμφωνα με τον Καρδούλια, (2009), το μοντέλο αυτό έχει ωστόσο επικριθεί για την αδυναμία πρακτικής εφαρμογής του σε μη καπιταλιστικά συστήματα, και ως αποτέλεσμα αυτής της αμφισβήτησης, επήλθε η ανάπτυξη ενός γενικότερου σώματος θεωρίας που ονομάζεται ανάλυση παγκόσμιων συστημάτων, με στόχο την παροχή λεπτομερέστερων συμπερασμάτων για την σχέση πυρήνα-περιφέρειας.

Ενώ αυτοί οι τύποι προσεγγίσεων οι οποίοι εξετάζουν την σχέση πυρήνα-περιφέρειας είναι χρήσιμοι για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η επέκταση του κράτους επηρεάζει τις περιφερειακές περιοχές, υπάρχουν περιοχές που δεν μπορούν να ταξινομηθούν στην αυστηρή διχοτομική κατηγοριοποίηση πυρήνα και περιφέρειας.

Εξακολουθούν ωστόσο να υπάρχουν χώροι που δεν έχουν εξερευνηθεί από τους αρχαιολόγους - ιδιαίτερα εκείνοι που θεωρούνται λιγότερο σημαντικοί, ή είναι λιγότερο πυκνοκατοικημένοι ή βρίσκονται σε δύσβατα εδάφη. Αυτές οι «μη εξειδικευμένες περιφερειακές ζώνες», αποτελούν μέρη που δεν λειτουργούν ούτε ως όρια, όπου η ανταλλαγή μεταξύ διαφορετικών ομάδων ανθρώπων μπορεί να οδηγήσει σε καινοτομία, αλλά ούτε και ως κενοί χώροι σε έναν χάρτη όπου συμβαίνουν λίγα γεγονότα πολιτιστικής σημασίας (Smith&Berdan, 2003). Ο κεντρικός ρόλος της Μάνης στην ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τέτοιοι χώροι μπορούν να ταλαντεύονται μεταξύ αποσύνδεσης και προβολής, περιφέρειας και κέντρου, στο πέρασμα πολλών γενεών.

Συνοπτικά, τα μοντέλα πυρήνα-περιφέρειας, θέτουν τα θεμέλια για την κατανόηση των μακρο-περιφερειακών διαδικασιών και των επιπτώσεών τους σε συγκεκριμένες περιοχές. Γεγονότα που λαμβάνουν χώρα σε μια γωνιά ενός παγκόσμιου συστήματος μπορεί να επηρεάσουν τους ανθρώπους που ζουν σε μια άλλη γωνιά, απλώς και μόνο επειδή τα δύο μέρη είναι ενσωματωμένα σε ένα κοινό πολιτικό ή οικονομικό σύστημα και παίζουν συγκεκριμένο ρόλο μέσα σε αυτό. Την ίδια στιγμή, οι κριτικοί των μοντέλων αυτών έχουν υποστηρίξει πως τα παγκόσμια συστήματα δεν είναι μονοτονικά, δηλαδή ασπρόμαυρα. Τα όρια μεταξύ των κρατών-πυρήνων και των περιφερειών δεν αποτελούν σαφώς και αυστηρά οριοθετημένες ξεχωριστές έννοιες,

αλλά αντίθετα αναμειγνύονται μεταξύ τους, δημιουργώντας ένα φάσμα περιθωρίων, συνόρων και περιφερειακών ζωνών (Smith&Berdan, 2003).

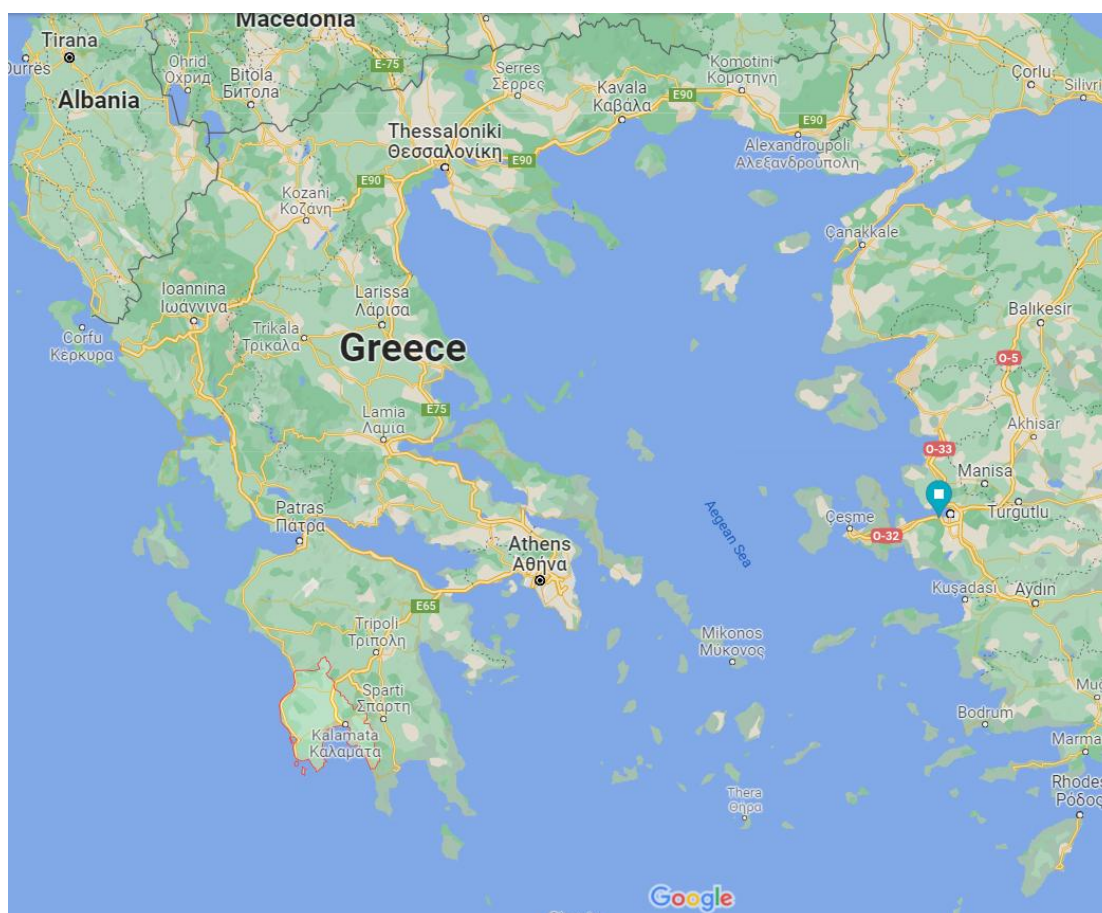
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

3.1. Διοικητική Διαίρεση

3.1.1. Διοικητική Διαίρεση Νομού Μεσσηνίας

Από την βόρεια πλευρά, ο νομός Μεσσηνίας οριοθετείται από τον Νέδα ποταμό και από την οροσειρά των Αρκαδικών Όρων. Ο νομός Μεσσηνίας αποτελεί τον 4^ο μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό νομό της Πελοποννήσου.

Διοικητικά στο νομό Μεσσηνίας υπάγονται επίσης οι νησίδες των Οινουσσών. Στις παραθαλάσσιες περιοχές της νότιας και της δυτικής πλευράς του νομού σχηματίζονται ο Μεσσηνιακός και ο Κυπαρισσιακός κόλπος.

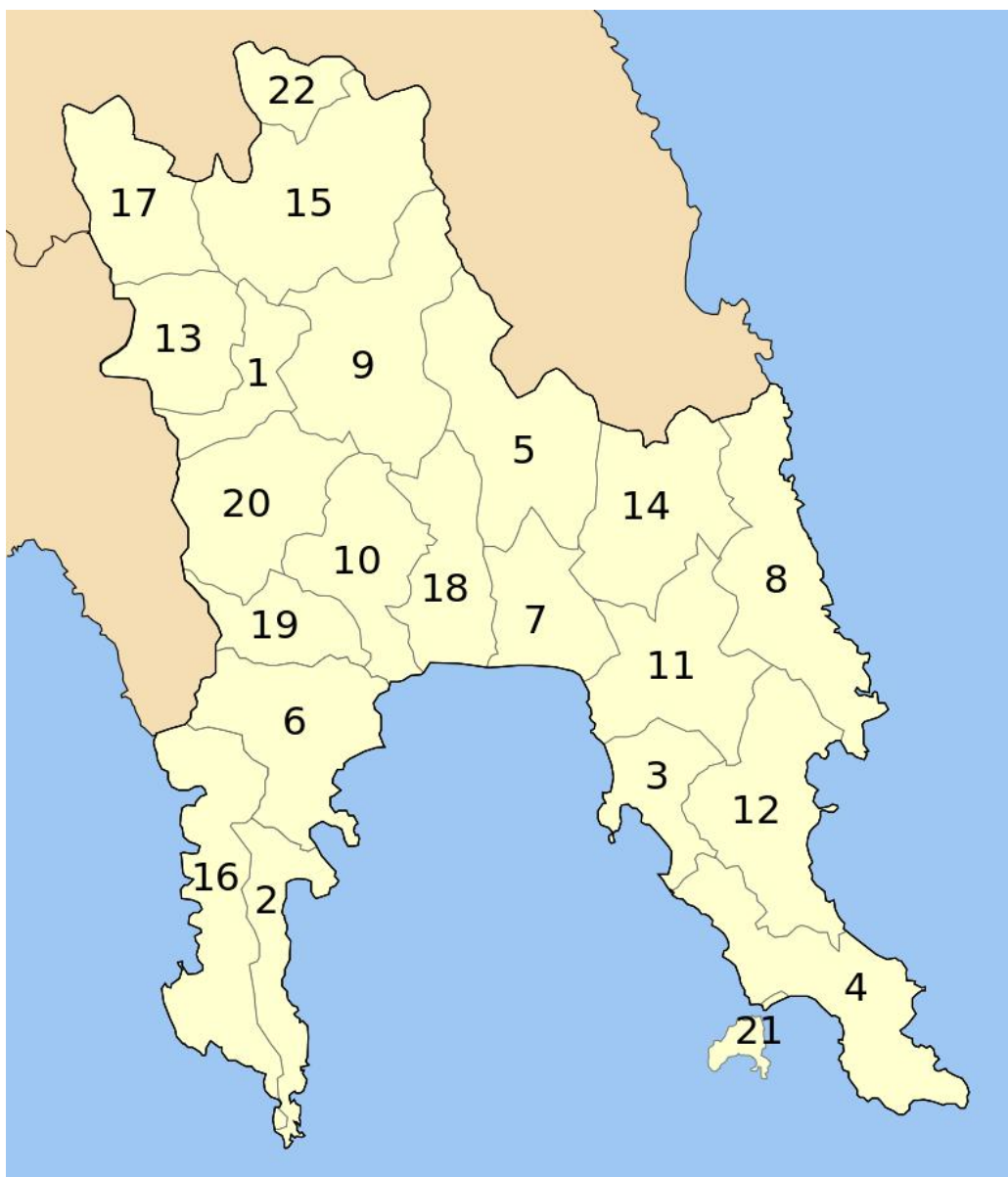
Κατόπιν έκδοσης της υπ. Αριθμ.45892/11-8-10 απόφαση του Υπ. Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης με τίτλο «Πρωτοβάθμιοι και Δευτεροβάθμιοι Οργανισμοί Αυτοδιοίκησης της Χώρας με το Ν. 3852/10», ΦΕΚ 1292/Β/11-8-10, καθορίστηκε η σημερινή σύσταση του νομού Μεσσηνίας, η οποία απαρτίζεται από 6 Δήμους ως εξής (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2010):

1. Μεσσήνης με πρωτεύουσα τη Μεσσήνη
2. Καλαμάτας με πρωτεύουσα τη Καλαμάτα
3. Τριφυλίας με πρωτεύουσα την Κυπαρισσία
4. Οιχαλίας με πρωτεύουσα τον Μελιγαλά
5. Δυτικής Μάνης με πρωτεύουσα τη Καρδαμύλη
6. Πύλου-Νέστορος με πρωτεύουσα τη Πύλο

3.1.2. Διοικητική διαίρεση νομού Λακωνίας

Ο Νομός διατηρεί ακτές στον κόλπο της Λακωνίας, Στον Μεσσηνιακό κόλπο και τη θάλασσα του Αιγαίου και συνορεύει στα βόρεια με τον όμορο νομό Μεσσηνίας. Πρωτεύουσα του νομού είναι η πόλη της Σπάρτης. Ο πληθυσμός του Νομού Λακωνίας ανέρχεται σε 98.963 κατοίκους.

Στον νομό Λακωνίας υπάγονται διοικητικά συνολικά οι ακόλουθοι Δήμοι:

1. Δήμος Σπάρτης
2. Δήμος Ανατολικής Μάνης
3. Δήμος Ασωπού
4. Δήμος Βοιών
5. Δήμος Γερονθρών
6. Δήμος Γυθείου
7. Δήμος Έλους
8. Δήμος Ζάρακα,
9. Δήμος Θεραπνών
10. Δήμος Κροκέων
11. Δήμος Μολάων
12. Δήμος Μονεμβασιάς
13. Δήμος Μυστρά
14. Δήμος Νιάτων
15. Δήμος Οινούντος
16. Δήμος Οιτύλου
17. Δήμος Πελλάνας
18. Δήμος Σκάλας
19. Δήμος Σμύνους
20. Δήμος Φαρίδος

Στην περιοχή εντοπίζονται οι οροσειρές, του Πάρωνα και του Ταυγέτου, ενώ μεταξύ τους παρεμβάλλεται ο Ευρώτας ποταμός.

3.2. Η Δημογραφική Εξέλιξη της Περιοχής Μελέτης

Εξετάζοντας την εξέλιξη του πληθυσμού της περιοχής μελέτης διαπιστώνεται πως μεταπολεμικά ο πληθυσμός της περιοχής παρουσίασε εμφανή μείωση και ιδιαίτερα κατά το διάστημα 1950-1970, με τη σημαντικότερη μειωτική μεταβολή του πληθυσμού να καταγράφεται κατά τη δεκαετία του 1960, οπότε και σημειώθηκε μια μείωση πληθυσμού περίπου 18%.

Οι νομοί Λακωνίας και Μεσσηνίας κατατάσσονται στη πρώτη θέση μεταξύ των νομών της Πελοποννήσου, όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό, αποτελώντας περίπου το 40% του συνολικού πληθυσμού της περιφέρειας. Ως προς το μέγεθος των

σημαντικών αστικών κέντρων της περιοχής, η Καλαμάτα διατηρεί πληθυσμό μεγαλύτερο των 10,000 κατοίκων.

ΝΟΜΟΙ	ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		
	2011	2001	1991
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	86.685	91.326	95.941
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	97.044	102.392	94.755
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	145.082	144.527	132.139
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	89.138	92.811	90.522
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	159.954	166.566	160.601
ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	577.903	597.622	573.958
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10.815.197	10.934.097	10.259.900

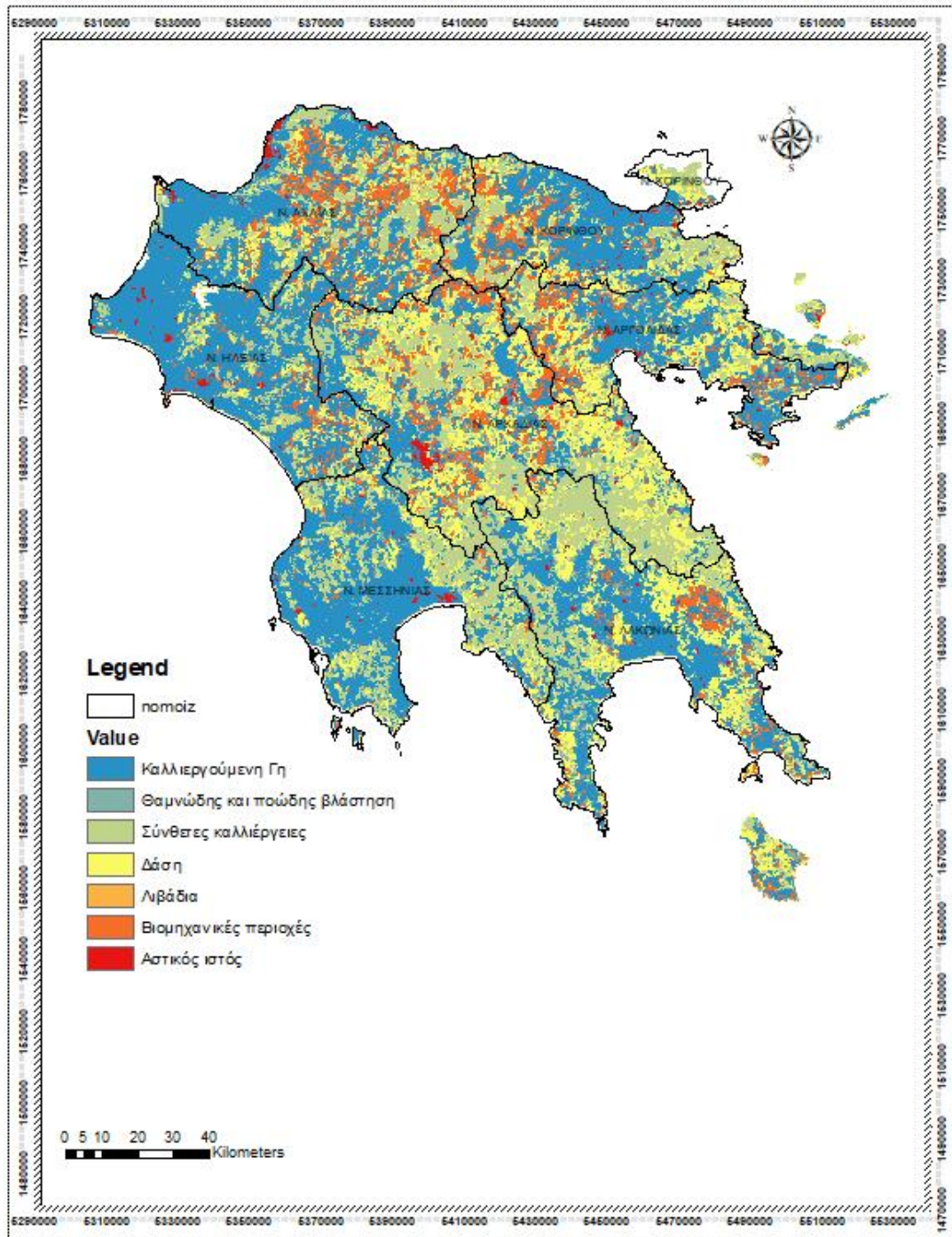
3.3. Μορφολογικά Χαρακτηριστικά

Η περιοχή μελέτης εμφανίζει ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά, μιας και παρόλο που διατηρεί παράκτιες εκτάσεις, ένα μεγάλο μέρος της περιοχής είναι ορεινό. Η ιδιοφυσιολογία αυτή έχει σαν αποτέλεσμα την ανάδειξη πεδινών, ορεινών και παράκτιων περιοχών εντός της γεωγραφικής περιοχής μελέτης. Ο Ταΰγετος λειτουργεί τόσο διαχωριστικό όριο μεταξύ των νομών Μεσσηνίας και Λακωνίας, όσο και ως συνδετικό στοιχείο επί της γεωγραφικής επιφάνειας της περιοχής μελέτης.

Στην πεδινή έκταση της περιοχής μελέτης, εντοπίζονται διάφοροι ποταμοί, με μεγαλύτερο όλων τον ποταμό Πάμισο, ο οποίος διαθέτει εκβολές στον μεσσηνιακό κόλπο. Το βόρειο τμήμα της περιοχής μελέτης χαρακτηρίζεται έντονο ανάγλυφο κυρίως στις απαρχές του μυχού του Μεσσηνιακού κόλπου, όπου συσσωρεύεται βαλτώδες ίζημα, το οποίο προκύπτει από τις εναποθέσεις του ποταμού Πάμισου, Ενώ ακόμη βορειότερα εντοπίζεται ο όρμος του Ναβαρίνου και ο εξέχουσας σημασίας υδροβιότοπος της λιμνοθάλασσας της Γιάλοβας.

3.4. Οι Χρήσεις Γής στην Περιοχή Μελέτης

Κατά μεγάλη πλειοψηφία οι χρήσεις γης της περιοχής μελέτης απορούν γεωργικές εκτάσεις, βοσκότοπους, εκτάσεις με αραιή βλάστηση και δασικές εκτάσεις.

Χρήση Γης	Ποσοστό
Καλλιεργούμενη γη	42,85%
Θαμνώδης και ποώδης βλάστηση	3,60%
Σύνθετες καλλιέργειες	23,01%
Δάση	18,57%
Λιβάδια	0,00%
Βιομηχανικές Περιοχές	10,37%
Αστικός ιστός	1,05%

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΟΥΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΜΑΝΗΣ

4.1.Οριοθέτηση δήμων μελέτης

Οι δήμοι που ανήκουν στην Μάνη (ανατολική και δυτική Μάνη στους νομούς Λακωνίας και Μεσσηνίας) και θα εξετασθούν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας είναι οι ακόλουθοι:

- 1.Δήμος Δυτικής Μάνης (Μεσσηνία)
- 2.Δήμος Ανατολικής Μάνης (Λακωνία)

4.2.Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά πληθυσμού

Το σύνολο των δεδομένων που παρουσιάζονται έχουν ληφθεί από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΛΣΤΑΤ) και έχει γίνει επεξεργασία τους με χρήση λογιστικών φύλλων του Excel.

Το πρώτο στοιχείο που εξετάζεται είναι ο μόνιμος πληθυσμός των δύο δήμων με βάση τον τόπο γέννησης. Στον πίνακα που ακολουθεί εξετάζεται στην τελευταία απογραφή (2011, για την οποία έχει γίνει επεξεργασία δεδομένων) ποιο ποσοστό των ατόμων που ζουν μόνιμως στους δήμους Ανατολικής και Δυτικής Μάνης, έχουν γεννηθεί εκεί ή έχουν γεννηθεί σε άλλους δήμους της Ελλάδας και του εξωτερικού.

μ μ μ					
		μ μ μ	μ μ μ	μ μ	μ
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	13.005	8.669	428	2.064	1.844
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	66,66%	3,29%	15,87%	14,18%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	6.945	4.310	501	607	1.527
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	62%	7%	9%	22%
ΣΥΝΟΛΟ	19.950	12.979	929	2.671	3.371
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	65,06%	4,66%	13,39%	16,90%

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι η πλειονότητα των μονίμων κατοίκων των δήμων μελέτης έχουν γεννηθεί εκεί (ποσοστό που ανέρχεται στο 65.06% και είναι ελαφρώς αυξημένο στο δήμο Ανατολικής Μάνης όπου ανέρχεται στο 66.06%). Πρέπει να σημειωθεί ότι ένα σημαντικό ποσοστό μονίμων κατοίκων στο Δήμο Δυτικής Μάνης έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό (ποσοστό που ανέρχεται στο 22%). Παράλληλα, το αντίστοιχο ποσοστό σε όλη την ελληνική επικράτεια των μονίμων κατοίκων που έχουν γεννηθεί και στον τόπο απογραφής τους είναι σημαντικά μικρότερο (56,06%) όπως και το ποσοστό των κατοίκων που έχουν έλθει από το εξωτερικό (ποσοστό που ανέρχεται στο 11.89%). Άρα διαπιστώνεται στους Δήμους μελέτης ότι οι περισσότεροι κάτοικοι είναι γηγενής πληθυσμός και υπάρχει και σημαντική εισροή από το εξωτερικό (πιθανόν αλλοδαποί που αποφασίζουν να μετοικήσουν μόνιμως στην Ελλάδα ή επαναπατρισμός απόδημου ελληνισμού). Ακολουθούν δύο πίνακες με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (οικογενειακό προφίλ, φύλο κλπ) των δύο δήμων μελέτης σύμφωνα με την απογραφή του 2011.

μ μ μ μ					
	μ	μ	μ μ μ	μ μ	μ μ μ μ
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	13.005	4.703	6.668	1.263	371
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	36,16%	51,27%	9,71%	2,85%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	6.945	2.280	3.775	657	233
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	33%	54%	9%	3%
ΣΥΝΟΛΟ	19.950	6.983	10.443	1.920	604
ΠΟΣΟΣΤΟ	100%	35,00%	52,35%	9,62%	3,03%

Διαπιστώνεται πως η πλειονότητα και στα δύο φύλα είναι έγγαμοι (52,35% συνολικά και ελαφρώς αυξημένο ποσοστό στη δυτική Μάνη που ανέρχεται στο 54%). Σημειώνεται πως το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της επικράτειας είναι ίσο με 50.26%, αισθητά μειωμένο σε σχέση με αυτό των δήμων μελέτης. Οι άγαμοι

ανέρχονται στους δύο δήμους στο 35% και υπάρχει και σε αυτήν την κατηγορία ένα αισθητά αυξημένο ποσοστό σε σχέση με το σύνολο της επικράτειας όπου οι άγαμοι ανέρχονται στο 39.08%. Διαπιστώνεται λοιπόν από τα εν λόγω ποσοστά ότι στους δήμους μελέτης υπάρχουν μεγαλύτερα ποσοστά οικογενειών σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα, κάτι που μπορεί να ερμηνευθεί ίσως και από το γεγονός ότι εν γένει σε αστικά κέντρα σε όλη την Ευρώπη τα ποσοστά των έγγαμων είναι μειωμένα σε σχέση με αυτά των ημιαστικών περιοχών. Ακολουθούν τα αναλυτικά χαρακτηριστικά για κάθε φύλο ξεχωριστά.

μ μ					
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	6.751	2.890	3.438	220	203
ΠΟΣΟΣΤΟ	51,91%	42,81%	50,93%	3,26%	3,01%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	3.547	1.352	1.950	123	122
ΠΟΣΟΣΤΟ	51,07%	38,12%	54,98%	3,47%	3,44%
ΣΥΝΟΛΟ	10.298	4.242	5.388	343	325
ΠΟΣΟΣΤΟ	51,62%	41,19%	52,32%	3,33%	3,16%

Παρατηρείται ότι οι άρρενες των δήμων μελέτης ανέρχονται σε ποσοστό 51.62% επί του συνόλου του πληθυσμού μελέτης (ποσοστό αρκετά αυξημένο σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα όπου οι άρρενες ανέρχονται στο 49,03%). Αυτή η διαφοροποίηση ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός (κάτι που θα φανεί και αργότερα πιο αναλυτικά) ότι η πλειονότητα των εργασιών και της οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή μελέτης είναι πρωτογενούς τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία κοκ.) και πιθανότατα σε αυτό το χώρο δραστηριοποιούνται περισσότεροι άρρενες σε σχέση με παροχή υπηρεσιών τριτογενούς τομέα που είναι κυρίαρχη σε άλλες περιοχές της

Ελλάδας (κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης) και ενδεχομένως εκεί υπερτερούν στη δραστηριοποίηση κατά αναλογία οι γυναίκες. Κατά τα άλλα δεν διαφέρουν σημαντικά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των αρρένων των δήμων μελέτης σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού των δήμων μελέτης (επί παραδείγματι οι έγγαμοι άντρες ανέρχονται στο 52.32% ενώ στο σύνολο των δύο φύλων ανέρχονται στο 52.35%).

μ μ μ		μ	μ μ μ	μ μ	μ μ μ μ
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	6.254	1.813	3.230	1.043	168
ΠΟΣΟΣΤΟ	48,09%	28,99%	51,65%	16,68%	2,69%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	3.398	928	1.825	534	111
ΠΟΣΟΣΤΟ	48,93%	27,31%	53,71%	15,72%	3,27%
ΣΥΝΟΛΟ	9.652	2.741	5.055	1.577	279
ΠΟΣΟΣΤΟ	48,38%	28,40%	52,37%	16,34%	2,89%

Ακολουθεί ο πίνακας διάρθρωσης μονίμων κατοίκων σε σχέση με χώρα υπηκοότητας.

μ μ μ					
					/
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	13.005	11.149	1.856	556	1.300
ΠΟΣΟΣΤΟ	65,19%	85,73%	14,27%	4,28%	10,00%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	6.945	5.331	1.614	512	1.102
ΠΟΣΟΣΤΟ	34,81%	76,76%	23,24%	7,37%	15,87%
ΣΥΝΟΛΟ	19.950	16.480	3.470	1.068	2.402
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	82,61%	17,39%	5,35%	12,04%

Παρατηρείται ότι η πλειονότητα των ατόμων που είναι μόνιμοι κάτοικοι στην περιοχή μελέτης είναι ελληνικής καταγωγής (82.61% έναντι 91.57% του συνόλου της επικράτειας). Το γεγονός ότι είναι αρκετά μειωμένο το ποσοστό των ελληνικής καταγωγής κατοίκων σε σχέση με το αντίστοιχο σε όλη την επικράτεια, οφείλεται και αυτό στο ότι λόγω των εκτεταμένων δραστηριοτήτων πρωτογενούς παραγωγής, αρκετοί κάτοικοι με κυρίως αγροτική δραστηριότητα καταφεύγουν σε λύση πρόσληψης ξένων ως προς το ανθρώπινο δυναμικό.

Ακολουθούν πίνακες με την αναλογία γυναικών ανά αριθμό τέκνων.

μ μ μ		μ				
		0	1	2	3	4
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	5.736	1.757	697	1.702	907	673
ΠΟΣΟΣΤΟ	64,72%	30,63%	12,15%	29,67%	15,81%	11,73%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	3.127	928	407	1.011	467	314
ΠΟΣΟΣΤΟ	35,28%	29,68%	13,02%	32,33%	14,93%	10,04%
ΣΥΝΟΛΟ	8.863	2.685	1.104	2.713	1.374	987
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	30,29%	12,46%	30,61%	15,50%	11,14%

Διαπιστώνεται ότι η πλειονότητα των γυναικών της περιοχής μελέτης έχει 2 παιδιά (σε ποσοστό 30,61% έναντι 35,47% των γυναικών με 2 παιδιά σε όλη την Ελλάδα) και ακολουθούν οι γυναίκες χωρίς παιδιά με ποσοστό 30,29% (έναντι 34,19% για όλη την Ελλάδα). Σημειώνεται ότι η περιοχή μελέτης εμφανίζει αξιοσημείωτο ποσοστό πολυτέκνων γυναικών (4 παιδιά και άνω), ποσοστό που ανέρχεται στο 11,14% έναντι του αισθητά μειωμένου ποσοστού σε ολόκληρη την επικράτεια που είναι ίσο με 4,78%. Ως εκ τούτου εντοπίζεται έντονα, το φαινόμενο των αυξημένων οικογενειών με πολλά μέλη στην περιοχή μελέτης σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά σε ολόκληρη την Ελλάδα.

Ακολουθεί μια εκτενής ανάλυση τη διακύμανσης του πληθυσμού ανά οικισμό για την περιοχή μελέτης.

	μ 2011		μ 2001		μ 1991
	10.815.197				
(: ,)	89.138				
(: , , : ,)	13.005				
	1.192		2.111		
μ	52	-82,69%	95	-117,89%	207
Αργιλιά,η	19	52,63%	9	-466,67%	51
Δρυμός,ο	33	-160,61%	86	-81,40%	156
μ	137	26,28%	101	-110,89%	213
Αλύπα,η	41	65,85%	14	-107,14%	29
Έξω Νύμφιον,το	71	2,82%	69	-120,29%	152
Μέσα Χώρα,η	25	28,00%	18	-77,78%	32
	255	-95,29%	498	31,93%	339
Άγιος Νικόλαος,ο	2	-	96	68,75%	30
Κοκκάλα,η	238	-61,34%	384	33,85%	254
Ολυμπιαί,αι	13	0,00%	13	-130,77%	30
Παχιάνικα,τα	2	-150,00%	5	20,00%	4
Σπίρα,η	0	-100,00%	0	-100,00%	21
	530	-10,00%	583	-4,80%	611
Γονέα,η	0	-100,00%	0	-100,00%	14
Κότρωνας,ο	292	4,79%	278	5,76%	262
Λουκάδικα,τα	14	-142,86%	34	20,59%	27
Ριγανόχωρα,τα	0	-100,00%	2	0,00%	2
Σκαλτσοπιάνικα,τα	51	-23,53%	63	-17,46%	74
Φλομοχώριον,το	151	-19,21%	180	-14,44%	206
ΧαλικιάΒάττα,η	22	-18,18%	26	0,00%	26
	161	-41,61%	228	-135,53%	537
Άγιος Κυπριανός,ο	17	-311,76%	70	34,29%	46
Ακρογιάλιο,το	12	-141,67%	29	-172,41%	79
Αχίλλειον,το	0	-100,00%	6	-333,33%	26
Διμαρίστικα,τα	12	-58,33%	19	-347,37%	85
Καινούργια Χώρα,η	14	21,43%	11	-118,18%	24
Κοκκινόγεια,τα	9	0,00%	9	100,00%	
Κορογονιάνικα,τα	3	0,00%	3	-566,67%	20
Λάγια,η	55	-27,27%	70	-100,00%	140
Μαρμάρι,το	11	0,00%	11	0,00%	11
Πάλιρος,το	9	-77,78%	16	-256,25%	57
Πόρτο Κάγιο,το	19	-26,32%	24	-16,67%	28
Προφήτης Ηλίας,ο	0	-100,00%	5	-320,00%	21
	57	-1,75%	58	-101,72%	117

Πύρριχος,ο	32	12,50%	28	-107,14%	58
Χιμάρα,η	25	-20,00%	30	-96,67%	59
	7106	-4,60%	7433	100,00%	
μ	4717	-2,40%	4830	100,00%	
Άγιος Κωνσταντίνος,ο	0	-100,00%	2	-50,00%	3
Βουτρούβη,η	7	-71,43%	12	0,00%	12
Γύθειον,το	4279	-4,67%	4479	5,36%	4.239
Γυριστά,τα	147	34,69%	96	34,38%	63
Λίμνη,η	91	18,68%	74	-8,11%	80
Μαρούλια,τα	23	17,39%	19	-5,26%	20
Πασσαβάς,ο	40	-22,50%	49	-24,49%	61
Πρισιώτικο,το	62	3,23%	60	-3,33%	62
Σελινίτσα,η	68	42,65%	39	17,95%	32
	173	0,00%	173	-4,05%	180
Άγιος Βασίλειος,ο (Τ.Κ.Αγίου Βασιλείου)	124	2,42%	121	0,83%	120
Άγιος Ευστράτιος,ο	20	-25,00%	25	-32,00%	33
Μοναχή Συκιά,η	29	6,90%	27	0,00%	27
	306	2,94%	297	2,02%	291
Αιγίαι,αι	195	-4,62%	204	6,86%	190
Μαλλιάρη Συκιά,η	8	-37,50%	11	-81,82%	20
Σύνορα,τα	103	20,39%	82	1,22%	81
	57	-40,35%	80	-55,00%	124
Δροσοπηγή,η	45	-51,11%	68	-50,00%	102
Ελαία,η	12	0,00%	12	-83,33%	22
	86	-11,63%	96	-23,96%	119
Καλύβια,τα	36	16,67%	30	-40,00%	42
Παγανέα,η	50	-32,00%	66	-16,67%	77
	193	-14,51%	221	-12,22%	248
Γεφυράκι,το	25	36,00%	16	100,00%	
Καρβελάς,ο	124	-35,48%	168	-26,79%	213
Πετροβούνιον,το	44	15,91%	37	5,41%	35
	115	-17,39%	135	-19,26%	161
Βρύσαι,αι	45	11,11%	40	-30,00%	52
Καρυούπολις,η	26	-3,85%	27	-96,30%	53
Λαγκάδα,η	21	-66,67%	35	11,43%	31
Πρωτοβά,η	23	-43,48%	33	24,24%	25
	100	-69,00%	169	-18,34%	200
Κονάκια,τα	88	-48,86%	131	-33,59%	175
Πιλάλα,η	12	-216,67%	38	34,21%	25
	97	-41,24%	137	2,92%	133
Αρβανίτης,ο	16	-12,50%	18	-27,78%	23
Κρήνη,η	43	-48,84%	64	-15,63%	74
Σμήνος,το	38	-44,74%	55	34,55%	36
	25	-112,00%	53	-54,72%	82
Αστέριον,το	3	-633,33%	22	13,64%	19
Λυγερέας,ο	22	-40,91%	31	-103,23%	63

	89	-12,36%	100	-25,00%	125
Διρόν,το	18	16,67%	15	33,33%	10
Κουλούκα,η	19	-89,47%	36	0,00%	36
Μαραθέα,η	34	23,53%	26	-80,77%	47
Νέα Μαραθέα,η	18	-27,78%	23	-39,13%	32
	107	-61,68%	173	-12,72%	195
Μυρσίνη,η	104	-49,04%	155	-10,97%	172
Προφήτης Ηλίας,ο	3	-500,00%	18	-27,78%	23
	291	19,93%	233	-12,45%	262
Αγερανός,ο	14	7,14%	13	61,54%	5
Άγιος Βασίλειος,ο (Τ.Κ.Νεοχωρίου)	15	-73,33%	26	-50,00%	39
Βαθύ,το	141	48,23%	73	-2,74%	75
Δίχοβα,η	36	-2,78%	37	-21,62%	45
Καμάρες,οι	49	36,73%	31	29,03%	22
Καυκί,το	2	-350,00%	9	100,00%	
Νεοχώριον,το	34	-29,41%	44	-72,73%	76
	143	-21,68%	174	-19,54%	208
Πλάτανος,ο	119	-31,93%	157	-10,83%	174
Ψαθάκια,τα	24	29,17%	17	-100,00%	34
	93	-35,48%	126	-58,73%	200
Μεσοχώρι,το	9	-33,33%	12	100,00%	
Πολυάραβος,ο	0	-100,00%	11	-200,00%	33
Σιδηρόκαστρον,το	53	-26,42%	67	-32,84%	89
Σκαμνίτσα,η	9	44,44%	5	-360,00%	23
Σκυφιάνικα,τα	22	-40,91%	31	-77,42%	55
μ	79	15,19%	67	-50,75%	101
Σκαμνάκιον,το	79	15,19%	67	-50,75%	101
	293	26,62%	215	2,33%	210
Παρασυρός,ο	59	-38,98%	82	24,39%	62
Σκουτάριον,το	234	43,16%	133	-11,28%	148
	142	-8,45%	154	14,94%	131
Χωσιάριον,το	142	-8,45%	154	14,94%	131
	3515	-12,63%	3959	-22,73%	4859
	148	-12,16%	166	-43,37%	238
Άλικά,τα	82	-71,95%	141	-27,66%	180
Κυτάρισσος,η	57	56,14%	25	-92,00%	48
Μάραθος,ο	9	100,00%	0	# /0!	10
	74	-27,03%	94	-42,55%	134
Άνω Μπουλαριοί,οι	20	5,00%	19	-142,11%	46
Βάθεια,η	18	-66,67%	30	-33,33%	40
Γαλιά,τα	7	-114,29%	15	6,67%	14
Κάτω Μπουλαριοί,οι	18	0,00%	18	-11,11%	20
Λεοντάκης,ο	11	-9,09%	12	-16,67%	14
	1014	11,93%	893	-4,26%	931
Αρεόπολις,η	888	18,13%	727	-4,40%	759
Δρυάλια,τα	18	-27,78%	23	-21,74%	28

Λαγοκόιλιον,το	48	-20,83%	58	-5,17%	61
Λιμένιον,το	11	-36,36%	15	20,00%	12
Ομαλαί,αι	21	4,76%	20	20,00%	16
Σωτήρας,ο	28	-78,57%	50	-10,00%	55
	33	-169,70%	89	-92,13%	171
Βάθεια,η	6	-750,00%	51	-121,57%	113
Κάπτοι,οι	23	-34,78%	31	-45,16%	45
Μιαναί,αι	4	-75,00%	7	-85,71%	13
	89	-79,78%	160	21,25%	126
Βάχος,ο	75	-98,67%	149	15,44%	126
Σκάλα,η	14	21,43%	11	100,00%	
μ	18	-155,56%	46	-23,91%	57
Αβραμιάνικα,τα	3	-533,33%	19	100,00%	
Γέρμα,η	15	-80,00%	27	-111,11%	57
μ	99	5,05%	94	-1,06%	95
Γερολιμήν,ο	43	-16,28%	50	-8,00%	54
Οχιά,η	56	21,43%	44	6,82%	41
	131	-19,08%	156	-35,90%	212
Αγία Βαρβάρα,η	9	0,00%	9	55,56%	4
Δρύαλος,ο	37	-13,51%	42	-54,76%	65
Καφιόνα,η	25	-52,00%	38	-23,68%	47
Παλαιόχωρα,η	15	13,33%	13	-130,77%	30
Τσόπακας,ο	31	-29,03%	40	-20,00%	48
Φραγκούλιας,ο	14	0,00%	14	-28,57%	18
	24	-179,17%	67	-32,84%	89
Καρέα,η	16	-243,75%	55	-56,36%	86
Μπουτσελιάνικα,τα	8	-50,00%	12	100,00%	
	39	2,56%	38	-200,00%	114
Κελεφά,η	39	2,56%	38	-200,00%	114
	212	-55,66%	330	-43,03%	472
Άγιος Γεώργιος,ο (Τ.Κ.Κοίτας)	18	-22,22%	22	-36,36%	30
ΑνωΓαρδενίτσα,η	34	-82,35%	62	12,90%	54
Αρχιά,η	3	-133,33%	7	100,00%	
Καλονιοί,οι	24	4,17%	23	-95,65%	45
Κάτω Γαρδενίτσα,η	8	0,00%	8	-300,00%	32
Κεχριάνικα,τα	5	-360,00%	23	-121,74%	51
Κοίτα,η	96	-51,04%	145	-31,03%	190
Νόμια,η	15	-126,67%	34	-20,59%	41
Ψίον,το	9	33,33%	6	-383,33%	29
	180	-56,67%	282	-64,89%	465
Αγία Κυριακή,η	0	-100,00%	8	100,00%	
Άγιος Αθανάσιος,ο	0	-100,00%	4	-250,00%	14
Δρυ,το	37	-18,92%	44	-61,36%	71
Ελαία,η	10	-150,00%	25	-160,00%	65
Καλόπυργος,ο	2	100,00%	0	-100,00%	6
Καραβάς,ο	4	-425,00%	21	-42,86%	30

Κέρια,η	15	6,67%	14	-114,29%	30
Κηπούλα,η	17	-64,71%	28	-39,29%	39
Κούνος,ο	32	-146,88%	79	-46,84%	116
Λαγουδιαί,αι	8	75,00%	2	-550,00%	13
Πάγκια,τα	18	-5,56%	19	100,00%	
Σταυρίον,το	31	16,13%	26	-34,62%	35
Τροχάλακας,ο	6	-100,00%	12	-133,33%	28
	68	-22,06%	83	-26,51%	105
Κάτω Καρέα,η	28	-78,57%	50	-4,00%	52
Κρυονέριον,το	40	17,50%	33	-60,61%	53
	310	5,48%	293	-48,12%	434
Αγγειαδάκιον,το	9	-100,00%	18	-16,67%	21
Άγιος Γεώργιος,ο (Τ.Κ.Μίνας)	4	-125,00%	9	0,00%	9
Βάμβακα,η	32	-46,88%	47	-42,55%	67
Έρημος,η	5	-80,00%	9	-55,56%	14
Καρύνια,η	13	-161,54%	34	47,06%	18
Κουλούμιον,το	17	-11,76%	19	-57,89%	30
Κουτρέλα,η	8	100,00%	0	-100,00%	17
Λάκκος,ο	40	-10,00%	44	-100,00%	88
Μέζαπος,ο	31	22,58%	24	-25,00%	30
Μερμυγκιάνικα,τα	0	-100,00%	0	-100,00%	
Μίνα,η	86	34,88%	56	-60,71%	90
Μπρίκιον,το	8	-12,50%	9	-100,00%	18
Πολεμίτας,ο	57	57,89%	24	-33,33%	32
	70	1,43%	69	52,17%	33
Νέον Οίτυλον,το	70	1,43%	69	52,17%	33
	392	0,26%	391	-38,11%	540
Αρφίγκια,τα	0	-100,00%	0	-100,00%	15
Ελαιοχώριον,το	39	30,77%	27	-107,41%	56
Καραβοστάσιον,το	80	38,75%	49	-6,12%	52
Οίτυλον,το	224	-15,18%	258	-21,32%	313
Χοτάσια,η	49	-16,33%	57	-82,46%	104
	561	-15,86%	650	3,54%	627
Βελούσι,το	22	-27,27%	28	57,14%	12
Γκλέζι,το	26	-3,85%	27	-100,00%	54
Καλός,ο	73	1,37%	72	-2,78%	74
Καμπινάρες,οι	23	-8,70%	25	100,00%	
Μαρματσούκα,η	3	-300,00%	12	100,00%	
Νικάνδρειον,το	9	-66,67%	15	100,00%	
Ξεπαπαδιάνικα,τα	0	-100,00%	13	100,00%	
Πύργος Διρού,ο	246	-20,73%	297	7,74%	274
Τριανταφυλλιά,η	65	-9,23%	71	8,45%	65
Χαριά,η	63	-9,52%	69	-30,43%	90
Χαρούδα,η	31	32,26%	21	-76,19%	37
	53	-9,43%	58	-150,00%	145
Κοτράφιον,το	4	-150,00%	10	-120,00%	22

Μουντανίστικα,τα	17	23,53%	13	-192,31%	38
Ξερόλακκος,το	0	-100,00%	3	100,00%	
Συχαλάσματα,τα	12	33,33%	8	75,00%	2
Τσιγκαλιά,τα	20	-20,00%	24	-245,83%	83

*Με κίτρινο επισημαίνονται οι αξιόλογοι οικισμοί

Παρατηρείται πως στην πλειονότητα των επιμέρους οικισμών υπήρξε μείωση πληθυσμού μεταξύ των απογραφών 1991 και 2001 αλλά ακόμα πιο έντονο ήταν το φαινόμενο μεταξύ των απογραφών 2001 και 2011 (αναμένεται να είναι σημαντική η συρρίκνωση και στην απογραφή που ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2022)

4.3.Δείκτες απασχόλησης και ανεργίας στους δήμους μελέτης

Ακολουθούν πίνακες που αφορούν συνολικά και ανά φύλο το πώς διακυμαίνεται η απασχόληση στους δήμους μελέτης.

μ μ /	μ					
	μ	μ	μ	μ	μ	μ
	13.005	4.821	4.073	748	441	307
Άρρενες	6.751	3.105	2.653	452	265	187
Θήλεις	6.254	1.716	1.420	296	176	120
	6.945	2.439	2.160	279	171	108
Άρρενες	3.547	1.564	1.374	190	118	72
Θήλεις	3.398	875	786	89	53	36

μ μ /	μ μ			
		-		
	8.184	1.616	4.008	2.560
Άρρενες	3.646	843	2.072	731
Θήλεις	4.538	773	1.936	1.829
	4.506	882	2.449	1.175
Άρρενες	1.983	465	1.236	282
Θήλεις	2.523	417	1.213	893

Η κατανομή οικονομικά ενεργών και ανενεργών ατόμων στους δήμους μελέτης είναι η ακόλουθη:

- Οικονομικά ενεργός πληθυσμός στο Δήμο Ανατολικής Μάνης = 37,07%
- Οικονομικά ενεργός πληθυσμός στο Δήμο Δυτικής Μάνης =35.12% (χαμηλότερο ποσοστό απ' ότι στην Ανατολική Μάνη)
- Οικονομικά ενεργός πληθυσμός στους δύο δήμους μελέτης = 36,39%. Αισθητά χαμηλότερο ποσοστό από το σύνολο της χώρας που ανέρχεται στο 42.4%

Βασική αιτία για τα ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι το αυξημένο ποσοστό συνταξιούχων (32.37% επί του συνόλου του πληθυσμού των δύο δήμων ενώ στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 22.25%). Συνεπώς διαπιστώνεται πως ένα ακόμα πρόβλημα της μείωσης του πληθυσμού είναι το περιορισμένο εργατικό δυναμικό αλλά και η αδυναμία εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής μελέτης.

μ μ μ					
	3.727.633	372.209	254.081	651.739	192.871
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	9,99%	6,82%	17,48%	5,17%
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	4.073	1.349	392	517	160
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	33,12%	9,62%	12,69%	3,93%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	2.160	742	274	196	45
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	34,35%	12,69%	9,07%	2,08%
ΔΗΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	6.233	2.091	666	713	205
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	33,55%	10,69%	11,44%	3,29%

μ μ μ						
	291.589	102.192	359.779	294.359	236831	971.983
ΠΟΣΟΣΤΟ	7,82%	2,74%	9,65%	7,90%	6,35%	26,08%
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	440	49	315	197	131	523
ΠΟΣΟΣΤΟ	10,80%	1,20%	7,73%	4,84%	3,22%	12,84%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	339	59	102	85	59	259
ΠΟΣΟΣΤΟ	15,69%	2,73%	4,72%	3,94%	2,73%	11,99%
ΔΗΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	779	108	417	282	190	782
ΠΟΣΟΣΤΟ	12,50%	1,73%	6,69%	4,52%	3,05%	12,55%

Παρατηρείται ότι και στους δύο δήμους της περιοχής μελέτης κυρίαρχο ρόλο στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό παίζει η γεωργία, η δασοκομία και η αλιεία (ποσοστό 33,55%, συντριπτικά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο του συνόλου της επικράτειας που ανέρχεται μόλις στο 9,99%, με αποτέλεσμα να είναι έκδηλη η εξάρτηση των δήμων μελέτης από αυτές τις κατηγορίες δραστηριότητας πρωτογενούς τομέα). Ενδιαφέρον στοιχείο επίσης είναι το γεγονός ότι στην περιοχή μελέτης σε σημαντικό ποσοστό απασχολείται ο ενεργός οικονομικά πληθυσμός με τις κατασκευές (10,69% έναντι 6,82% του συνόλου της επικράτειας) κάτι που κρίνεται θετικό όσον αφορά την προσπάθεια είτε για ανακαίνιση των παλαιών κατοικιών της περιοχής (που όπως θα φανεί αργότερα παρουσιάζουν σημαντικότερη γήρανση, σαφώς αυξημένη σε σχέση με το μέσο όρο της Ελλάδας) είτε για την κατασκευή νέων κατοικιών στην περιοχή για την κάλυψη τυχόν οικιστικών αναγκών. Άλλα αξιοσημείωτα στοιχεία είναι το γεγονός πως υπάρχει σημαντική έλλειψη ανθρωπίνου δυναμικού στον τομέα της υγείας (απασχόληση ποσοστού μόλις 3.05% έναντι 6.35% που είναι ο μέσος όρος της χώρας), στον τομέα της εκπαίδευσης (4,52% έναντι 7,9% στο σύνολο της χώρας), καθώς και στον τομέα δημόσιας διοίκησης και άμυνας (6,69% έναντι 9,65% του συνόλου της χώρας). Όσον αφορά μάλιστα τον τομέα της δημόσιας διοίκησης παρατηρείται μια έντονη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο δήμων. Στην Ανατολική Μάνη απασχολείται 7.73%, ποσοστό αρκετά κοντά στους μέσους όρους της χώρας, ενώ στη Δυτική Μάνη στον κλάδο αυτό απασχολείται μόλις το 4.72%. Άρα, ενώ παρατηρείται επαρκής δραστηριοποίηση στο ζήτημα του πρωτογενούς τομέα, υπάρχει σημαντικότερη έλλειψη ανθρωπίνου δυναμικού σε θεμελιώδεις υποδομές, όπως είναι της υγείας, της εκπαίδευσης και της δημόσιας διοίκησης, κάτι που έχει αναπόφευκτα ως συνέπεια το σταδιακό μαρασμό των οικιστικών δομών των περιοχών μελέτης.

Ακολουθεί πίνακας με τα επιμέρους επαγγέλματα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (πιο μεγάλη διαφοροποίηση σε σχέση με τους γενικούς τομείς δραστηριότητας που παρατέθηκαν προηγουμένως).

		1.	2.	3.	4.
	3.727.633	218.437	678.794	330.187	293.288
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	5,86%	18,21%	8,86%	7,87%
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	4.073	240	399	175	184
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	5,89%	9,80%	4,30%	4,52%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	2.160	140	194	88	104
ΠΟΣΟΣΤΟ					
ΔΗΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	6.233	380	593	263	288
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	6,10%	9,51%	4,22%	4,62%

		5.	6.	7.	8.	9.
	844.702	316.390	458.183	234.843	352.809	
ΠΟΣΟΣΤΟ	22,66%	8,49%	12,29%	6,30%	9,46%	
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	743	1.044	494	189	605	
ΠΟΣΟΣΤΟ	18,24%	25,63%	12,13%	4,64%	14,85%	
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	359	686	275	63	251	
ΠΟΣΟΣΤΟ						
ΔΗΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	1.102	1.730	769	252	856	
ΠΟΣΟΣΤΟ	17,68%	27,76%	12,34%	4,04%	13,73%	

Στον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι στην περιοχή μελέτης, το κυρίαρχο επάγγελμα στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό είναι οι ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς (ποσοστό 27,76% αισθητά μεγαλύτερο από το 8,49% που είναι ο μέσος όρος της επικράτειας), οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές (ποσοστό 17,68%, ωστόσο αρκετά μικρότερο από το 22,66% που είναι ο μέσος όρος στην επικράτεια) και οι ανειδίκευτοι χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες σε ποσοστό 13,73%. Το τελευταίο, είναι αισθητά μικρότερο από το ποσοστό στο σύνολο της χώρας που ανέρχεται στο 9,46%. Ενδεχόμενα αυτό το αυξημένο ποσοστό (που είναι και ακόμα πιο μεγάλο στην ανατολική Μάνη και ανέρχεται στο 14,85%) μπορεί να οφείλεται στην αυξημένη πρωτογενή δραστηριότητα στην περιοχή. Αμέσως μετά έρχονται οι ειδικευμένοι τεχνίτες σε ποσοστό 12,34%, ένα ποσοστό που συνάδει και με το μέσο όρο της χώρας που ανέρχεται σε 12,29%. Συνεπώς η επήρεια του πρωτογενούς τομέα δραστηριότητας είναι εμφανής στα επιμέρους επαγγέλματα που επιλέγονται στις περιοχές μελέτης.

Ακολουθεί τέλος ένας πίνακας με το μέρος επαγγελματικής δραστηριότητας των μόνιμων κατοίκων των περιοχών μελέτης σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ελλάδα.

μ μ μ		μ μ μ μ μ	
		μ μ μ	μ μ μ μ
	3.727.633	2.298.183	1.429.450
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	61,65%	38,35%
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	4.073	3.657	416
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	89,79%	10,21%
ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	2.160	1.658	502
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	76,76%	23,24%
ΔΗΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	6.233	5.315	918
ΠΟΣΟΣΤΟ	100,00%	85,27%	14,73%

Παρατηρείται πως τα άτομα που εργάζονται στον ίδιο δήμο που μένουν μόνιμα στις περιοχές μελέτης έχουν συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα (85,27% στη Μάνη εν αντιθέσει με το 61,65% στο σύνολο της Ελλάδας).

Μάλιστα στην Ανατολική Μάνη το ποσοστό αυτό είναι ακόμα πιο υψηλό και φτάνει το 89,79%. Αυτή η σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το σύνολο της επικράτειας, οφείλεται αφενός στην έντονη δραστηριοποίηση στον πρωτογενή τομέα (άρα αναγκαστικά πρέπει ο μόνιμος κάτοικος να μην μετακινείται), στον σχετικά χαμηλό τουρισμό σε σχέση με άλλες περιοχές της Ελλάδας και τέλος στο υποβαθμισμένο δίκτυο οδών και συγκοινωνιών στις περιοχές μελέτης. Όλα αυτά, καθιστούν δύσκολη την καθημερινή μετακίνηση από τη μόνιμη κατοικία στον τόπο εργασίας σε άλλο δήμο (ας συγκριθεί για παράδειγμα η δυσκολία μετακίνησης στη Μάνη με εκείνη στην Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη όπου είναι ιδιαίτερα εύκολη, είτε με αμάξι, είτε με μέσα μαζικής συγκοινωνίας σε άλλο δήμο).

4.4. Παλαιότητα κατοικιών περιοχή μελέτης

Ακολουθεί ένας αναλυτικός πίνακας με την παλαιότητα των κατοικιών στην περιοχή μελέτης, ταξινομημένος ανά τοπική κοινότητα και οικισμό.

		1919	1919 - 1945	1946 - 1960	1961 - 1970
(: , , : ,)	14.938	4.124	2.154	1.938	1.442
	5.447	538	886	990	814
Δημοτική Κοινότητα Γυθείου	2.609	19	232	518	423
Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου	151	2	31	58	43
Τοπική Κοινότητα Αιγίων	208	6	25	31	95
Τοπική Κοινότητα Δροσοπηγής	94	18	55	15	4

Τοπική Κοινότητα Καλυβίων	153	30	13	5	11
Τοπική Κοινότητα Καρβελά	229	50	48	24	35
Τοπική Κοινότητα Καρυουπόλεως	133	58	15	11	19
Τοπική Κοινότητα Κονακίων	154	55	8	40	27
Τοπική Κοινότητα Κρήνης	121	10	84	17	0
Τοπική Κοινότητα Λυγερέα	55	0	19	23	11
Τοπική Κοινότητα Μαραθέας	166	40	21	22	21
Τοπική Κοινότητα Μυρσίνης	170	24	36	67	37
Τοπική Κοινότητα Νεοχωρίου	356	37	89	42	19
Τοπική Κοινότητα Πλατάνου	177	10	75	10	26
Τοπική Κοινότητα Σιδηροκάστρου	163	22	63	66	1
Τοπική Κοινότητα Σκαμνακίου	115	51	31	7	5
Τοπική Κοινότητα Σκουταρίου	275	87	13	19	18
Τοπική Κοινότητα Χωσιαρίου	118	19	28	15	19
	2.304	396	809	390	168
Τοπική Κοινότητα Κότρωνα	634	135	139	140	54
Τοπική Κοινότητα Δρυμού	137	3	111	8	4
Τοπική Κοινότητα Έξω Νυμφίου	305	11	103	102	20
Τοπική Κοινότητα Κοκκάλας	461	23	116	124	61
Τοπική Κοινότητα Λαγίας	603	122	336	11	16
Τοπική Κοινότητα Πυρρίχου	164	102	4	5	13
	5.613	2.814	317	414	323
Τοπική Κοινότητα Αρεοπόλεως	830	33	73	166	114
Τοπική Κοινότητα Αλίκων	235	119	1	0	11

Τοπική Κοινότητα Άνω Μπουλαριών	167	102	0	2	3
Τοπική Κοινότητα Βάθειας	126	92	0	4	5
Τοπική Κοινότητα Βάχου	167	4	46	85	19
Τοπική Κοινότητα Γέρμας	84	73	0	9	2
Τοπική Κοινότητα Γερολιμένος	171	128	3	8	5
Τοπική Κοινότητα Δρυάλου	244	103	21	9	13
Τοπική Κοινότητα Καρέας	51	44	0	0	5
Τοπική Κοινότητα Κελεφά	83	10	40	17	10
Τοπική Κοινότητα Κοίτας	606	472	5	7	12
Τοπική Κοινότητα Κούνου	565	382	0	12	33
Τοπική Κοινότητα Κρουονερίου	91	73	4	8	2
Τοπική Κοινότητα Μίνας	647	239	53	37	42
Τοπική Κοινότητα Νέου Οιτύλου	73	47	1	2	9
Τοπική Κοινότητα Οιτύλου	415	291	11	19	18
Τοπική Κοινότητα Πύργου Διρού	921	497	53	29	17
Τοπική Κοινότητα Τσικκαλιών	137	105	6	0	3
	1.574	376	142	144	137
Τοπική Κοινότητα Αγίου Νικολάου	205	1	1	20	40
Τοπική Κοινότητα Αρχοντικού	99	3	8	3	8
Τοπική Κοινότητα Καστανιάς	119	5	2	2	11
Τοπική Κοινότητα Κόκκινων Λουριών	184	90	27	4	9
Τοπική Κοινότητα Μελίσσης	120	17	11	13	10
Τοπική Κοινότητα Μελιτίνης	175	5	9	6	9
Τοπική Κοινότητα Παλαιόβρυσης	95	53	4	9	6

Τοπική Κοινότητα Πετρίνας	342	154	44	62	14
Τοπική Κοινότητα Προσηλίου	133	41	30	19	22
Τοπική Κοινότητα Σελεγουδίου	102	7	6	6	8

	1971 - 1980	1981 - 1985	1986 - 1990	1991 - 1995	1996 - 2000	2001 - 2005	2006 μ	
(: , , : ,)	1.254	880	653	670	572	589	508	154
	572	373	279	229	257	265	162	82
Δημοτική Κοινότητα Γυθείου	375	236	163	128	165	167	111	72
Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου	9	1	0	0	1	3	3	0
Τοπική Κοινότητα Αιγίων	34	3	5	1	4	2	1	1
Τοπική Κοινότητα Δροσοπηγής	1	0	0	0	0	1	0	0
Τοπική Κοινότητα Καλυβίων	14	24	12	18	5	19	0	2
Τοπική Κοινότητα Καρβελά	16	13	13	6	10	7	7	0
Τοπική Κοινότητα Καρουπόλεως	10	4	5	1	2	1	5	2
Τοπική Κοινότητα Κονακίων	9	4	2	1	2	6	0	0
Τοπική Κοινότητα Κρήνης	4	0	1	1	2	0	2	0

Τοπική Κοινότητα Λυγερέα	2	0	0	0	0	0	0	0
Τοπική Κοινότητα Μαραθέας	5	11	8	7	16	9	6	0
Τοπική Κοινότητα Μυρσίνης	4	2	0	0	0	0	0	0
Τοπική Κοινότητα Νεοχωρίου	36	34	27	23	15	19	11	4
Τοπική Κοινότητα Πλατάνου	22	3	11	9	7	0	4	0
Τοπική Κοινότητα Σιδηροκάστρου	0	1	0	6	0	4	0	0
Τοπική Κοινότητα Σκαμνακίου	0	4	2	5	7	3	0	0
Τοπική Κοινότητα Σκουταρίου	28	32	24	15	14	21	3	1
Τοπική Κοινότητα Χωσιαρίου	3	1	6	8	7	3	9	0
	128	71	77	75	73	66	36	15
Τοπική Κοινότητα Κότρωνα	35	26	25	20	23	25	10	2
Τοπική Κοινότητα Δρυμού	3	2	1	1	1	0	3	0
Τοπική Κοινότητα Έξω Νυμφίου	23	11	5	15	6	7	2	0
Τοπική Κοινότητα Κοκκάλας	45	2	18	10	26	20	7	9
Τοπική Κοινότητα Λαγίας	11	24	21	25	13	10	11	3
Τοπική Κοινότητα Πυρρίχου	11	6	7	4	4	4	3	1
	446	308	197	219	155	166	205	49
Τοπική Κοινότητα Αρεοπόλεως	93	69	52	42	50	31	73	34
Τοπική Κοινότητα Αλίκων	49	17	12	10	7	0	8	1

Τοπική Κοινότητα Άνω Μπουλαριών	22	12	9	8	2	3	4	0
Τοπική Κοινότητα Βάθειας	14	3	2	3	1	0	2	0
Τοπική Κοινότητα Βάχου	9	1	0	0	0	2	1	0
Τοπική Κοινότητα Γέρμας	0	0	0	0	0	0	0	0
Τοπική Κοινότητα Γερολιμένος	7	7	6	4	0	0	3	0
Τοπική Κοινότητα Δρυάλου	22	14	9	17	18	7	8	3
Τοπική Κοινότητα Καρέας	1	0	1	0	0	0	0	0
Τοπική Κοινότητα Κελεφά	4	1	0	0	1	0	0	0
Τοπική Κοινότητα Κοίτας	28	25	11	10	9	8	16	3
Τοπική Κοινότητα Κούνου	30	23	19	20	21	11	12	2
Τοπική Κοινότητα Κρυονερίου	2	0	1	0	0	0	1	0
Τοπική Κοινότητα Μίνας	65	55	26	41	30	38	17	4
Τοπική Κοινότητα Νέου Οιτύλου	8	2	1	0	0	0	3	0
Τοπική Κοινότητα Οιτύλου	24	15	6	7	3	5	16	0
Τοπική Κοινότητα Πύργου Διρού	64	62	38	50	11	59	40	1
Τοπική Κοινότητα Τσικκαλιών	4	2	4	7	2	2	1	1
	108	128	100	147	87	92	105	8
Τοπική Κοινότητα Αγίου Νικολάου	20	23	21	21	30	12	14	2
Τοπική Κοινότητα Αρχοντικού	10	9	4	17	7	14	16	0

Τοπική Κοινότητα Καστανιάς	4	11	14	32	9	17	12	0
Τοπική Κοινότητα Κόκκινων Λουριών	16	10	3	10	7	6	2	0
Τοπική Κοινότητα Μελίσσης	11	20	11	8	1	6	11	1
Τοπική Κοινότητα Μελιπίνης	6	30	16	34	14	18	28	0
Τοπική Κοινότητα Παλαιόβρυσης	2	2	1	6	6	1	3	2
Τοπική Κοινότητα Πετρίνας	23	14	1	8	5	8	8	1
Τοπική Κοινότητα Προσηλίου	4	1	5	0	1	2	6	2
Τοπική Κοινότητα Σελεγουδίου	12	8	24	11	7	8	5	0

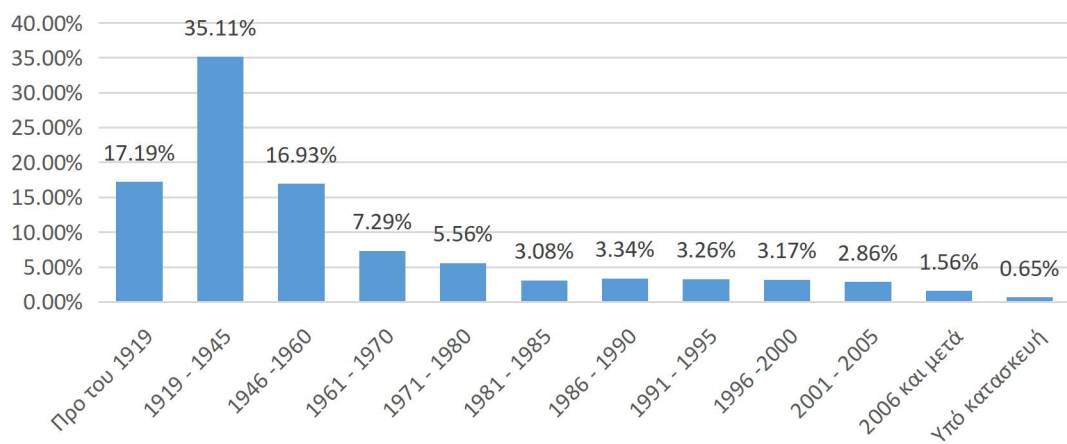
Ακολουθούν τα σχετικά γραφήματα συχνοτήτων ανά δημοτική ενότητα στην περιοχή μελέτης.

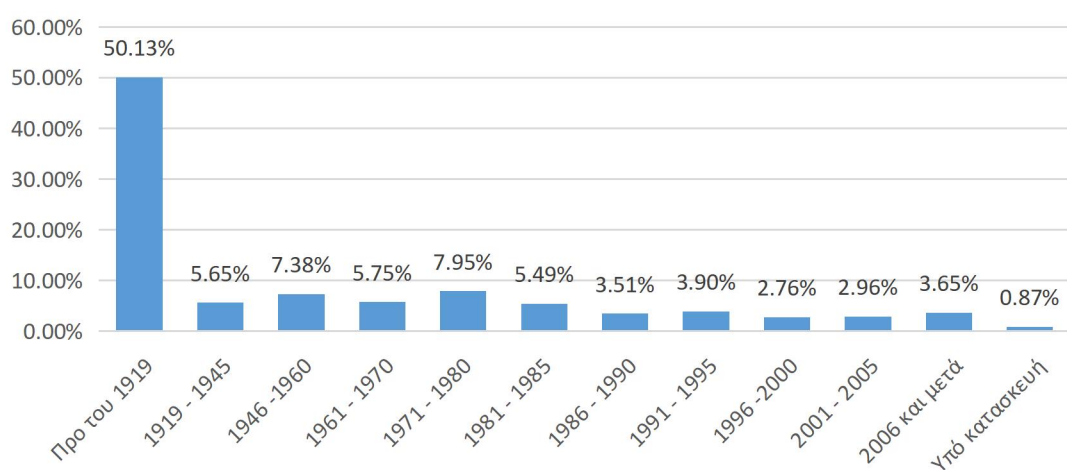
Διαπιστώνεται ένα ιδιαίτερα αυξημένο ποσοστό σε παλαιά σπίτια προ του 1919 στην περιοχή μελέτης (ένα συντριπτικά μεγάλο ποσοστό που ανέρχεται στο 27,61% έναντι του 12,34% στο σύνολο της επικράτειας), κάτι που αναδεικνύει αυτό που παρουσιάστηκε στα πρώτα κεφάλαια της θεωρίας σχετικά με τα κλασσικά πυργόσπιτα της Μάνης που αποτελούν (όπως παρουσιάζεται πλέον και κατά τρόπο ποσοτικό) τη συντριπτική πλειοψηφία των οικιστικών μονάδων της περιοχής μελέτης. Ακολουθούν επιμέρους διαγράμματα με την παλαιότητα των σπιτιών ανά δημοτική ενότητα ώστε να διερευνηθεί η κατανομή των ιστορικών κτηρίων στην περιοχή μελέτης.

Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Ανατολικής Μάνης

Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Οίτουλου

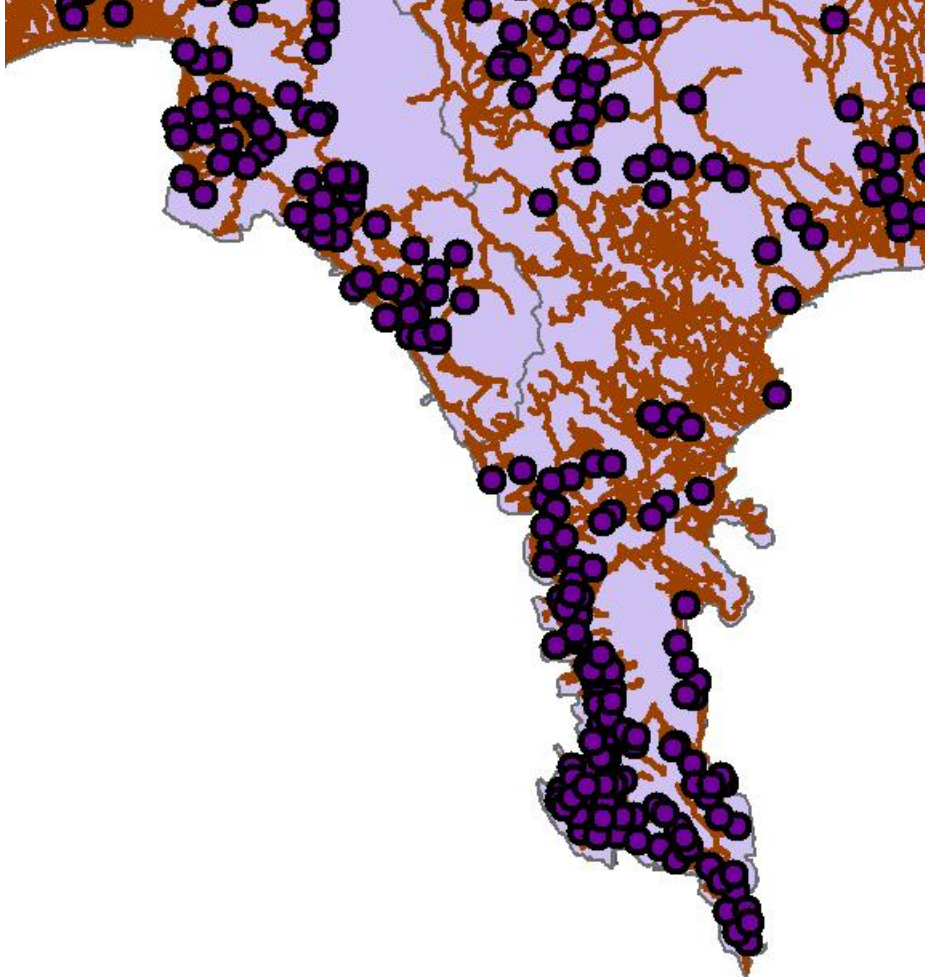

Από τα παραπάνω διαγράμματα παρατηρείται ότι το παλαιότερο οικιστικό περιεχόμενο από την περιοχή μελέτης το έχει η Δημοτική Ενότητα Οίτουλου (50,13% των σπιτιών είναι προ του 1919) ενώ ακολουθεί η Δημοτική Ενότητα Σμύνους (23,89% προ του 1919) καθώς και η Δημοτική Ενότητα Ανατολικής Μάνης (17,19% προ του 1919). Διαπιστώνεται επίσης ότι ελάχιστο ποσοστό είναι υπό κατασκευή ή κτισμένα μετά το 2006. Το πιο μεγάλο ποσοστό σχετικά νεόκτιστων κατοικιών το καταλαμβάνει η δημοτική ενότητα Σμήνους με 6,67% να είναι μετά το 2006 και υπό κατασκευή να βρίσκεται το 0,51% (προφανώς ραγδαία πτώση του ποσοστού λόγω της κρίσης που μεσολάβησε μεταξύ 2009 – 2011 όταν και λήφθηκαν τα στοιχεία της απογραφής του 2011).

4.5.Δημιουργία Χαρτών με τα οικιστικά δίκτυα της Μάνης

Με χρήση των Shapefiles από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία και με επεξεργασία από το λογισμικό ArcGIS έγινε ανάλυση χαρτών που αφορούν τα οικιστικά δίκτυα της Μάνης. Αναλυτικά τα σχήματα αυτών των χαρτών παρουσιάζονται παρακάτω.

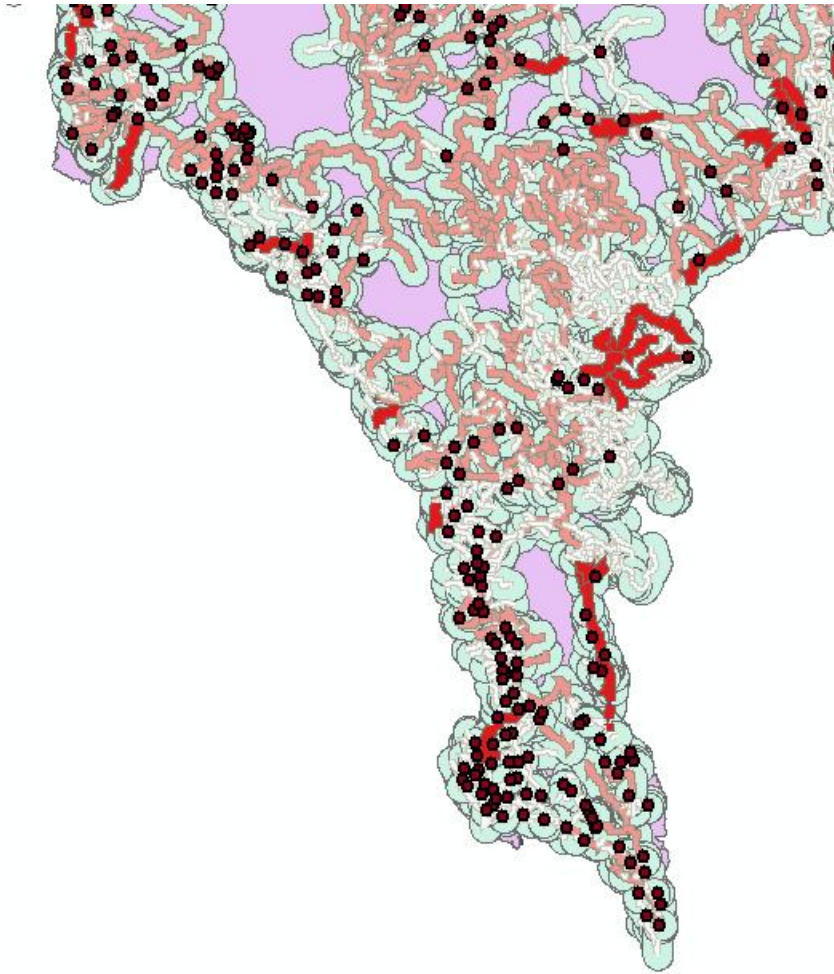

Ακολούθως απομονώθηκε το κεντρικό οδικό δίκτυο της περιοχής, καθώς και οι κεντρικοί οικισμοί (με πληθυσμό άνω των 3000 κατοίκων). Παρουσιάζεται στο Σχήμα 7.

Διαπιστώνεται από το χάρτη ότι η Ανατολική Μάνη (Λακωνίας) έχει πιο πυκνό οδικό και οικιστικό δίκτυο από την Δυτική Μάνη που πρακτικά έχει μόνο έναν κεντρικό οδικό άξονα ο οποίος κινείται κατά μήκος της ακτογραμμής (από τον Κάμπο, την Καρδαμύλη προς την Αρεόπολη).

Διαμορφώνοντας έναν χάρτη πυκνότητας οδικών δικτύων (heatmap) στο ArcGis στην περιοχή μελέτης, παρουσιάζεται το συμπέρασμα που προέκυψε ήδη ποιοτικά από το σχήμα 7.

Παρατηρείται στο σχήμα 12 ότι οι αυξημένες πυκνότητες οδικού δικτύου βρίσκονται κυρίως στην Ανατολική Μάνη και πιο πολύ πέριξ της περιοχής του Γυθείου (κόκκινες περιοχές) και δευτερευόντως γύρω από τα παραλιακά χωριά κοντά στον Κοτρώνα. Μια σχετικά αυξημένη πυκνότητα δικτύου (αλλά πολύ κακής ποιότητας) βρίσκεται γύρω από την περιοχή της Αρεόπολης. Με μωβ χρώμα εμφανίζονται οι πλήρως αποκομμένες περιοχές (είτε πρόκειται για αμιγώς αγροτικές εκτάσεις ή απάτητες βουνοκορφές) και διαπιστώνεται ότι στο βορειοδυτικό τμήμα της Μάνης καθώς και στο κεντρικό τμήμα της Νότιας Μάνης, υφίστανται οι περισσότερες περιοχές χωρίς να υπάρχει κανένα απολύτως οδικό δίκτυο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ

Τα πληθυσμιακά δεδομένα και οι χρήσεις γης της περιοχής μελέτης, είναι συνδεδεμένα άρρηκτα με τα στοιχεία τόσο του φυσικού, όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Ο πληθυσμός της περιοχής, παρουσιάζει ραγδαία μείωση και ανομοιογενή κατανομή. Αυτό, έχει ως αιτίες τόσο τα ιστορικά γεγονότα που μεσολάβησαν ανά τους αιώνες, όσο και τη γενικευμένη αστικοποίηση, τα μεταναστευτικά κύματα, την απαξίωση των πολιτισμικών και ιστορικών αξιών του πληθυσμού αλλά και την έλλειψη βελτίωσης των υποδομών, που αλληλένδετα και ως φαύλος κύκλος αποθαρρύνει την κατοίκηση του τόπου στις μέρες μας. Κατόπιν μελέτης στην περιοχή, εντοπίστηκαν και παρατίθενται τα σημαντικότερα προβλήματα τα οποία επηρεάζουν αρνητικά τόσο τις ζωές των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών αυτής και αποτελούν εμπόδιο στην εξέλιξη των οικισμών και κατ' επέκταση του τόπου και του πληθυσμού του. Παράλληλα, δεν αναδεικνύεται η ταυτότητα και η πλούσια κληρονομιά του και λόγω αυτού, δημιουργείται ένα ευρύ χάσμα ανάμεσα στις συνεχιζόμενες στους αιώνες αξίες και πολιτισμού που υπήρχε και στη σημερινή απαξίωση που έχει οδηγήσει σε οικισμούς “φαντάσματα” και σε ανθρώπους απομονωμένους με ελάχιστες δυνατότητες, παροχές και διεξόδους. Η ανάλυση των κυριότερων προβλημάτων γίνεται ανά κατηγορία:

ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ- ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

Μελετώντας το δίκτυο μεταφορών της περιοχής παρατηρούνται σοβαρές ελλείψεις στις συγκοινωνίες και στην ποιότητα του ίδιου του οδικού δικτύου. Η επαρχιακή οδός ΓυθείουΑρεόπολης, συνδέει τους δύο πληθυσμιακά μεγαλύτερους οικισμούς μεταξύ τους και με τις πόλεις Σπάρτη και Καλαμάτα αντίστοιχα. Πέραν αυτής, ο κεντρικός οδικός άξονας της περιοχής, είναι η επαρχιακή οδός Αρεόπολης Γερολιμένα που παρά τα έργα βελτίωσής της, χρήζει ριζικών αλλαγών και δραστικών έργων για να περιοριστεί τουλάχιστον κατά το ήμισυ ο χρόνος μεταφοράς στο Ταίναρο και από αυτό στους οικισμούς της “προσηλιακής Μάνης” έως το Σκουτάρι. Οι δυνατότητες συγκοινωνίας είναι εξαιρετικά ελλιπείς για το μόνιμο πληθυσμό και περιορίζονται σε δύο δρομολόγια της εταιρείας ΚΤΕΛ ΑΕ την εβδομάδα, που διέρχονται από όλους σχεδόν τους οικισμούς και σε καθημερινά τοπικά δρομολόγια που μεταφέρουν τους μαθητές στα σχολεία. Για παράδειγμα, ένας κάτοικος του οικισμού της Βάθειας, εάν δεν διαθέτει ιδιωτικό μεταφορικό μέσο, είναι περιορισμένος σε μόλις δύο επισκέψεις την εβδομάδα στην Αρεόπολη για λόγους υγείας ή για τις προμήθειές του. Κάτι

τέτοιο, δεν είναι βιώσιμο για κάποιον που θέλει να παραμείνει ή και να επιστρέψει στον τόπο του.

ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Σε συνέχεια του εντοπισμού προβλημάτων, ακολουθούν οι υποδομές, με τις δομές υγείας, της εκπαίδευσης και της διαμονής των επισκεπτών, να έχουν εξέχουσα θέση στις κατηγορίες με τις μεγαλύτερες ελλείψεις. Τα κέντρα υγείας σε όλη την έκταση μελέτης είναι τέσσερα: το κέντρο υγείας στην Αρεόπολη, στο Γερολιμένα, στο Γύθειο καθώς και στον Άγιο Νικόλαο της δυτικής Μάνης. Το τελευταίο είναι σε κακή κατάσταση με έλλειψη σε γιατρούς και ασθενοφόρα. Λίγο καλύτερη είναι η κατάσταση στο Γερολιμένα και αρκετά καλύτερη στην Αρεόπολη. Ωστόσο η απουσία νοσοκομειακής μονάδας είναι ιδιαίτερα σημαντική δεδομένου ότι οι οικισμοί κατοικούνται κατά πλειοψηφία από μεγαλύτερες ηλικιακά κατηγορίες του πληθυσμού. Το κοντινότερο νοσοκομείο βρίσκεται στη Σπάρτη, τουλάχιστον δύο ώρες απόσταση με αυτοκίνητο από τους πιο απομακρυσμένους οικισμούς.

Όσον αφορά τις εκπαιδευτικές δομές, αναφέρονται με αύξουσα δομή εκπαίδευσης. Οι παιδικοί σταθμοί είναι ανύπαρκτοι με αποτέλεσμα οι νέοι γονείς να αναγκάζονται να οδηγούν μέχρι την Σπάρτη για να μπορέσουν να αφήσουν το παιδί τους και να εργαστούν χωρίς άγχος. Τα νηπιαγωγεία είναι σε λίγο καλύτερη κατάσταση με τρία να λαμβάνουν χώρα στο Γύθειο και ένα στην Αρεόπολη. Τα Δημοτικά σχολεία βρίσκονται στην καλύτερη θέση εφόσον είναι περισσότερα, με επτά να λειτουργούν στο Ανατολικό τμήμα και ένα στο Δυτικό καλύπτοντας ευρύ φάσμα οικισμών. Τέλος, τα Γυμνάσια και τα Λύκεια είναι ικανοποιητικά με δύο σε κάθε τμήμα, ένα στην Αρεόπολη και ένα στο Γύθειο, και από ένα στην Καρδαμύλη και στο Ξηροκάμπιο. Γενικά μια αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού μέρους είναι απαραίτητη για την καλύτερη εξυπηρέτηση των παιδιών όσο και των γονέων δεδομένης της ελλιπούς δημόσιας συγκοινωνίας.

Τέλος, στις υποδομές συγκαταλέγονται οι δομές φιλοξενίας. Η Μάνη και ιδιαίτερα η Ανατολική περιλαμβάνει εκατόν σαράντα ιδιωτικά ξενοδοχεία όλων των βαθμίδων καλύπτοντας τις ανάγκες μεγάλου μέρους επισκεπτών. Παρόλα αυτά, τα περισσότερα βρίσκονται κοντά σε παραθαλάσσιες περιοχές αγνοώντας τα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής. Δημόσιες δομές δεν υπάρχουν. Επιπλέον, η Μάνη είναι ένα μέρος πλούσιο σε ελαιώνες και γενικά αγροτική γη, κάτι το οποίο δεν αξιοποιείται στερώντας τη δυνατότητα ανάπτυξης τόσο του αγροτουρισμού όσο και του πολιτιστικού όπως προαναφέρθηκε. Επιπλέον, δεδομένης της ακρίβειας πολλοί τουρίστες αδυνατούν να

επισκεφτούνητην περιοχή, λόγω της μη ύπαρξης δημόσιων δομών φιλοξενίας καθώς και λόγω του ότι οι τιμές στις ιδιωτικές ξενοδοχειακές μονάδες είναι αρκετά υψηλές για τον μέσο Έλληνα επισκέπτη.

ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Η Μάνη είναι μια περιοχή πλούσια σε πολιτιστικά στοιχεία όπως μνημεία, εκκλησίες κάστρα και πύργους, μονοπάτια και σημεία ιστορικού ενδιαφέροντος που έχουν να αναδείξουν και να εκπαιδύσουν σε όλες τις ιστορικές περιόδους από την προϊστορική εποχή (Σπήλαια Διρού και Αλεπότρυπα) έως την Αρχαία Ελλάδα (ενδεικτικά κάστρο Αχίλλειον, ναός του Ποσειδώνα στο Ταίναρο, αρχαία πόλη Λας), τη βυζαντινή περίοδο (βυζαντινοί ναοί και οικισμοί) και τη νεότερη ιστορία (πύργοι, σημεία μαχών κατά την επαναστατική και προεπαναστατική περίοδο). Ωστόσο τα περισσότερα από αυτά δεν είναι προσβάσιμα και είναι πλήρως εγκαταλελειμμένα με αποτέλεσμα να μην αναδεικνύεται και να απαξιώνεται η πολιτιστική κληρονομιά και η ιστορική βαρύτητα, σημασία και συνέχεια του τόπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων καθώς και για την αξιοποίηση και προώθηση των διαθέσιμων πόρων της περιοχής της Μάνης είναι αναγκαία η λήψη ορισμένων μέτρων. Αυτά αφορούν κατά κύριο λόγο τα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής, τις υποδομές, το οδικό δίκτυο καθώς και την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα μέσω της αξιοποίησης των εύφορων εκτάσεων.

ΥΠΟΔΟΜΕΣ

ΥΓΕΙΑ

Όπως προαναφέρθηκε, οι δομές υγείας είναι λίγες με ελλιπή εξοπλισμό. Για τον λόγο αυτό, προτείνεται η αναβάθμιση του κέντρου υγείας της Αρεόπολης σε μια πρότυπη νοσοκομειακή μονάδα πλήρως εξοπλισμένη και ικανή να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα υγείας. Παράλληλα μαζί με το νοσοκομείο αποτελεσματική θα ήταν η συγκρότηση, ενός συνεδριακού κέντρου ιατρικής σχεδιασμένο να φιλοξενεί ομιλίες και συζητήσεις κορυφαίων ιατρών της περιοχής και όχι μόνο, τις οποίες θα μπορεί να παρακολουθεί ο κάθε πολίτης. Με τον τρόπο αυτό, οι κάτοικοι καθώς και οι επισκέπτες της Μάνης θα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε ένα πλήρως οργανωμένο νοσοκομείο σε κοντινή απόσταση χωρίς να χρειάζεται ένα «ταξίδι» μιας ώρας για την πρόσβαση στο νοσοκομείο της Σπάρτης. Παράλληλα, οι ηλικιωμένοι άνθρωποι οι οποίοι καταλαμβάνουν ένα σχετικά μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, θα νιώθουν μια μεγαλύτερη ασφάλεια στον τόπο τους. Παράλληλα, προτείνεται η αναδιοργάνωση και η στελέχωση του κέντρου υγείας του Γερολιμένα και του Γυθείου με νέους γιατρούς καθώς και η δημιουργία δύο νέων, ένα στο Σκουτάρι, και ένα στην Καρδαμύλη. Το τελευταίο αφορά την περιοχή της Δυτικής Μάνης.

ΣΧΟΛΕΙΑ

Όσον αφορά τις σχολικές μονάδες, υπάρχει προς το παρόν μικρή ανάγκη για δημοτικά σχολεία, γι' αυτό και προτείνεται η προσθήκη ενός στην Κοκκάλα Λακωνίας. Όλοι οι μεγάλοι σχετικά οικισμοί (Αρεόπολη, Γύθειο, Γερολιμένας, Άλικά,) διαθέτουν δημοτικό σχολείο με μεγαλύτερες ελλείψεις να παρατηρούνται σε παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία και γυμνάσια – λύκεια. Για το λόγο αυτό προτείνεται η δημιουργία δύο παιδικών σταθμών, ένας στην Αρεόπολη κι ένας στο Γύθειο για την εξυπηρέτηση των γονέων και των παιδιών τους. Παράλληλα, τα

νηπιαγωγεία είναι στο σύνολο τέσσερα, επομένως αποτελεσματική θα ήταν η ίδρυση ενός στο κέντρο της Κοκκάλας. Τέλος, όσον αφορά τα γυμνάσια και τα λύκεια τα οποία όπως είναι γνωστό είναι τέσσερα, αποτελεσματική θα ήταν η δημιουργία ενός γυμνασίου- λυκείου ξανά στην Κοκκάλα καθώς και ένα στον Γερολιμένα.

Προϋπόθεση για την αξιοποίηση των σχολείων είναι η εκκίνηση δομής δημόσιας συγκοινωνίας που θα εκτελεί δρομολόγια από τους οικισμούς που θα δημιουργηθούν τα σχολεία όλων των βαθμίδων προς όλους τους οικισμούς που κατοικούν τα παιδιά και αντίστροφα.

ΣΧΟΛΕΣ

Η γεωλογική δομή της Μάνης παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, όπως προαναφέρθηκε, με το βυσσινί μάρμαρο να πηγάζει από τα πετρώματά της. Παράλληλα, εντοπίζεται το λευκό σε όλους μάρμαρο καθώς και το γκρίζο. Τα πετρώματα αυτά αποτελούν την αφορμή για την δημιουργία ενός παραρτήματος της σχολής Καλών Τεχνών, την σχολή μαρμαρογλυπτικής, στο χωριό Πάληρος, τον τόπο γέννησης του κορυφαίου γλύπτη Μιχάλη Κάσση , πολλά από τα έργα του οποίου είχαν ως βάση τη μαύρη μανιάτικη πέτρα, το μάρμαρο καθώς και τον ορείχαλκο. Με τον τρόπο αυτό οι νέοι άνθρωποι θα έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν με την γλυπτική, και να καλλιεργήσουν αυτή την τέχνη στον τόπο όπου παράγονται τα «υλικά» της, ενισχύοντας την προστασία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής καθώς και εξελίσσοντάς την. Παράλληλα, η πέτρα που βρίσκεται στη Μάνη μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες λιθόχτιστες κατασκευές, όπως κατοικίες. Για την εξέλιξη αυτού του αντικειμένου, αποτελεσματική θα ήταν η ίδρυση μιας σχολής στη Βάθεια, που θα στοχεύει στη μελέτη λιθόχτιστων κατασκευών καθώς και στο χτίσιμο αυτών εμπλουτίζοντας τους νέους με γνώσεις τέτοιου αντικειμένου με υλικά του τόπου τους. Επιπλέον, η Μάνη αποτελείται από πολλές εκτάσεις με ελαιώνες. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού κάθε χρόνο ασχολείται με την συγκομιδή της ελιάς κατά τους φθινοπωρινούς μήνες καθώς και με την επεξεργασία αυτής. Η ποιότητα του παραγόμενου προϊόντος, είναι ίσως η υψηλότερη παγκοσμίως, λόγω της μορφολογίας του εδάφους. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η δημιουργία ενός παραρτήματος της Γεωπονικής Σχολής που θα εξειδικεύεται στην παραγωγή του ελαιόλαδου καθώς και άλλων υλικών όπως η πάστα της ελιάς ή το σύκο. Πολλοί άνθρωποι τόσο νέοι όσο και μεγαλύτεροι θα μπορούν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους πάνω στο αντικείμενο

από κατάλληλα καταρτισμένους καθηγητές. Η τοποθεσία που προτείνεται η δημιουργία αυτού, είναι το Γύθειο λόγω των μεγάλων εκτάσεων ελαιώνων που καλλιεργούνται στα περίχωρά του. Στον οικισμό Πύρριχος, προτείνεται η ίδρυση δεύτερης σχολής, με κύρια εξειδίκευση την αμπελουργία, αφού ο εύφορος αυτός οικισμός, εκτός της βαρύνουσας ιστορικής αξίας που φέρει, παράγει μία μοναδική ποικιλία σταφυλιού.

ΔΟΜΕΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

Η Μάνη είναι μια περιοχή με πολλά ξενοδοχεία ικανά να φιλοξενήσουν πολλούς τύπους ανθρώπων. Ωστόσο με την τροπή που έχουν λάβει τα νέα ξενοδοχεία προωθείται η άνεση και η επαφή με την θάλασσα αγνοώντας τους επισκέπτες που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στον πολιτιστικό τουρισμό καθώς και στον αγροτουρισμό. Για τους λόγους αυτούς προτείνεται η δημιουργία δημόσιων δομών φιλοξενίας κοντά σε αγροκτήματα όπως οι ελαιώνες πλησίον του Γυθείου έτσι ώστε οι φιλοξενούμενοι να έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν με διάφορες αγροτικές εργασίες όπως η συγκομιδή της ελιάς. Όσον αφορά τον πολιτιστικό τουρισμό προτείνεται η δημιουργία δομών φιλοξενίας κοντά σε κάστρα που θα λειτουργούν ως πόλοι έλξης τουριστών.

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Δεδομένων των μεγάλων αγροτικών εκτάσεων κυρίως στην Ανατολική Μάνη, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα στους αγρότες για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Μέσω της εξέλιξης του αγροτουρισμού που αναφέρθηκε, οι επισκέπτες θα έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τη γη, τα κάλλη και τα οφέλη της. Θα μπορούν να αφιερώσουν χρόνο στις αγροτικές εργασίες και θα φιλοξενηθούν σε ένα περιβάλλον λιτό με τοπικό χαρακτήρα, έχοντας όλες τις απαραίτητες ανέσεις. Παράλληλα με τον αγροτουρισμό, προτείνεται η δημιουργία αγροτικών συνεταιρισμών με έμφαση στην ελαιουργία λόγω της ελιάς που παράγεται σε αφθονία. Τα πλεονεκτήματα αυτού είναι πολλά και οφείλονται στην συνεταιριστική διαχείριση των εργασιών. Για παράδειγμα, η κοινή διαχείριση των εξόδων μεταφοράς την ελιάς στο ελαιοτριβείο, η προμήθεια, η συντήρηση των μηχανημάτων που συμβάλλουν στην παραγωγή της καθώς και η κοινή προώθηση του ελαιόλαδου συμβάλλουν στην μείωση του συνολικού κόστους

παραγωγής , με παράλληλη αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας ωθώντας έτσι την περιοχή στην αγροτική ανάπτυξη.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ – ΚΤΗΡΙΩΝ

Η Μάνη τόσο η Ανατολική όσο και η Δυτική αποτελεί έναν τόπο με αμέτρητα μνημεία (κάστρα, εκκλησίες, μοναστήρια), ιδιαίτερα σημαντικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο πολλά από αυτά είναι μη προσβάσιμα, και υπό κατάρρευση κάτι το οποίο όχι μόνο δεν ελκύει τη μορφή πολιτιστικού τουρισμού αλλά «εξαφανίζει» σταδιακά την ιστορία και την κληρονομιά του τόπου κάτι το οποίο είναι αδιανόητο εν έτη 2023. Πολλά από τα κάστρα της Μάνης χτίστηκαν κατά τη Βυζαντινή εποχή όπως το Κάστρο Μαΐνης ή αλλιώς Τηγάνι, το οποίο βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της περιοχής σχεδόν μέσα στην θάλασσα. Από το κάστρο έχουν διασωθεί τμήματα τα οποία πλέον μοιάζουν με ερείπια τα οποία όπως είναι αντιληπτό δεν συντηρούνται και σε συνδυασμό με το μονοπάτι το οποίο είναι ανύπαρκτο, το κάστρο αυτό «θάβεται» όσο περνούν τα χρόνια. Στη συνέχεια το Κάστρο Αχιλλείου το οποίο μαζί με τον Μυστρά και την Μονεμβασία αποτελούσαν τα σημαντικότερα κάστρα της Πελοποννήσου, είναι πλέον εγκαταλελειμμένο. Βρίσκεται σε μια τοποθεσία μοναδική με θέα στο Πόρτο Κάγιο αποτελώντας πόλο έλξης μαζί με το παραπάνω κάστρο για τους λάτρεις του πολιτιστικού τουρισμού. Το Κάστρο Πασσαβά καθώς και το Κάστρο Κελεφάς είναι με τη σειρά τους από τα πιο σημαντικά κάστρα στην Ανατολική Μάνη τόσο για την ιστορία που κατέχουν όσο και για την τοποθεσία που βρίσκονται. Τα δύο αυτά κάστρα θα έπρεπε να αποτελούν με τη σειρά τους πόλο έλξης τουριστών ,όμως μόνο ερείπια βρίσκει κανείς στο εσωτερικό τους, όπου αυτό είναι προσβάσιμο δεδομένης της βλάστησης που έχει αναπτυχθεί σε συνδυασμό με την πανίδα της περιοχής που έχει αναπαραχθεί. Επιπλέον, τα μονοπάτια είναι ανύπαρκτα αποτρέποντας τον επισκέπτη από το να τα επισκεφτεί. Για όλους τους παραπάνω λόγους, προτείνεται η άμεση αναστήλωση των κάστρων καθώς και ο καθαρισμός τυχόν βλάστησης που έχει καλλιεργηθεί για να μπορεί ο κάθε επισκέπτης καθώς και ο μόνιμος κάτοικος να έρθει σε επαφή με την ιστορία του τόπου η οποία χτίζεται εδώ και εκατοντάδες χρόνια.

Δύο μεγάλα μοναστήρια λαμβάνουν χώρα στη Μάνη, στην Ανατολική το μοναστήρι της Παναγιάς της Κοτρωνιώτισσας και στην Δυτική η Μονή Καβελάρη. Το πρώτο

είναι εγκαταλελειμμένο και χρίζει άμεσης συντήρησης για να έχει τη δυνατότητα ο επισκέπτης να θαυμάζει το εσωτερικό του δεδομένου ότι είναι εύκολη η πρόσβαση σε αυτό. Από την άλλη το μοναστήρι στη Δυτική Μάνη είναι εν ενεργεία με την μοναδική θέα των δύο περιφερειακών ενοτήτων, όμως με ελλιπές οδικό δίκτυο το οποίο προτείνεται να αποκατασταθεί άμεσα για να μπορεί να είναι επισκέψιμο τόσο από τουρίστες που δραστηριοποιούνται στον πολιτιστικό τουρισμό, όσο και στον θρησκευτικό.

Στη Μάνη όπως προαναφέρθηκε βρίσκεται το γνωστό σε όλους ακρωτήριο Ταίναρο με τον Ναό του Ποσειδώνα και τον Φάρο, τα οποία είναι δύσκολα προσβάσιμα μέσω ενός μονοπατιού το οποίο είναι σε κακή κατάσταση. Για τα μονοπάτια γίνεται λόγος παρακάτω. Προτείνεται λοιπόν η άμεση επέμβαση στον ναό από ειδικούς για την αναστήλωσή του για να μπορεί να είναι επισκέψιμο για πολλά χρόνια.

Στον Δήμο Οιτύλου, βρίσκονται τα σπήλαια Διρού τα οποία δίνουν την ευκαιρία στον επισκέπτη να έρθει σε επαφή με τα χιλιάδων χρόνων σπήλαια μέσω μια βάρκας. Τα σπήλαια είναι σε γενικά καλή κατάσταση, ωστόσο ο χώρος έξω από αυτά κοντά στη παραλία είναι εγκαταλελειμμένος με τα οικοδομικά υλικά εργασιών να είναι ορατά στους επισκέπτες. Με τον τρόπο αυτό δίνεται μια λανθασμένη αισθητική εικόνα κάτι το οποίο είναι απαράδεκτο για τον τόπο. Για τον λόγο αυτό προτείνεται η συγκρότηση εθελοντικής ομάδας που θα φροντίζει για την καθαριότητα του τόπου δίνοντας παράλληλα χρήσιμες πληροφορίες τόσο για τα Σπήλαια όσο και τα περίχωρα αυτών.

ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΑΛΙΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ

Στην Μάνη έχουν δημιουργηθεί εκατοντάδες καλντερίμια εκ των οποίων πάνω από πενήντα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως περιπατητικές διαδρομές. Κάποιες από αυτές, κατά κύριο λόγο οι πιο κεντρικές είναι σε καλή κατάσταση όπως είναι τα μονοπάτια της Αβίας καθώς και της Καρδαμύλης. Όσον αφορά τα μονοπάτια της Αρεόπολης, και ειδικά εκείνο που οδηγεί στο Κάστρο Κελεφάς καθώς και εκείνο κοντά στο Μέζαπο που οδηγεί στο Κάστρο Τηγάνι είναι σε κακή κατάσταση θεωρώντας τα όχι μόνο επικίνδυνα αλλά και απροσπέλαστα ακόμα και για τους πιο έμπειρους πεζοπόρους. Για τον λόγο αυτό, προτείνεται όχι μόνο στα κεντρικά μονοπάτια αλλά σε όλα τα μονοπάτια της περιοχής, η άμεση επέμβαση από ειδική ομάδα για τον καθαρισμό, την συντήρηση, όπου χρειάζεται, καθώς και η γενική

ανάδειξη αυτών. Οι επεμβάσεις πρέπει να γίνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα έτσι ώστε να μην επηρεάζονται τα μονοπάτια από τα καιρικά φαινόμενα και ο κάθε άνθρωπος να έχει τη δυνατότητα να πεζοπορεί θαυμάζοντας τόσο το φυσικό όσο και το ιστορικό τοπίο της περιοχής.

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΟΔΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Το οδικό δίκτυο της περιοχής αποτελείται από τους κύριους επαρχιακούς άξονες οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε είναι σε καλή κατάσταση. Ωστόσο αναγκαία είναι η άμεση βελτίωση των δρόμων που οδηγούν στους επιμέρους οικισμούς λόγω του ότι σε πολλά σημεία είναι αδύνατη η διέλευση δύο οχημάτων, ενώ σε άλλα δεν υπάρχει ίχνος ασφάλτου με τον χωματόδρομο να έχει καταλάβει τη θέση της. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η άμεση αποκατάσταση του οδικού δικτύου εντός της Μάνης, καθώς και η διεύρυνση του κεντρικού οδικού δικτύου που συνδέει την Καλαμάτα με την Αρεόπολη. Ο δρόμος αυτός συνδέει την Αρεόπολη με ένα σχετικά μεγάλο αστικό κέντρο. Για το λόγο αυτό προτείνεται η διεύρυνση αυτού για πιο εύκολη πρόσβαση στην Αρεόπολη.

ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΛΙΜΕΝΑ

Στη Μάνη, υπάρχουν αρκετά λιμάνια με τα πιο γνωστά να είναι αυτό του Γυθείου και του Γερολιμένα. Για διευκόλυνση των επισκεπτών καθώς και των μόνιμων κατοίκων, κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, προτείνεται η ανάπτυξη του λιμένα στον Γερολιμένα και η σύνδεση αυτού με το λιμάνι της Καλαμάτας. Το λιμάνι αυτό ενδείκνυται να προεκταθεί στον γύρω χώρο, καθώς και να υποδεχτεί μεγαλύτερα πλοία ερχόμενα από το λιμάνι της Καλαμάτας. Με αυτόν τον τρόπο θα αναπτυχθεί ο τουρισμός, θα αναδειχθούν οι ομορφιές του Γερολιμένα και θα διευκολυνθούν πολλοί μόνιμοι κάτοικοι αφού θα μπορούν να μεταβαίνουν στην Καλαμάτα μέσω του θαλάσσιου δικτύου.

Οι προτάσεις οπτικοποιούνται και παρουσιάζονται με αναλυτικούς χάρτες στο αντίστοιχο παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ – ΔΡΟΣΟΠΗΓΗ

Στη συνέχεια παρατίθεται ένα παράδειγμα που αφορά την ανάδειξη και την εξέλιξη του οικισμού Δροσοπηγή. Αντίστοιχο σχέδιο θα εφαρμοσθεί και στους άλλους οικισμούς της Μάνης όπου αυτό είναι δυνατό.

Ο οικισμός της Δροσοπηγής είναι ένας σύγχρονος οικισμός, περί το 1750 ξεκίνησε να συστήνεται, αφού κατά την εφορία αρχαιοτήτων Λακωνίας, το παλαιότερο κτίριο του χωριού, είναι ο πύργος Κυριαζάκου, που δεσπόζει στο υψηλότερο σημείο και αποτελούσε το οχυρωματικό απάγκιο των κατοίκων. Η Δροσοπηγή, βρίσκεται σε ένα ύψωμα της Ανατολικής Μάνης, ανατολικά της Αρεόπολης. Στα νότια, δυτικά και ανατολικά αυτού βρίσκονται τρεις ακατοίκητοι οικισμοί, εδώ και εκατοντάδες χρόνια, οι οποίοι πλέον είναι μνημεία, δύσκολα προσβάσιμα μέσω των μονοπατιών τα οποία είναι σχεδόν εγκαταλελειμμένα. Για τον λόγο αυτό προτείνεται:

- Στα δυτικά η ανάδειξη του μονοπατιού που οδηγεί στον βυζαντινό οικισμό «Παλιά Καρυούπολη» καθώς και η αναστήλωσή του οικισμού.
- Στα νότια η ανάδειξη του μονοπατιού το οποίο όπως και το προηγούμενο βρίσκεται σε έντονο ανάγλυφο και οδηγεί στον μυκηναϊκό οικισμό «Παλιά Τσερωβά», ο οποίος κατοικήθηκε έως το 1700 περίπου. Τα έντονα ιστορικά στοιχεία του οικισμού αυτού, όπως οι μονολιθικές ογκώδεις κατασκευές και τα θολωτά ταφικά μνημεία, καθιστούν αναγκαία όχι μόνο τη διευκόλυνση της πρόσβασης, αλλά και την αποκατάσταση του μνημείου αυτού.
- Στα ανατολικά όμοιες ενέργειες με παραπάνω, για την ανάδειξη και προώθηση του οικισμού «Διβολάδες» ο οποίος κατοικήθηκε περίπου το 1200 μέχρι το 1500.

Με αφορμή τους τρεις αυτούς οικισμούς, οι οποίοι βρίσκονται σε πολύ κοντινή απόσταση από την Δροσοπηγή, εφόσον γίνουν προσβάσιμοι μέσω περιπατητικής διαδρομής, προτείνεται εντός αυτής, η δημιουργία ενός πολιτιστικού – ιστορικού συνεδριακού κέντρου. Σε αυτό πολλοί άνθρωποι του αντικειμένου θα έχουν την δυνατότητα να πραγματοποιούν διαλέξεις, καθώς και συζητήσεις με μόνιμους κάτοικους όσο και επισκέπτες. Παράλληλα, η δημιουργία ενός λαογραφικού μουσείου εντός της Δροσοπηγής, ενδείκνυται για την παρουσίαση των ενδυμασιών και των αντικειμένων που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι τα παλαιότερα χρόνια, έτσι ώστε οι νέοι άνθρωποι να έρχονται σε επαφή με το παρελθόν και οι ηλικιωμένοι να

το θυμούνται. Τέλος, για την ομαλή ανάπτυξη του οικισμού, προτείνεται η δημιουργία και η στελέχωση μιας δημόσιας μονάδας φιλοξενίας επισκεπτών, έτσι ώστε οι τουρίστες να διαμένουν και στους επιμέρους οικισμούς και να μην συνωστίζονται στο παραλιακό μέτωπο και στους μεγαλύτερους, ενισχύοντας έτσι και την τοπική αγορά, αλλά και μαθαίνοντας την ιστορία κάθε τόπου μέσω των δραστηριοτήτων που προτάθηκαν. Μελετώντας τον οικισμό της Δροσοπηγής αλλά και των περισσότερων οικισμών της Μάνης ως ένα σύμπλεγμα ενεργών και παλαιότερων οικιστικών δομών, ως δηλαδή ένα αυτόνομο οικιστικό δίκτυο που θα μπορεί να αναδείξει την ιστορία και τα χαρακτηριστικά που φέρει, εξάγονται πολύτιμα συμπεράσματα για τους τρόπους ανάπτυξης της περιοχής.

Αντίστοιχος χάρτης παρουσιάζεται στη σελίδα 112.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η χερσόνησος της Μάνης σε σχέση με το Αιγαίο Πέλαγος, (Πηγή: Panagiotopoulos, 1996).....	11
Εικόνα 2: Η γεωγραφία της χερσονήσου της Μάνης, (Πηγή: Panagiotopoulos, 1996)	13
Εικόνα 3: Κατανομή των φρουρίων της χερσονήσου της Μάνης ανά περίοδο ίδρυσης ή αναστήλωσης, (Πηγή: Panagiotopoulos, 1996).....	20
Εικόνα 4: Μεγαλιθική οικία ανακατασκευασμένη κατά την Δεύτερη οθωμανική περίοδο στη Χειμάρα.. Η μαύρη γραμμή δείχνει την κατά προσέγγιση διαίρεση μεταξύ των δύο φάσεων κατασκευής, (Πηγή: Σαΐτας, 2001).....	31
Εικόνα 5:Μεγαλιθική εκκλησία του Αγ. Νικόλαος στον Πολέμητα, 14ος αιώνας, (Πηγή: Mexia, 2008).....	32
Εικόνα 6:Τμήμα τοίχου με διπλή όψη και γέμισμα ερειπίων από μεγαλιθική οικιστική κατασκευή στους Κουλουβάδες, (Πηγή: Μόσχος & Μόσχου, 1981).....	33
Εικόνα 7: Πόρτες με νότιο προσανατολισμό σε μια μεγαλιθική κατοικία στη Σούλια, (Πηγή: Σαΐτας, 2001).....	34
Εικόνα 8: Μερικώς κατερρεμένη μεγαλιθική στέρνα στις Κορίνες που δείχνει κατασκευή μακρώνων, (Πηγή: Σαΐτας, 2001).....	36
Εικόνα 9: Ο πολεμικός πύργος της Οθωμανικής Ι περιόδου της οικογένειας Ανεμοδούρας στους Άνω Μπουλάρους, χρονολογημένος στον 17ο αιώνα, (Πηγή: Σαΐτας, 2001).....	38
Εικόνα 10: Τυπική κατοικία της δεύτερης οθωμανικής περιόδου με κλουβί και καμάρα, (Πηγή: Σαΐτάς, 2001).....	40
Εικόνα 11: Η θέση του Νομού Μεσσηνίας και Λακωνίας στην Ελλάδα, (Πηγή: Googlemaps, 2022).....	47
Εικόνα 12: Η διοικητική διαίρεση του νομού Μεσσηνίας, (Πηγή: Daypress, 2022) ..	48
Εικόνα 13: Διοικητική Διαίρεση Νομού Λακωνίας (επεξήγηση αρίθμησης ακολούθως)	49
Εικόνα 14: Αποτύπωση των χρήσεων Γης στην περιοχή μελέτης και την Πελοπόννησο, (Πηγή Ιδία επεξεργασία).....	52

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

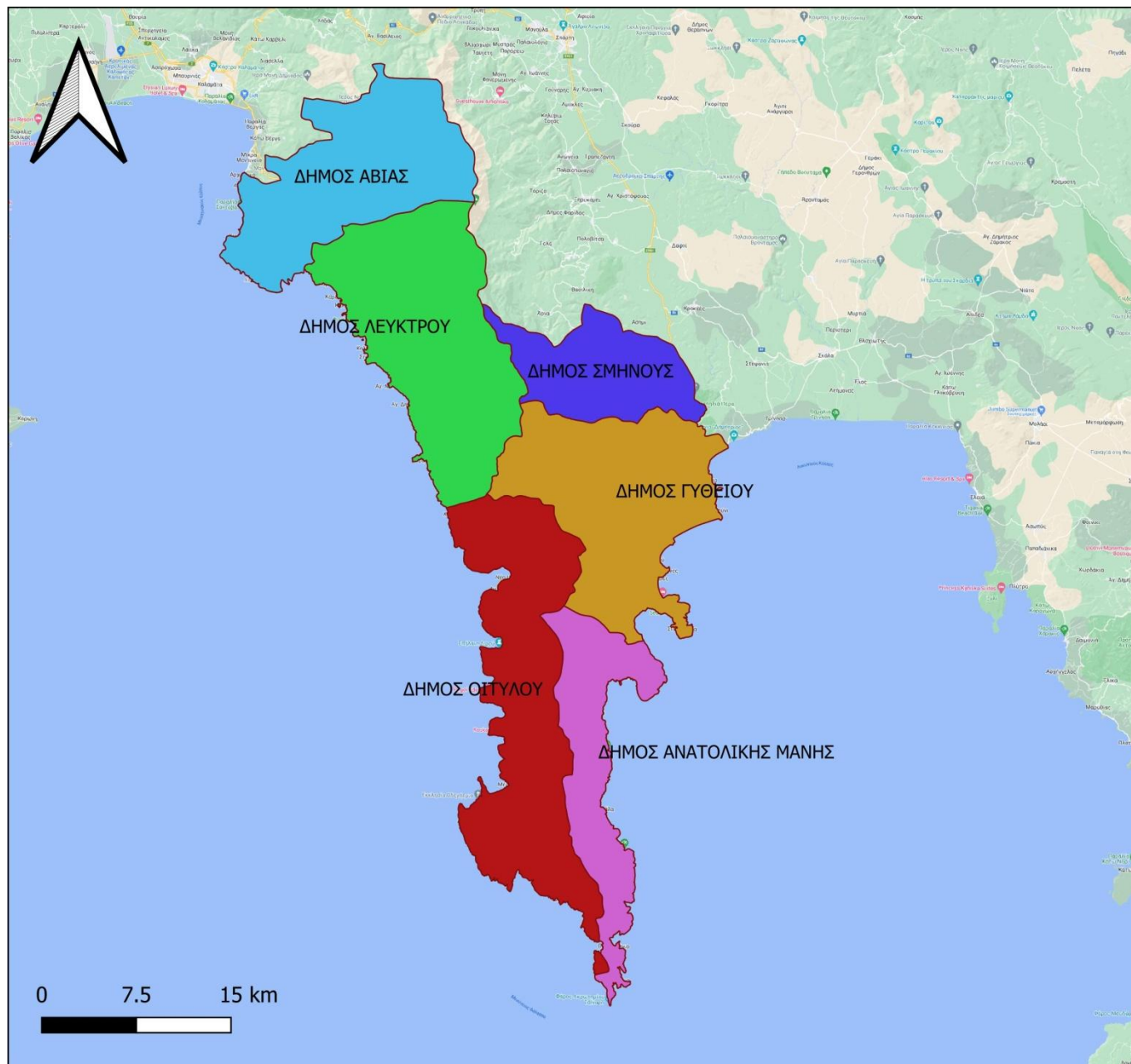
Πίνακας 1: Μόνιμος πληθυσμός περιφέρειας Πελοποννήσου, σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών 1991, 2001, 2011, (Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2022).....	51
Πίνακας 2: Ποσοτική απεικόνιση των χρήσεων Γης στην περιοχή μελέτης, (Πηγή: Ιδία επεξεργασία).....	53
Πίνακας 3: Κατανομή Πληθυσμού στους Δήμους Μελέτης ανά τόπο γέννησης.....	54
Πίνακας 4: Δημογραφικά Χαρακτηριστικά και για τα δύο φύλα για τους δήμους μελέτης.....	55
Πίνακας 5: Δημογραφικά χαρακτηριστικά για τους άρρενες των δήμων μελέτης.....	56
Πίνακας 6: Δημογραφικά χαρακτηριστικά για τις θήλεις των δήμων μελέτης.....	57
Πίνακας 7 :Χώρα προέλευσης μονίμων κατοίκων περιοχής μελέτης.....	58
Πίνακας 8: Αριθμός παιδιών γυναικών περιοχής μελέτης.....	59
Πίνακας 9: Διακύμανση πληθυσμού ανά οικισμό, τοπική κοινότητα και δημοτική ενότητα στην περιοχή μελέτης κατά τα έτη 1991-2011.....	60
Πίνακας 10: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός δήμων μελέτης.....	65
Πίνακας 11: Οικονομικά ανενεργός πληθυσμός δήμων μελέτης.....	66
Πίνακας 12: Κατανομή οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανά κατηγορία απασχόλησης.....	67
Πίνακας 13: Δραστηριότητες ενεργού οικονομικά πληθυσμού δήμων μελέτης.....	69
Πίνακας 14: Τόπος επαγγελματικής δραστηριότητας κατοίκων περιοχής μελέτης.....	70
Πίνακας 15: Παλαιότητα κατοικιών στην περιοχή μελέτης ανά Δημοτική Ενότητα και οικισμό.....	71

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1: Παλαιότητα κατοικιών περιοχής μελέτης.....	77
Σχήμα 2: Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Ανατολικής Μάνης.....	78
Σχήμα 3: Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Ανατολικής Μάνης.....	79
Σχήμα 4: Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Οίτυλου.....	79
Σχήμα 5: Παλαιότητα κατοικιών Δημοτικής Ενότητας Σμύνους.....	80
Σχήμα 6: Διαμόρφωση χάρτη με το σύνολο των δρόμων και των οικισμών τη περιοχής μελέτης.....	81
Σχήμα 7: Διαμόρφωση χάρτη περιοχής μελέτης με τους κεντρικούς οικισμούς και το κεντρικό οδικό δίκτυο.....	82
Σχήμα 8: HeatMap χάρτης πυκνότητας οδικού δικτύου Μάνης.....	83

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1:	99
Χάρτης 2:.....	100
Χάρτης 3:.....	101
Χάρτης 4:.....	102
Χάρτης 5:.....	103
Χάρτης 6:.....	104
Χάρτης 7:.....	105
Χάρτης 8:.....	106
Χάρτης 9:.....	107
Χάρτης 10:.....	108

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

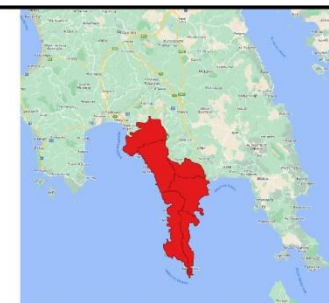
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 2011

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ

- <math>< 2000</math> ΚΑΤΟΙΚΟΙ
- 2000 - 3000 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
- 3000-5000 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
- 5000-5600 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
- 5600-8000 ΚΑΤΟΙΚΟΙ
- <math>< 13000</math> ΚΑΤΟΙΚΟΙ

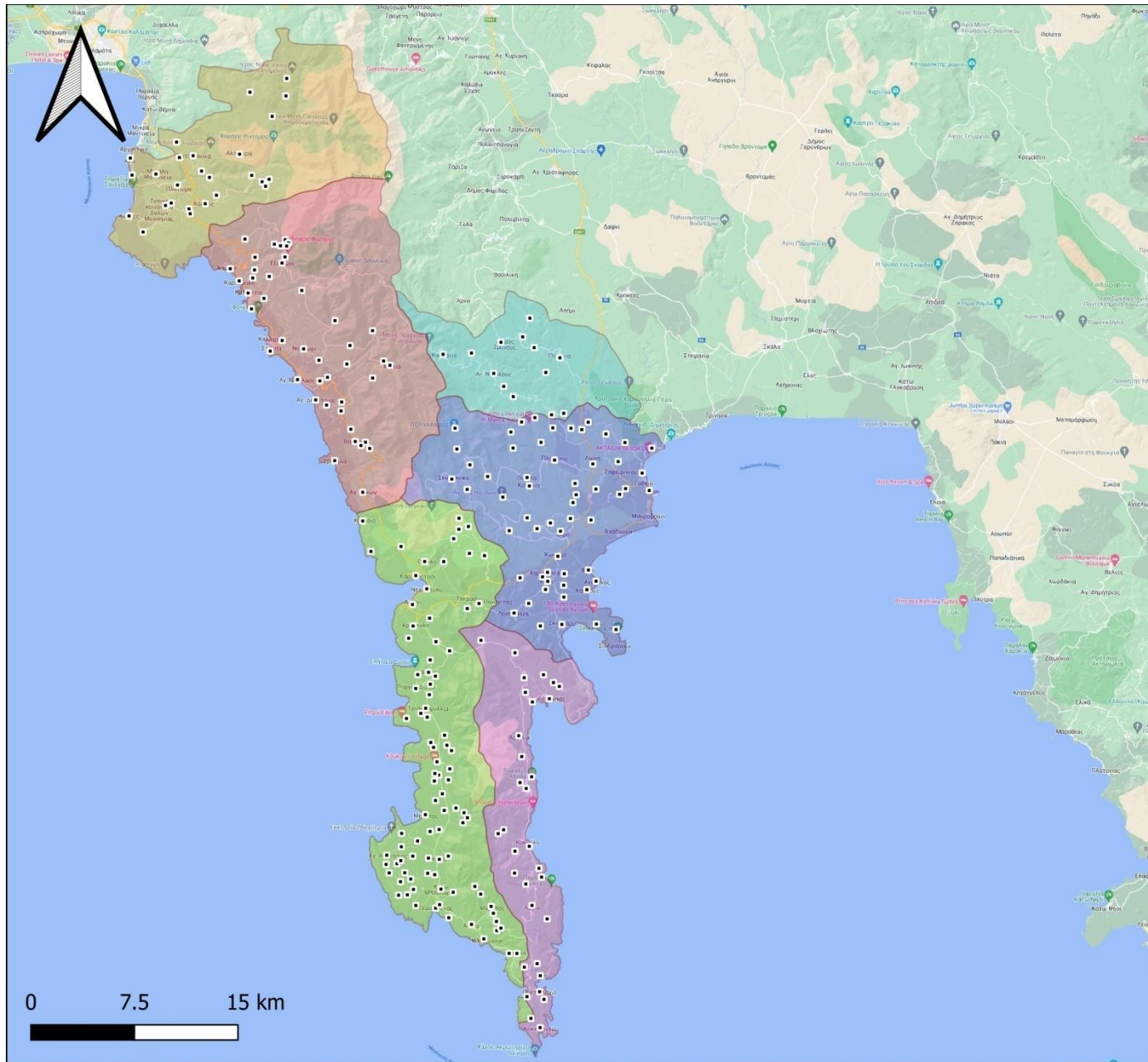

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/400000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

• ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΜΑΝΗΣ

ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ

- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
- ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
- ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

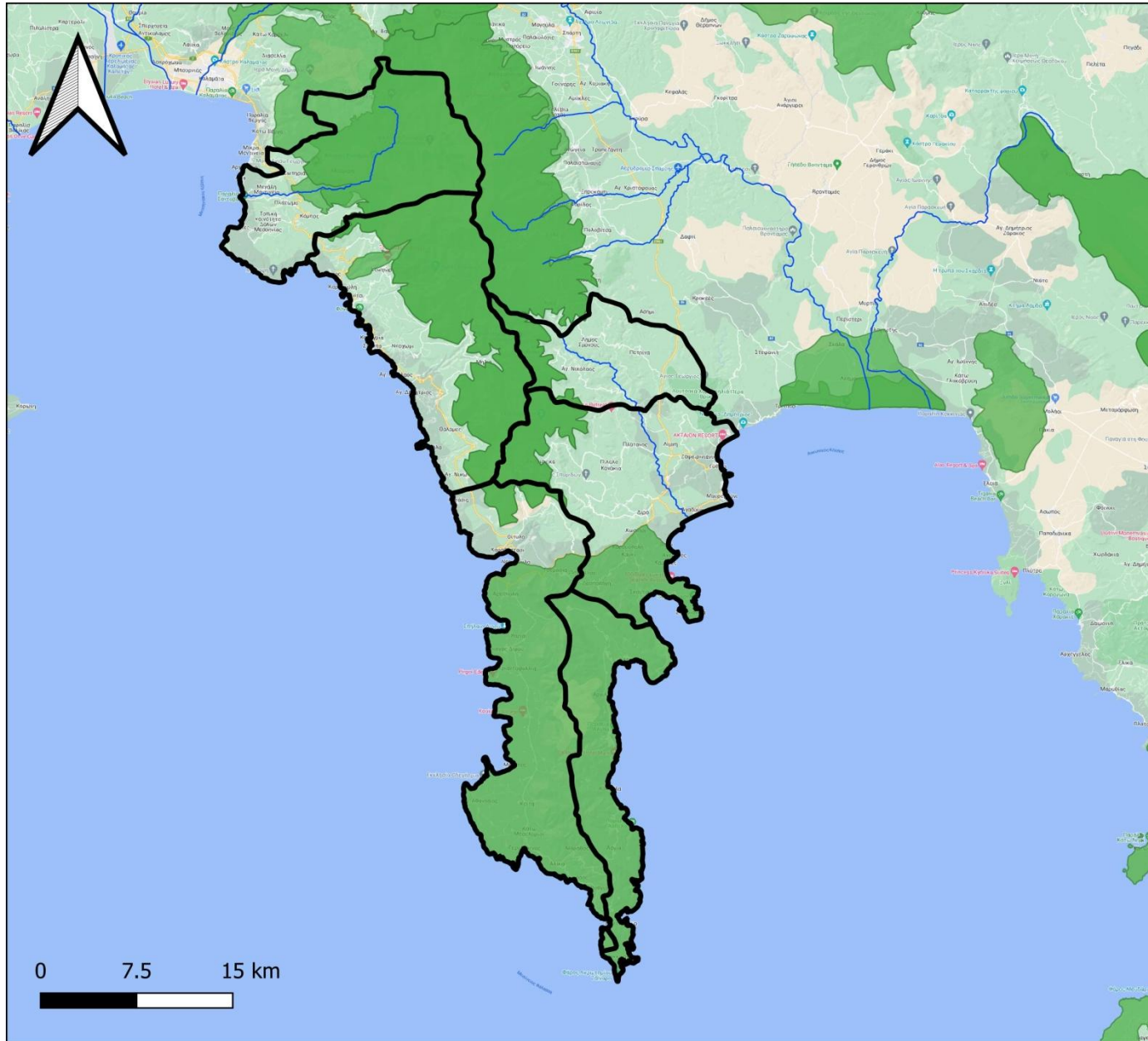
ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ :
ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/450000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΝΑΤΥΡΑ ΚΑΙ ΠΟΤΑΜΩΝ ΜΑΝΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ
- ΠΟΤΑΜΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
- ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΝΑΤΥΡΑ 2000

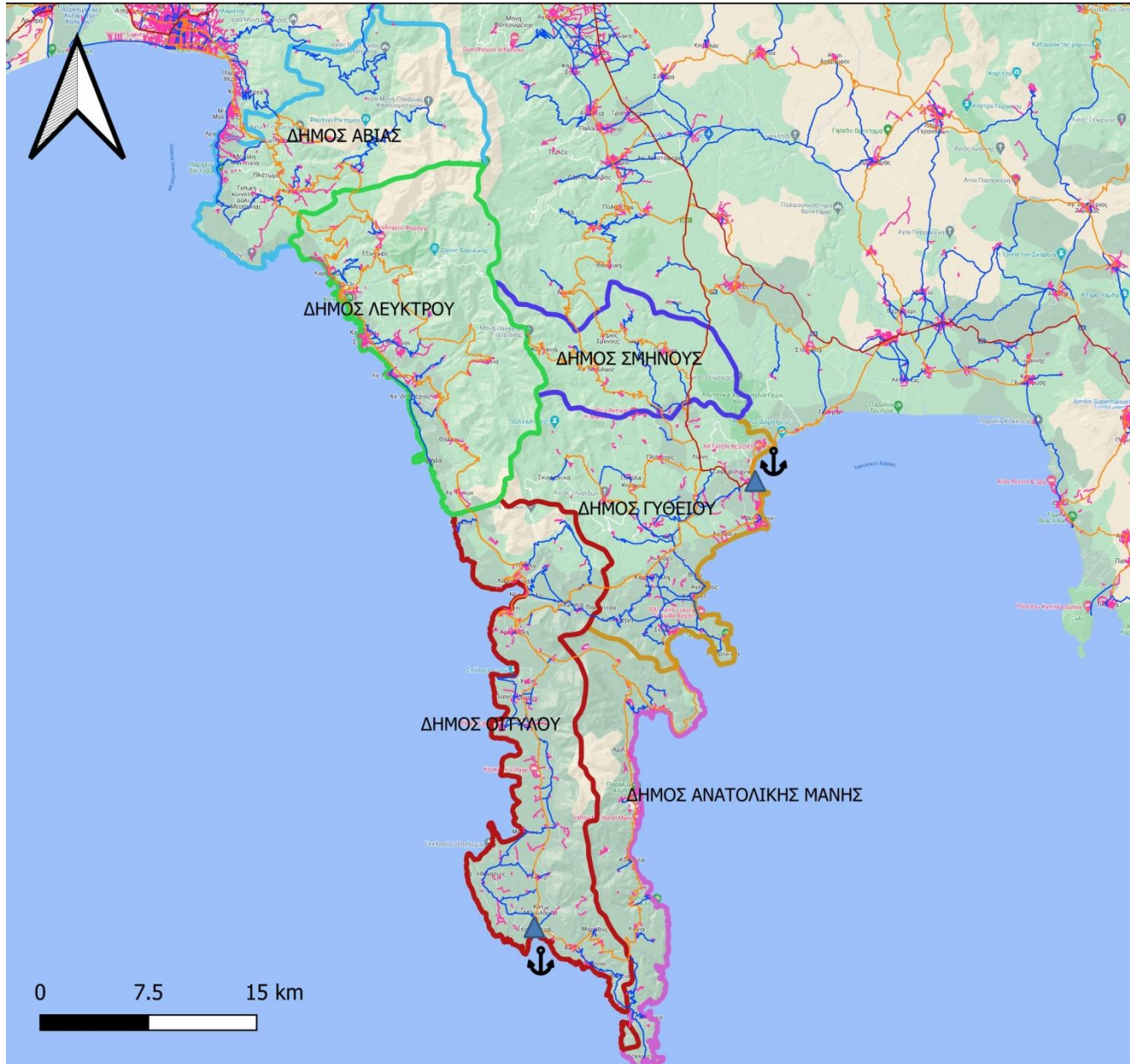

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/400000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΟΔΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΚΑΙ ΛΙΜΕΝΩΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ
- ΠΡΩΤΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΤΡΙΤΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΔΟΙ

ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ

- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
- ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
- ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

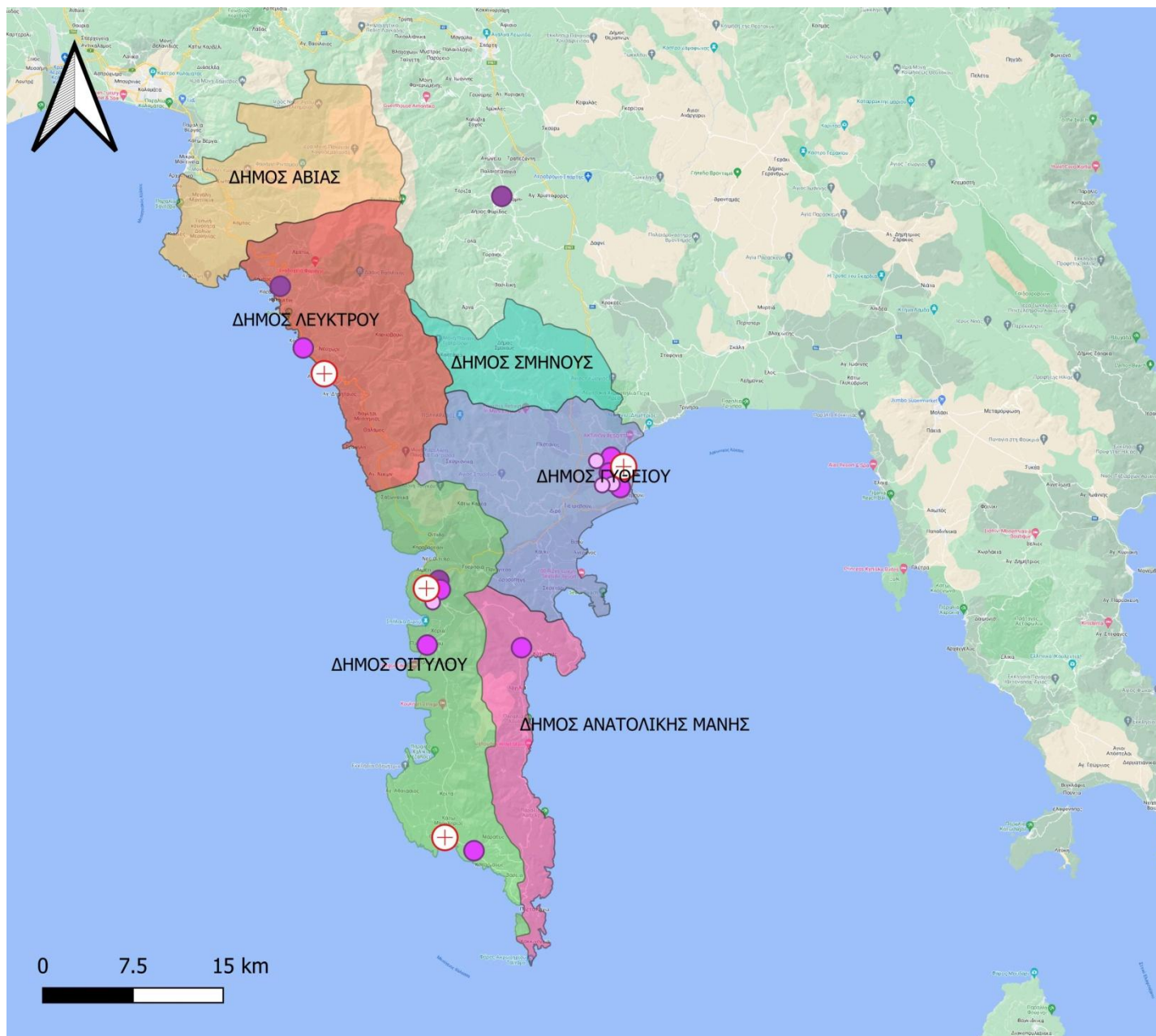

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/350000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ
ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ -
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ
ΔΟΜΕΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΚΕΝΤΡΑ ΥΓΕΙΑΣ
- ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ
- ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
- ΓΥΜΝΑΣΙΟ - ΛΥΚΕΙΟ

- Mani_OTA
- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
 - ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
 - ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

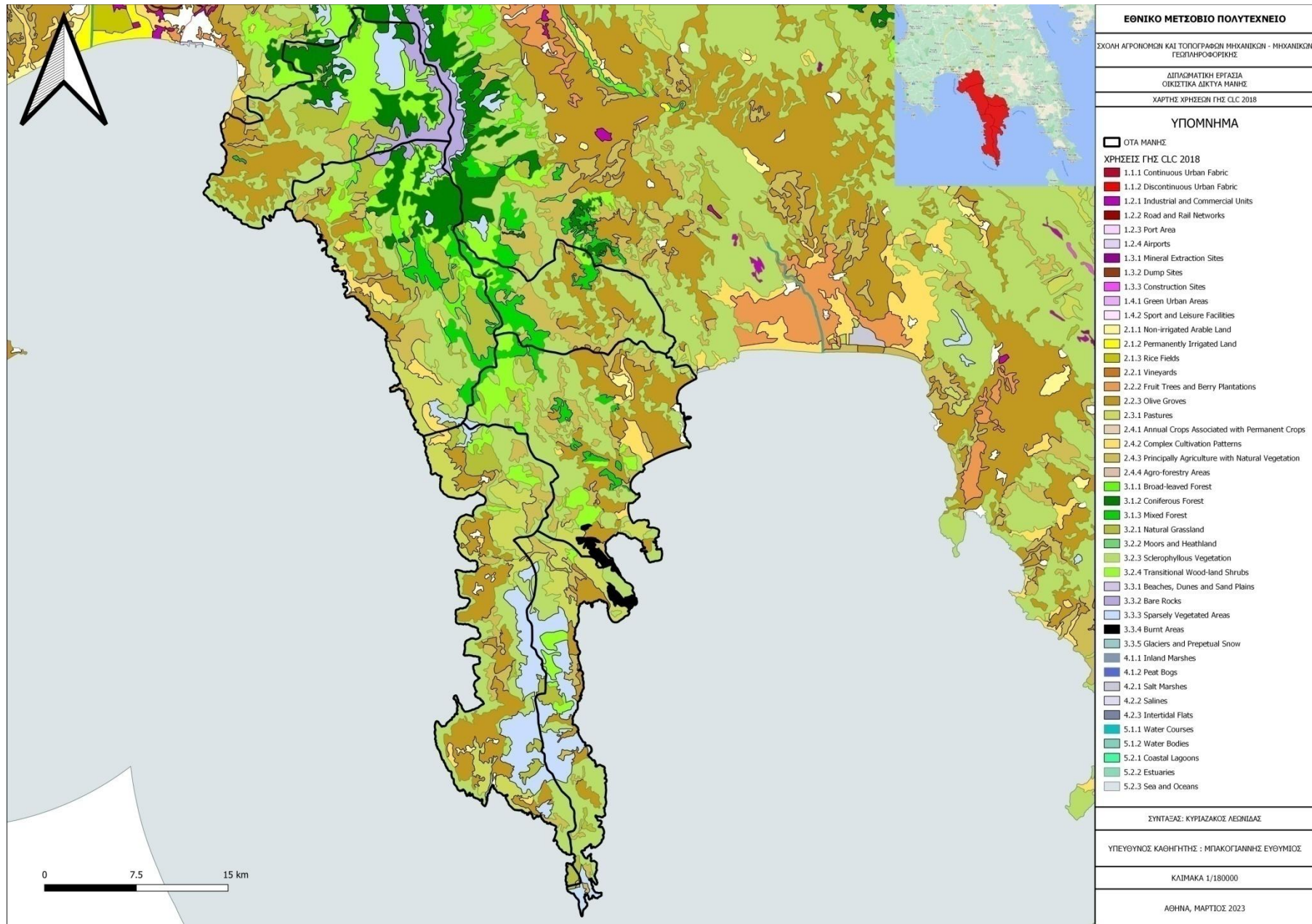
ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

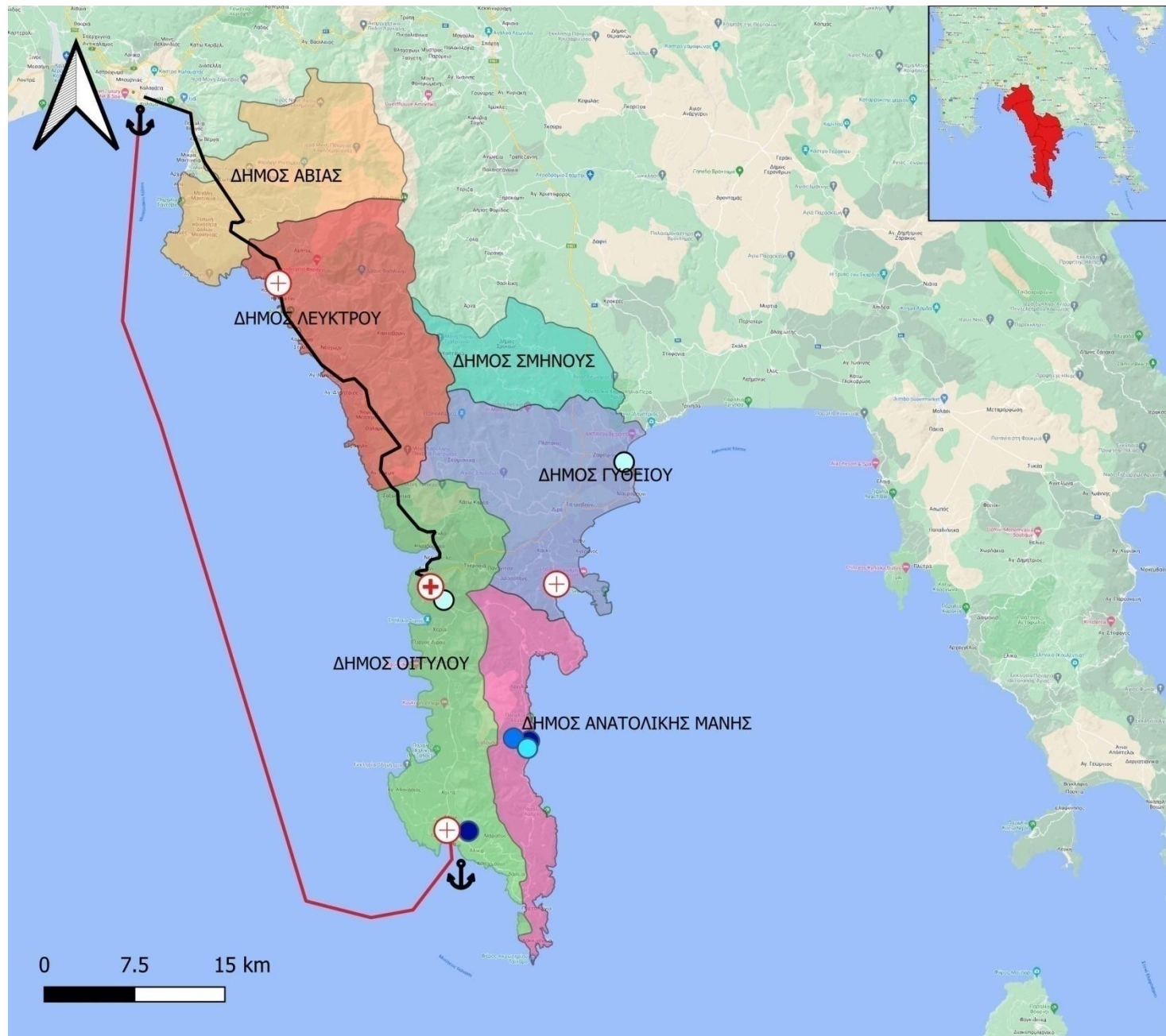
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ :
ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/400000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

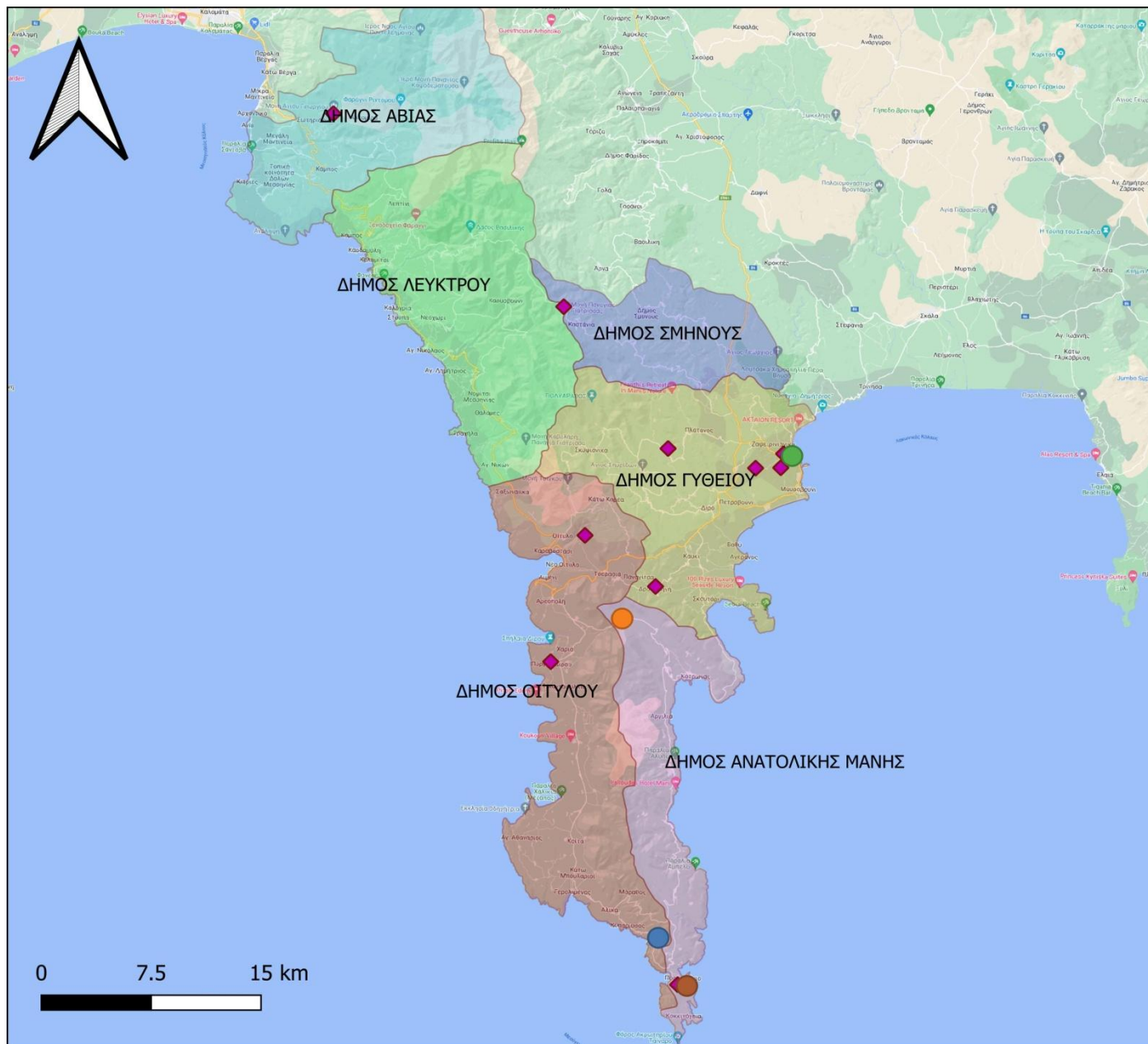

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**
 ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ
 ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ -
 ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
 ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
 ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ
 ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ
 ΣΧΟΛΕΙΑ - ΛΙΜΕΝΕΣ - ΔΟΜΕΣ ΥΓΕΙΑΣ

- ΥΠΟΜΝΗΜΑ**
- ⊕ ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ
 - ⊕ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ - ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
 - ⊙ ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ
 - ⊙ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ
 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
 - ΓΥΜΝΑΣΙΟ - ΛΥΚΕΙΟ
 - ⚓ ΛΙΜΕΝΕΣ
 - ΣΥΝΔΕΣΗ ΛΙΜΕΝΑ
 - ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΑΞΟΝΑ
- Mani_ΟΤΑ**
- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
 - ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
 - ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
 - ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
 ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ :
 ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ
 ΚΛΙΜΑΚΑ 1/400000
 ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ
ΣΧΟΛΩΝ ΚΑΙ ΔΟΜΩΝ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ◆ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΟΜΕΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ
- ΣΧΟΛΗ ΓΕΩΠΟΝΙΚΗΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑΣ
- ΣΧΟΛΗ ΓΕΩΠΟΝΙΚΗΣ
- ΣΧΟΛΗ ΛΙΘΟΞΟΪΑΣ
- ΣΧΟΛΗ ΜΑΡΜΑΡΟΓΛΥΠΤΙΚΗΣ

ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ

- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
- ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
- ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

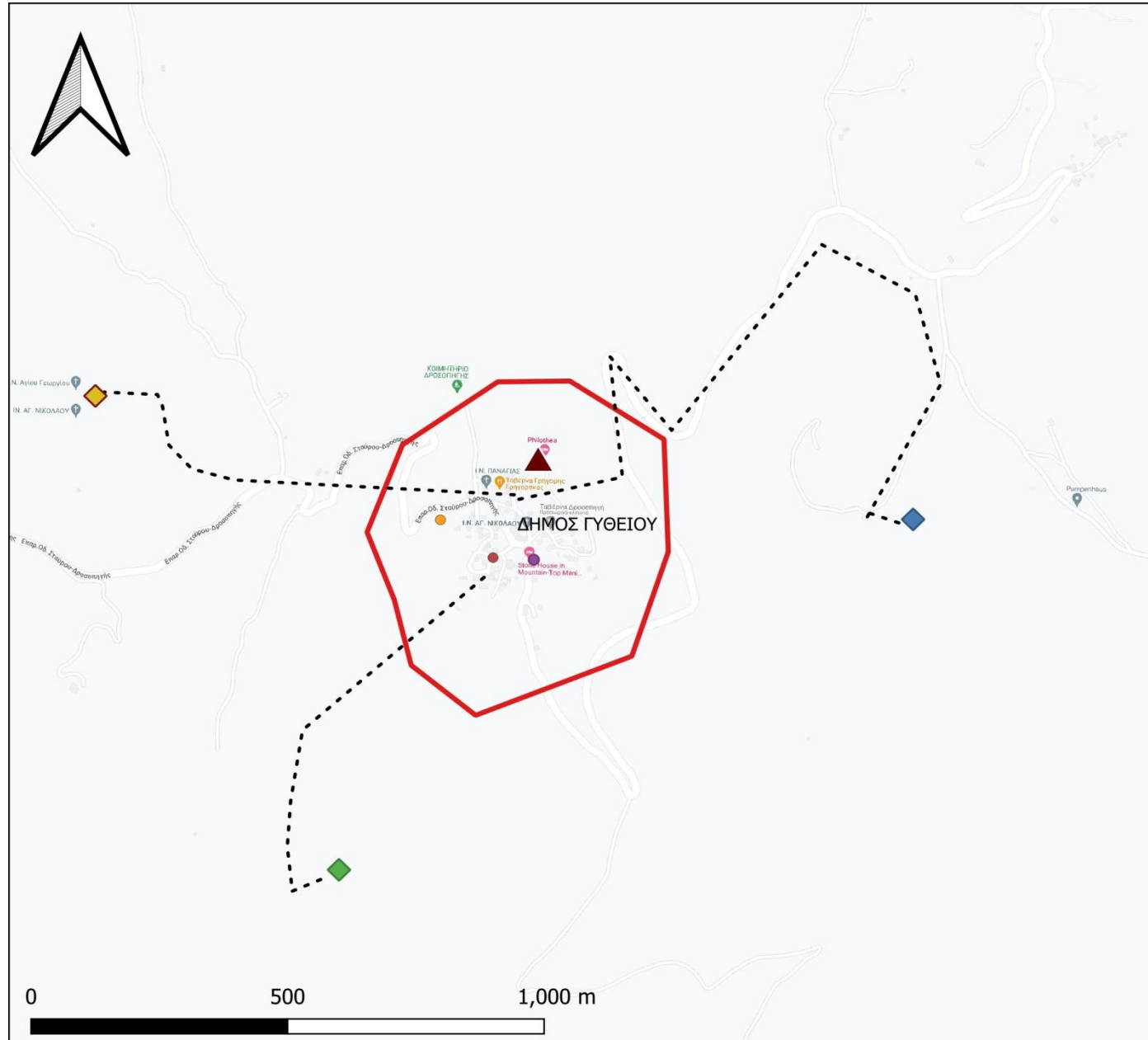

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

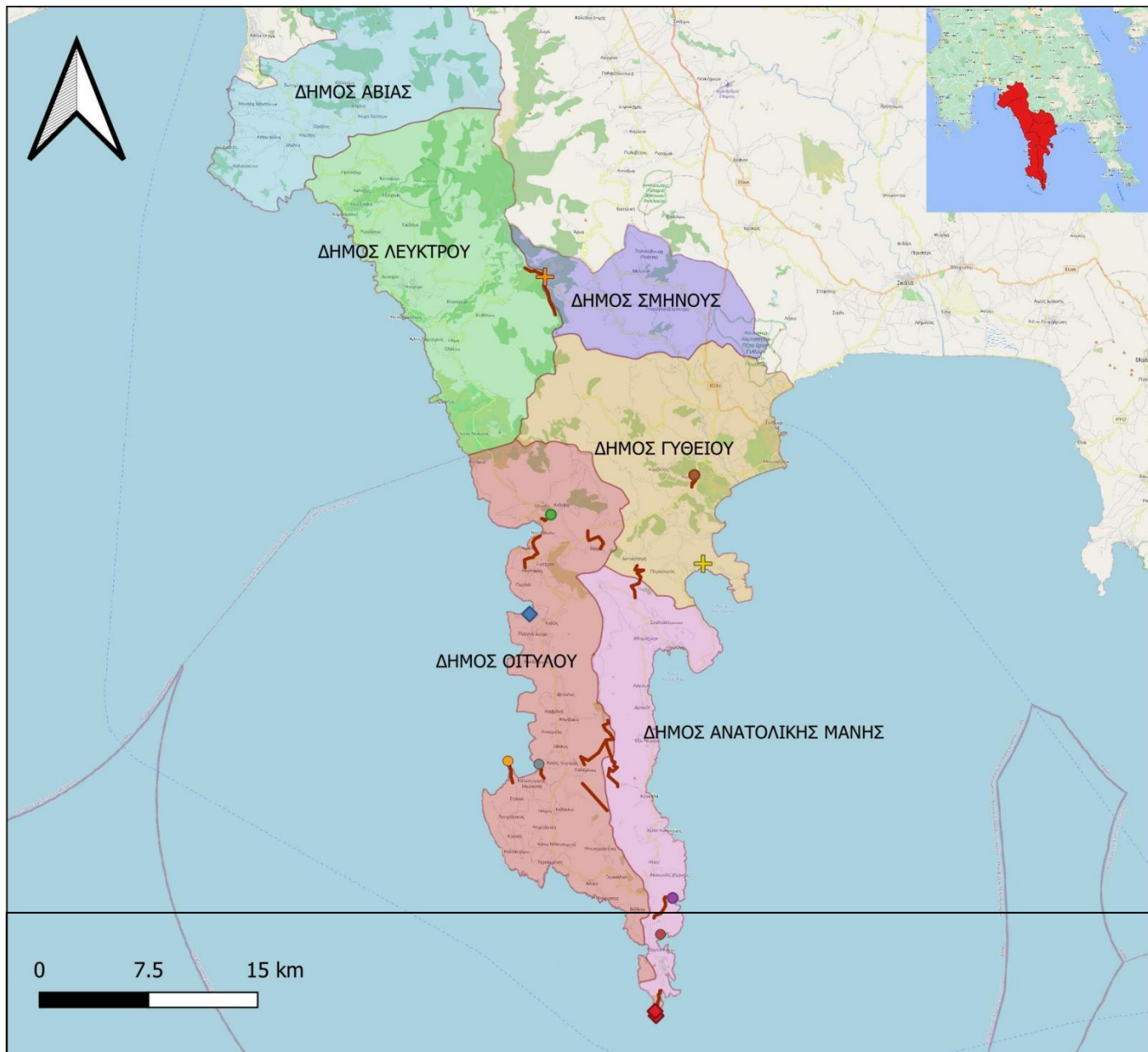
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/350000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ
ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΔΡΟΣΟΠΗΓΗΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
<ul style="list-style-type: none"> ▲ ΔΡΟΣΟΠΗΓΗ ● ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ● ΔΗΜΟΣΙΑ ΜΟΝΑΔΑ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ● ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ◆ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΔΙΒΟΛΑΔΕΣ ◆ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΠΑΛΙΑ ΚΑΡΥΟΥΠΟΛΗ ◆ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΠΑΛΙΑ ΤΣΕΡΩΒΑ - - - ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ — ΟΡΙΑ ΟΙΚΙΣΜΟΥ
ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ
ΚΛΙΜΑΚΑ 1/10000
ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΜΑΝΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ, ΠΟΛΩΝ ΚΑΙ
ΜΟΠΑΤΙΩΝ ΑΥΤΩΝ
ΚΑΣΤΡΑ - ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ - ΝΑΟΙ - ΣΠΗΛΙΑΙΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΚΑΣΤΡΟ ΚΕΛΕΦΑΣ
- ΚΑΣΤΡΟ ΠΑΣΣΑΒΑ
- ΚΑΣΤΡΟ ΑΝΤΡΟΓΙΑΛΟΣ
- ΚΑΣΤΡΟ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ
- ΚΑΣΤΡΟ ΜΕΖΑΠΟΣ
- ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΓΑΝΙ
- ◆ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΤΑΙΝΑΡΟ
- ◆ ΣΠΗΛΙΑΙΑ ΔΙΡΟΥ
- ✚ ΜΟΝΗ ΚΑΒΕΛΑΡΗ
- ✚ ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΟΤΡΩΝΙΩΤΙΣΣΑΣ
- ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ

ΟΤΑ ΜΑΝΗΣ

- ΔΗΜΟΣ ΑΒΙΑΣ
- ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
- ΔΗΜΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΟΙΤΥΛΟΥ
- ΔΗΜΟΣ ΣΜΗΝΟΥΣ

ΣΥΝΤΑΞΑΣ: ΚΥΡΙΑΖΑΚΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΕΥΘΥΜΙΟΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1/350000

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2023

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- <https://www.olivenews.gr/el/epicheiriseis/synetairismoι/chrisimoi-oi-agrotikoi-elaiourgikoi-synetairismoι>
- https://www.topoguide.gr/mountains/peloponnese/mani_overview/mani_hikin_g.php
- <https://www.statistics.gr/>
- https://www.academia.edu/19055713/%CE%A3%CE%B1%CE%90%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%93%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7_%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82_%CE%BC%CE%AD%CF%83%CE%BF%CF%85%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%BD%CE%B5%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%82_%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85%CF%82
- https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82
- <https://www.anatolikimani.gov.gr/>
- https://www.topoguide.gr/mountains/peloponnese/advs_mani_gythio/gythio_villages.php
- <https://www.dimosdytikismanis.gr/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CE%94%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82
- <https://www.google.com/search?q=google+maps&oq=google+maps&aqs=chrome.69i59j0i433i512j0i512j0i433i512j69i60l3j5.4022j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
- <https://panorama.statistics.gr/>
- <http://www.manihotels.com/gr/monument/%CE%B2%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%AE-%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CE%B7-11/>
- <https://www.copernicus.eu/el>
- <https://geodata.gov.gr/>
- [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%93%CE%B9%CE%AC%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82_\(%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%93%CE%B9%CE%AC%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%82_(%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7))
- <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%80%CF%8C%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%BF%CF%82>
- <https://www.daypress.gr/>
- <http://www.mani.org.gr/showsection.php?sectionID=10>

- <https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF/?personid=9963>
- <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/view/8142>
- https://www.academia.edu/24975442/%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%A3_%CE%A4%CE%91%CE%9A%CE%97%CE%A3_%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%A5_%CE%9B%CE%97%CE%94%CE%91_%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%AC%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B1_%CE%9F%CE%B9_%CE%92%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%AF_%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9B%CE%B1%CE%BA%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%9C%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82
- <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/28511>
- <https://glypto.wordpress.com/2009/09/08/%CE%BA%CE%AC%CF%83%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B9%CF%87%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82-kassis-michalis/>

Μάρτιος 2023, Μάνη

Ονομάζομαι Πιέρρος Μαυροϊδόγγονας. Γεννήθηκα σε ένα βουνό της Μάνης, στον Θροκάλου, δίπλα στο Σαγκιά τον Ιούνιο του 1959.

Εκεί μεγάλωσα, μέσα στην πέτρα όπου η ανάγκη μας έκανε να δημιουργούμε με αυτήν.

Η πρώτη επαφή που είχα με την πέτρα ήταν, χωρίς υπερβολές, στην ηλικία των 10 ετών.

Έμαθα αρκετά από τον πατέρα μου τον Βασίλειο. Πώς να την χρησιμοποιώ με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ξεκίνησα με την ξερολιθιά και συνέχισα μέχρι το 1980 όπου γύρισα στη Μάνη μετά τη στρατιωτική μου θητεία στο Πολεμικό Ναυτικό. Επέστρεψα γιατί η Μάνη και η πέτρα ήταν οι μεγάλες μου αγάπες.

Πήρα μαθήματα από δύο παλιούς καλούς πετρομάστορες που μαζί με τον πατέρα μου και τη δική μου θέληση για τη συγκεκριμένη τέχνη, για την οποία δεν υπάρχει έως σήμερα

Πανεπιστήμιο, ούτε κάποια σχολή κι έτσι εξελίχθηκα κι εγώ ως πετρομάστορας με πρακτική εξάσκηση στο “ανοιχτό Πανεπιστήμιο” της Μάνης.

Γιατί εδώ βρίσκονται τα μεγαλιθικά κτίρια τα λεγόμενα Δρακόσπιτα και τα πέτρινα πυργόσπιτα του 1700, 1800, 1900 (ιδιωτικά κάστρα).

Η επίμονη μελέτη στα κτίρια αυτά ήταν καταλυτική στο να κατανοήσω την ιδιαίτερη αυτή τέχνη που σήμερα παραποιείται- κακοποιείται σε πολύ μεγάλο βαθμό, με εγκληματικά αποτελέσματα θρημώντας ζωές (σεισμοί κλπ).

Συγγνώμη που θα το αναφέρω αλλά οι μελέτες που γίνονται σήμερα για αυτές τις στιβαρές κατασκευές δεν έχουν καμία σχέση με τις παλιές που έχω μάθει και γνωρίζω καλά.

Οι παλιές κατασκευές βασίζονται στην πέτρα, στον ασβέστη, στην ελάχιστη πορσελάνη, στα πολύ γερά θεμέλια και στην ιδιαίτερη τεχνική του χτισίματος. Τα κτίρια αυτά είναι δοκιμασμένα σε σεισμούς και στέκονται αγέρωχα μέχρι σήμερα.

Γράφω όλα αυτά όχι για να αποδείξω ότι είμαι καλύτερος από κάποιον άλλον αλλά ως κραυγή αγωνίας για την έχνη της πέτρας που χάνεται σιγά- σιγά. Πρέπει να βρεθούν τρόποι να συνεχιστεί η παράδοση στις επόμενες γενιές και να μη χαθεί με το πέρασμα του χρόνου.

Ταπεινά παρακαλώ η επιστολή αυτή να ληφθεί σοβαρά υπόψιν από πολιτικούς μηχανικούς, αρχιτέκτονες, πολεοδομία και οποιονδήποτε άλλο υπεύθυνο κρατικό παράγοντα. Οι θετικές ενέργειές σας και η υποστήριξή σας θα είναι καταλυτικές.

Με σεβασμό,
Πιέρρος Μαυροϊδόγγονας

(Αποτελεί έναν από τους γνωστότερους
τεχνίτες πέτρας και έναν από τους
ελάχιστους εναπομείναντες
της τέχνης του.)

Στη σύγχρονη Μάνη, τη δεκαετία του 1980 με την υπουργό Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη ξανασυστήθηκε η σχολή Πετρομαστόρων στον Πύργο Διρού.

Αναστηλώθηκαν με χρήματα του υπουργείου Πολιτισμού οι Πύργοι της Βάθειας (χωριό με πυργόσπιτα κατά το σύνολό του.)

Η αγάπη των κατοίκων στην πέτρα είναι εμφανέστατη. Ξερολιθιές- ξερολιθιές, καλυτερίμια που οδηγούν μέχρι και στα βουνά. Βέβαια, οι λιθόκτιστοι δρόμοι είναι παντού, αντικαθιστώντας το μπετόν.

Σπίτια από πέτρα, παντού πέτρα, από πάνω μέχρι εκεί που τα προσκυνάει ο ήλιος.

Στη δεκαετία του 1990, η αγάπη των μικρών μαθητών του Δημοτικού Σχολείου Πύργου Διρού και του Νηπιαγωγείου επίσης, παρακολούθησαν για έναν χρόνο το ξαναζωντάνεμα- το ξαναστήσιμο της σχολής πετρομαστόρων. Τώρα, όχι από κίνητρο του υπουργείου Πολιτισμού αλλά από τη μασορία που ρέει στο αίμα όλων μεγάλων και μικρών.

Σαν διευθύντρια του Σχολείου, με τη σύμφωνη γνώμη της διεθθουσης Π.Ε., την αγάπη των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της λακωνικής χερσονήσου, αλλά κυρίως τη λαχτάρα των μικρών πετρομαστόρων, συστήσαμε μία ομάδα πετρομαστόρων με τον κύριο δάσκαλο και γνωστό σε όλη την Πελοπόννησο πετρομάστορα Πιέρρο Μαυροϊδόγγονα. Οι μικροί μαθητές παρακολουθούσαν 2 φορές την εβδομάδα το μάθημα. Έχουν εφοδιαστεί με έξοδα του σχολείου μας ένα σφυρί και ένα καλέμι (πάντα ανάλογα με την ηλικία τους).

Θυμάμαι το πρώτο μάθημα, αφού κι εγώ μαζί τους τα παρακολουθούσα. Ο δάσκαλος μας έφερε διάφορες πέτρες και πήραμε μία πέτρα ο καθένας. Εκεί μας δίδαξε να παρατηρήσουμε τα νερά της πέτρας, ποιοι είναι οι νευρώνες της. Αν χτυπούσαμε εκεί, η πέτρα κατά τη διάρκεια της λάξευσής της, θα έσπαγε, θα σκορπούσε.

Θα αναφέρω την προσμονή, την ετοιμότητα, την προετοιμασία στο σπίτι, τη λαχτάρα, τον ανταγωνισμό, τη γνώση και τη γρήγορη αφομοίωση των παιδιών από την πρώτη στιγμή της εκπαίδευσης. Θυμάμαι τη χαρακτηριστική άνεσή τους, στην αναγνώριση της σωστής πέτρας πιάνοντάς την στο χέρι και ρίχνοντάς της μία ματιά.

Στην επίσκεψη κάποιων υπεθθωνων εκπαιδευτικών, εντυπωσιάστηκαν από την εξοπνάδα και την άνεση που οι μαθητές χάραζαν και λάξευαν το γνωστό τους καθ' όλα υλικό. Ήταν τότε η πρόοδος, η προσμονή, η δημιουργία που φάνηκε στα λαξευμένα ή χαραγμένα έργα τους.

Στο τέλος της χρονιάς, εκθέσαμε τα έργα των μαθητών στο χώρο του σχολείου μας αλλά και κάποια έργα εξετέθη στο Σαϊνοπούλειο Θέατρο της Σπάρτης. Όποιος θέλει, μπορεί να ανατρέξει στην ιστοσελίδα της Νομαρχίας Λακωνίας, που εκεί θα δει έργα των μαθητών που εργάζονται λαξέοντας την πέτρα.

Η περιοχή της Λακωνικής χερσονήσου είναι μία άγονη, δύσβατη και απόμακρη από τις κεντρικές κωμοπόλεις περιοχή.

Ωστόσο, η εξοπνάδα, η αγάπη για το σχολείο, για τη γνώση, δεν αρκούν. Οι μαθητές μου, και τότε και τώρα, για να μάθουν, πρέπει να ξυπνούν στις 6:00 το πρωί για να περιμένουν το λεωφορείο ή το ταξί από τις 6:30 και να διανύσουν καθημερινά 20-30 χιλιόμετρα μέχρι να φτάσουν στο σχολείο. Πόσες φορές τα παιδιά των 6- 7 χρόνων, από την κόυραση δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα των τελευταίων ωρών από τις 12:00 - 1:30. Πόσο ψυχικό απόθεμα και αυταπάρηση για να διαπρέψουν αργότερα σε πανεπιστημιακές σχολές. Μία τεράστια αληθινή αναγνώριση της αγάπης αυτού του τόπου.

Αν όμως το σχολείο δεν ήταν 30 χιλιόμετρα μακριά κάθε μέρα, η κόυραση δε θα ήταν ανασταλτικός παράγοντας ώστε οι οικογένειες να αφήνουν τη γη τους για μία πιο άνετη ζωή και εκπαίδευση των παιδιών τους.

Είναι απαραίτητο να ξανασταθεί η σχολή πετρομαστόρων στον Πύργο Διρού. Είναι πολύ πιο σημαντικό όμως στα σχολεία να φοιτούν ξεκούραστοι και άνετοι οι μαθητές Νηπιαγωγείων, Δημοτικών, Γυμνασίων- Λυκείων. Σε όλη τη χερσόνησο της Μάνης, επιβάλλεται να υπάρχουν τέσσερα σχολεία τουλάχιστον, αφού η ανάγκη είναι μεγάλη κυρίως στη νότια και την ανατολική μεριά. Στον Πύργο Διρού, στο Γερολιμένα ή στα Άλικα, στην Κοκκάλα, στον Κότρωνα ή στο Φλωμοχώρι Δημοτικά και στην Αρεόπολη και το Γερολιμένα Γυμνάσια και Λύκεια.

Είναι υποχρέωση της πολιτείας να εκπαιδεύει ανθρώπους με αισθήσεις διαυγείς. Είναι υποχρέωση της πολιτείας να ζεσταίνουν τη γη οι κάτοικοι καλλιεργώντας την, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Η ύπαιθρος θα ξεραθεί αν οι επόμενες γενιές δε ζουν εκεί να εκπαιδεύονται,, να μαθαίνουν και να διατηρούν.

Είναι επιτακτική ανάγκη, το αναφέρω με πλήρη γνώση αυτών που λέω - αφού για 20 περίπου χρόνια έχω διδάξει σε όλα τα μονοθέσια και πολυθέσια Δημοτικά σχολεία της περιοχής, να ανοίξουν σχολεία που προανέφερα.

Η τουριστική ανάπτυξη δεν είναι το κίνητρο να παραμείνουν οι οικογένειες στον τόπο τους. Το σημαντικότερο θεμέλιο για μία υγιή κοινωνία, είναι η εκπαίδευση και η υγεία.

Το Κ.Υ. της Αρεόπολης, θα μπορούσε να συσταθεί ως νοσοκομείο της περιοχής, αφού στελεχώνεται άρτια από τους γιατρούς και το ενδιαφέρον τους. Στις περιοχές που θα ξαναλειτουργήσουν σχολεία, θα πρέπει να λειτουργήσουν και τοπικά Κέντρα Υγείας.

Ποια περιοχή της πατρίδας μας, αν η πολιτεία προνοήσει, θα εγκαταλείψουν οι γονείς με τα παιδιά τους, αφού θα έχουν σχολείο και γιατρό;

Μία μεγάλη ή μικρή κοινωνία ανθεί, δημιουργεί και προοδεύει, μόνο όταν το σώμα και το πνεύμα είναι υγιές.

Σ.Π.Κοριαζάκου

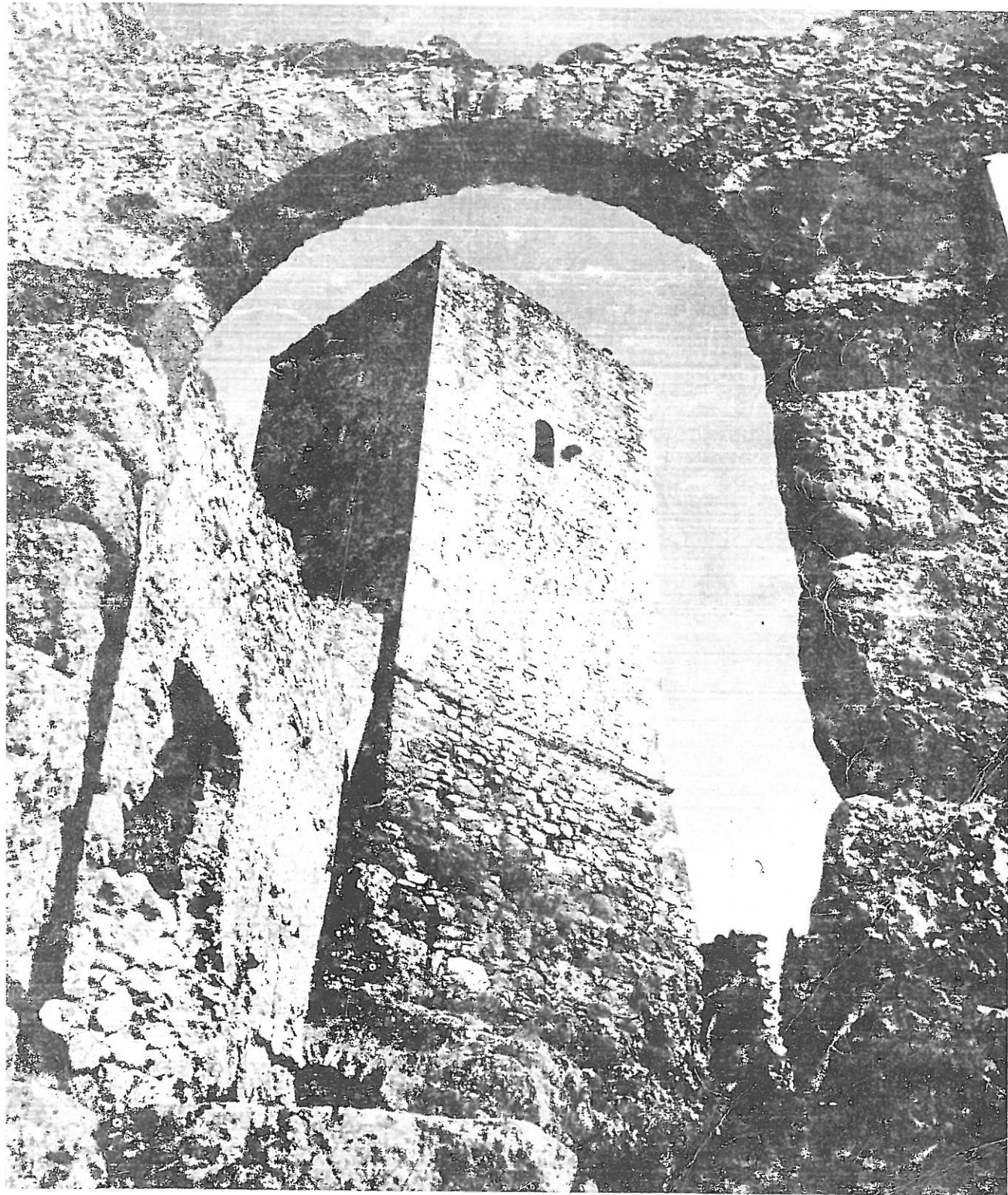
*(διετέλεσε εκπαιδευτικός Α' / ΒΑΘΜΙΑΣ εκπαίδευσης
σε όλα τα σχολεία της περιοχής για περίπου 20 έτη,
με τα 12 από αυτά να διατελεί διευθύντρια
στο Δημοτικό Σχολείο Πύργου Διρού.)*

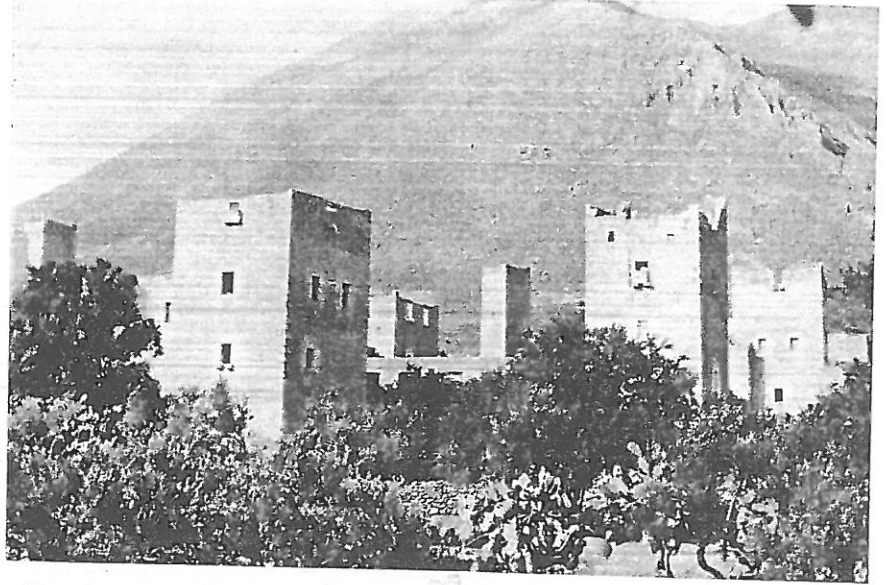
1979
ΤΑΪΓΕΤΟΣ ΚΑΙ ΜΑΝΙΩΤΕΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΙΚΙΛΗΣ ΥΛΗΣ

ΛΑΚΩΝΙΑΣ - ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΜΑΝΗ - ΠΥΡΓΟΙ - ΜΑΝΙΑΤΕΣ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Πυργογειτονιά στην Κίττα.

(Τώρα στών θεῶν τὸ χῶμα) 1979

Τοῦ γλύπτη ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΣΣΗ

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες γίνεται πολὺς θόρυβος γύρω ἀπὸ τὴν συντήρηση παραδοσιακῶν οἰκισμῶν τῆς χώρας μας —τοὺς τελευταίους καὶ ἐλάχιστους, ποὺ εἶχαν κατορθώσει μέχρι τώρα νὰ περισωθοῦν ἀπὸ τὴν τουριστικοποίηση καὶ νὰ διατηρήσουν ἀλώβητη τὴν ἀρχικὴ μορφή τους— τὴν ἐκσυγχρόνισή τους καὶ τὴν μετατροπὴ τους σὲ ξενώνες.

Ἰδιαίτερα μία ὀλόκληρη περιοχή τῆς χώρας μας μὲ περίσσιους οἰκισμούς, ἡ Μάνη, εἶχε καταφέρει νὰ διατηρήσει, ἀνέπαφο τὸ χῶμα της. Οἱ πρῶτες καταστροφές καὶ ἐκσυγχρονίσεις, ἡ ἐμφάνιση καὶ χρῆση τοῦ μπετόν, ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κακοποίηση τῶν ἀρχικῶν μορφῶν, ἄρχισαν μόλις τὴν τελευταία δεκαπενταετία, ὅταν κατασκευάστηκε ὁ δρόμος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ κράτος, ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ οἱ πύλες τῆς Μάνης ἀνοίξαν, ἔπρεπε νὰ φροντίσει, νὰ διατηρήσει ὀλόκληρη τὴν περιοχή στὴν ἀρχικὴ τῆς κατάσταση. Γιὰ νὰ μὴν γίνουν διορθώσεις ἀπὸ ἀνίδεους καὶ ἀνυποψίαστους, πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ χῶμα τῆς περιοχῆς, ἀνθρώπους.

Ἡ Δωρικὴ λιτότητα, συνδυασμένη μὲ τὴν γνήσια καὶ πηγαιὰ ἐμπνευση τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη, ποὺ με-

ταμόρφωσε τὶς ἀνάγκες στὴ στέρεα ἀρχιτεκτονικὴ φόρμα, κατάφερε νὰ διασωθεῖ μέχρι σήμερα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ χωριά τῆς περιοχῆς εἶναι ἡ Βάθεια, ποὺ βρίσκεται στὴν ἀποσικιερὴ Μάνη. Τὸ χωριὸ βραβεύτηκε, κατ' ἐπανάληψη, σὲ διεθνεῖς διαγωνισμούς, γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του, χωρὶς ἀρχιτέκτονα.

Ἡ Βάθεια, χωριὸ σχεδὸν ὅλο πύργους, κτισμένο σὲ πολὺ μικρὸ χῶρο, στὴν κορυφὴ ἐνὸς πετρώλου, ἀπέχει ἀπὸ τὴ θάλασσα δύο χιλιόμετρα. Τὸ καλύτερο, στὴν περίπτωση της, θὰ ἦταν, νὰ γίνει ὀλόκληρο ἕνα Μουσεῖο· οἱ πύργοι νὰ μείνουν ἀνέπαφοι καὶ νὰ συντηρηθοῦν μόνο, ὅσοι εἶχαν ἀνάγκη γιὰ ἐπισκευὴ καὶ γιὰ τοὺς τουρίστες νὰ χτιστεῖ, κοντὰ στὴ θάλασσα, ξενοδοχεῖο μὲ ὅλες τὶς σύγχρονες ἀνάσεις, ποὺ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του θὰ ἦταν σύμφωνη μὲ τὴν λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς περιοχῆς. Ἔτσι ἡ προσπάθεια τοῦ Τουρισμοῦ θὰ εἶχε ἐπιτυχία.

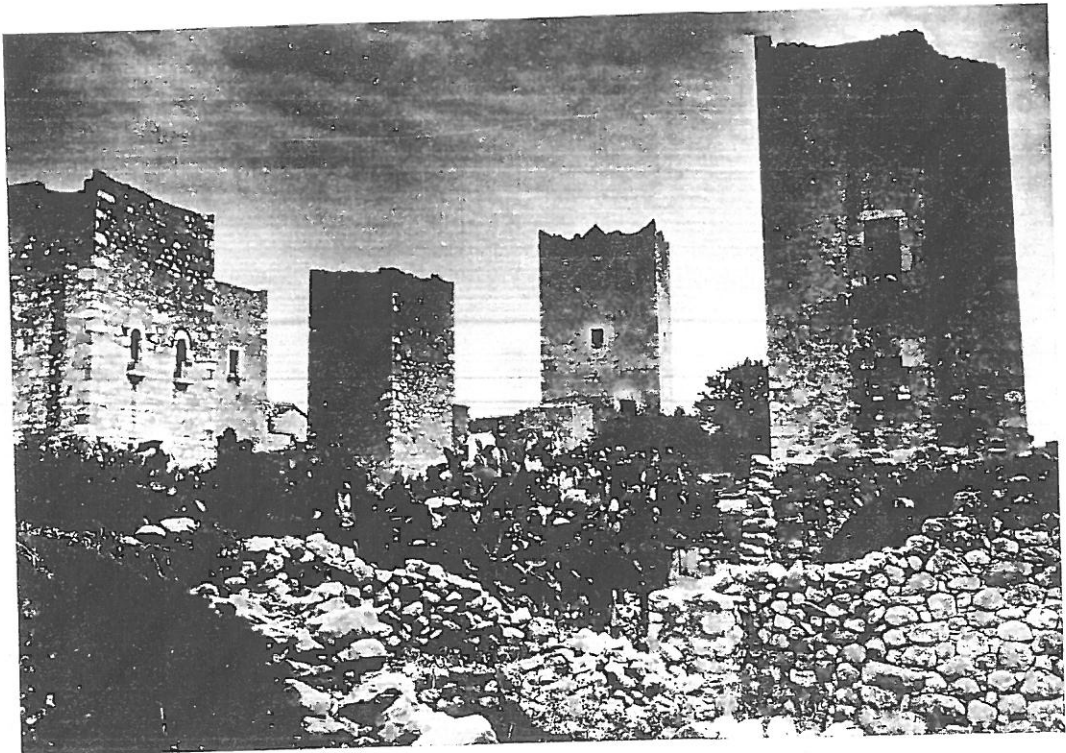
Τὰ παλιὰ χτίσματα, δυστυχῶς, δὲν προσφέρονται, ὅσες μετατροπές κι ἂν γίνουν, γιὰ ξενώνες. Ὁ χῶρος εἶναι ἐλάχιστος. Οἱ πύργοι συνήθως ἔχουν τρία πατώματα. Τὸ καθένα ἔχει μόνο ἕνα δωμάτιο καὶ κτεῖνο μικρῶν διαστάσεων. Τὸ ἀνέ-

βασμα ἀπὸ πάτωμα σὲ πάτωμα, ἀπὸ τὸν καταρράχτη (μικρὴ καταπακτὴ) εἶναι πολὺ δύσκολο. Ἦταν γιὰ ἀετούς, ὄχι γιὰ κοτόπουλα τῆς κλωσομηχανῆς. Ὁ καταρράχτης νὰ γίνει φαρδύτερος εἶναι δύσκολο, ἐπειδὴ οἱ ὀροφές ἔχουν καμάρες.

Ἡ Ἑλλάδα πουλήθηκε σὲ ξένους, εἰδικὰ τὰ τελευταία χρόνια. Οἱ Ἕλληνες θλιβεροί, ἔξω ἀπὸ τὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν τους, ποὺ μετατραπήκανε σὲ τουριστικὰ μαγαζάκια, μὲ ξένες γαργαλιστικὲς ἐπιγραφές, παρακαλᾶνε —μὲ τὶς πέντε ξενικὲς λέξεις, ποὺ μάθανε γιὰ τὴν περιστάση— τοὺς κάθε λογῆς τουρίστες, νὰ μποῦνε, νὰ πάρουνε, ὅ,τι ἀπομένει ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μας κληρονομιά ἢ τὰ ἀηδιαστικά ὑποκατάστατα τῆς λαϊκῆς τέχνης, μὲ τὰ ὅποια ἔχει κατακλυστεῖ ὁ χῶρος.

Τί θλιβερὸ θέαμα! Ποῦ εἶναι ἡ λεβεντιά μας; Τὸ σπίτι μας, τὸ χῶμα καὶ τὶς πέτρες, ποὺ σκεπάζουν τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας, τὸν ἰδρώτα καὶ τὸ αἷμα τους, τὰ παιλάμε, χωρὶς τύψεις, γιὰ λίγα παλιόχαρτα, φράγκα ἢ δολλάρια.

Ἐδῶ καὶ 160 χρόνια ὁ μορφωμένος, ἀγράμματος, πολέμαρχος Μακρυγιάννης εἶπε, στὸν Πόρο, στὰ παλληκάρια του, ποὺ θέλανε νὰ

Πυργαγειτονιά
στά
Παγγιά.

πουλήσουνε στους ξένους δυο άγαλματάκια για πέντε τάλληρα, ότι και 10.000 τάλληρα να τους δώσουνε, να μην τα πουλήσουνε, γιατί για αυτά πολεμήσανε.

Γι' αυτό κάθε προσπάθεια, που έχει συνέπειες ανυπολόγιστες, σ' ότι απόμεινε από τη λαϊκή μας κληρονομιά, πρέπει να μελετιέται προσεκτικά.

Ας πάψουμε λοιπόν να πανηγυρίζουμε για την τουριστικοποίηση και ως κλαίμε. Ας συλλογιστούμε ότι τρώμε τα κόκκαλα των παιπούλων μας και το ψωμί των παιδιών μας και τούτο είναι φοβερότερο. Δίπλα στους πύργους θα κατοικούνε (θα τους μαγαρίσουν) τα διάφορα ραμολιμένα με τις πορτοφόλες. Θα στήθουνε σε λίγο δίπλα τους μπουτίκ, μπουάτ, μπάρ, ντισκοτέκ, καμπαρέ κλπ., μάλιστα και με ξένες φωτεινές επιγραφές και παρδαλά χρώματα: Τό ένα φέρνει τό άλλο.

Έκτος από πέντε - δέκα, σε όλη τη Μάνη, που έχουνε κάποια κέρδη για όλους τους άλλους ντόπιους, δεν υπάρχει κανένα συμφέρον' αφού δεν παράγουμε σχεδόν τίποτα, για να το εκμεταλλευτούνε και να κερδίσουνε. Τα κέρδη των ντόπιων αρχίσανε να φαίνονται, όχι στον δρίζοντα, αλλά στα πόδια μας. Μας

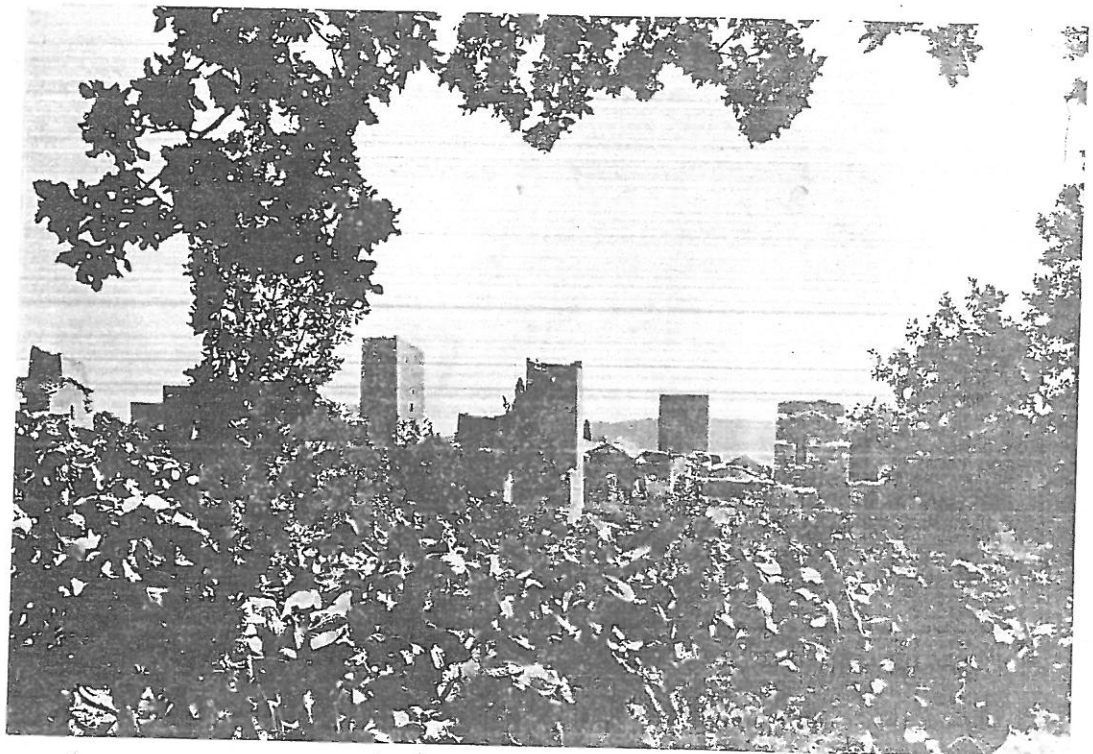
αγοράζουνε τη γή μας. Μας βρωμίζουνε τις ακρογιαλιές και γυρίζουνε γυμνοί. Δεν είμαι πουριτανός, αλλά όταν βρίσκεσαι σ' ένα χώρο κατοικημένο, να σεβαστείς τον τρόπο ζωής των κατοίκων του. Στεροούνται οι ντόπιοι, ακόμα και ένα κιλό μαρίδα, ένα αυγό, μία φελίδα τυρί, ένα κιλό μέλι, μία ντομάτα. Όλα πάνε στα λίγα μαγειρεία και στο Γύθειο, για τους ξένους.

Ο ντόπιος θέβαια δεν μπορεί να πληρώσει όλα τούτα, σε άστρανομικές τιμές. Τό σοβαρότερο είναι ότι θα ακούσουμε κι άλλα κρούσματα κλεψιάς σε λίγο. Ίσως και φανερά με τα πιστόλια στο χέρι θα μας κλέβουνε. Κλέφανε εικόνες, καμπάνες, ευαγγέλια, αρχαίες επιγραφές, αρχαία και λαϊκά αγάλματα. Αποτοχίσανε τοιχογραφίες από εκκλησίες και πόσα άλλα μπορεί να κατονομάσει κανείς, μα δεν μας παίρνει ο χώρος.

Είναι τρομερό ν' ακούς να διαθέτουνε πενήνταριές εκατομμύρια, από τη ράχη του λαού, για να συντηρήσουνε τους πύργους, δηλαδή να τους εκφυλίσουνε. Αλλά λένε όχι απ' έξω, μόνο μέσα. Εμείς και για τό έξω φοβόμαστε. Από τό 1962, που ήμουνα φοιτητής, έγραψα για τη διάσωση της Λαϊκής Αρχιτεκτονικής της Μάνης. Κύριοι, Έλλη-

νες, ο αβριανός μελετητής θα ψάχνει να βρει, να ιδεί πώς ζούσανε οι Μανιάτες μέσα στους πύργους, τα πυργόσπιτα και τις χαμοκέλες, πώς κρατηθήκανε τόσους αιώνες λεύτεροι και θα είναι αδύνατο. Δυστυχώς τα χτίσματα, που θα έχει συντηρήσει τό κράτος, θα τα έχει εκφυλίσει — κι είναι τα μόνα απόφια, γνήσια, γιατί τ' άλλα, που κατοικούνται, είτε μόνιμα, είτε παροδικά από τους κατοίκους της, έχουν μεταποιηθεί για εύκολία και από άγνοια — μεταμορφώνοντάς τα σε χτίσματα καταπατημένου συνοικισμού του Πειραιά και της Αθήνας. Γι' αυτό μην πανηγυρίζετε, ακόμα και οι δήθεν μορφωμένοι του τόπου. Μάλιστα κάνουμε και δλόκληρη διαφήμιση σε Λακωνικά περιοδικά και εφημερίδες, πώς αγοράσανε ξένοι στη Μογεμβασία ή στη Μάνη και τα συντηρούνε έξωτερικά. Τέτοια συντήρηση καλύτερα ήταν να καταράνε και κάποιος θα γλύτωνε, ώσπου θα ρχότανε τό πλήρωμα του χρόνου, κάποια άλλη γενιά που θα κανε μέσα και έξω συντήρηση σωστή.

Πολύ γρήγορα και της Μάνης οι παραλλες, οι κάβοι, τα χωριά και οι πύργοι θα βρίσκονται αγορασμένοι από ξένους. Δεν θα τολμάμε ούτε να πλησιάσουμε κοντά, γιατί θα

Πυργγαίονιά
στη
Δάτσια.

μάς βλέπουμε υποπτους. Όα φτά-
σουμε ψυχολογικά να γουώθουμε και
μεις σαν υποπτοι. Για τούτο τήν
εϋθύνη έχει πρώτα ή Πολιτεία. Να
ψηφιστεί νόμος — αν δέν υπάρχει
στό Σύνταγμα— πού ν' απαγορεύει
τήν αγορά γής, ακινήτων από ξέ-
νους. 'Ακόμα και σε 'Ελληνες αντ'
αυτών έφ' όσον υποπτευοϋμε κάτι
τέτοιο. Να μήν ισχύουν οι αγορές
από ξένους, πού έχουν γίνει, όχι
μόνον μετά τήν 'Επανάσταση του
'21, αλλά και για όσους ισχυρίζον-
ται ότι τ' αγοράσανε με χρήμα ή
με λόγο από τους Πασάδες Τούρ-
κους επί Τουρκοκρατίας.

Τούτο βέβαια ισχύει για τήν υ-
πόλοιπη 'Ελλάδα, γιατί στη Μάνη,
Τούρκοι δέν πατήσανε. Να ζητούν-
ται εϋθύνες από τους Νομάρχες,
Δημάρχους ή Προέδρους, από τόν
ΕΟΤ, τήν 'Αστυνομία και τούς το-
πικούς Συλλόγους, για κάτι τέτοιο,
πού ενώ έπεσε στην αντίληψή τους,
δέν τό αναφέρανε. 'Όλες οι αγο-
ρές να θεωρηθοϋνε άκυρες και να
κρατικοποιηθοϋνε. Να μήν μπορού-
νε, ούτε μ' ενόκιο να παραμείνου-
νε περισσότερο από δέκα χρόνια,
πού θα θεωρηθεί σαν άποζημίωση
για όσα έχουνε ξοδέψει. Μόνον έ-
τσι δέν θα φτάσουμε σε χειρότερη
κατάσταση, να μαστε ξένοι στη δι-

κή μας γή. Σε τούτου του είδους
τήν κρατικοποίηση, δέν νομίζω να
είναι αντίθετοι και εκείνοι πού δέν
άνήκουνε σε προοδευτικά κόμματα,
γιατί τότε θα δηλώσουνε και τυπι-
κά, πώς δέν τους ενδιαφέρει ή γή
των πατέρων μας, πού θα πέσει σε
ξένα χέρια.

'Όλοι θέλουμε να κατοικήσουνε
σε παραδοσιακά σπίτια, αλλά κα-
νένας δέν τά θέλει άμεταποίητα. 'Η
παροιμία λέει: «τό τσιρλιάρικο που-
λι όπου κι αν πάει, τόν κόλο του
τόνε παίρνει μαζί του». Δηλαδή και
τήν καινούργια του φωλιά, θα τήν
βρωμίσει. Θέλουμε και τό λαϊκό
σπίτι και τις εκφυλιστικές ανέσεις.
Θα συντηρηθοϋνε λένε χωριά, για
να πάνε τουρίστες και μεϊς πέντε-
δέκα, κάνοντας έπαιτεία, να μάς
αφήσουνε κάποιο δολλάριο, θα κά-
νουμε τά γκαρσόνια ή κάποιες πα-
ρασιτικές ξεκούραστες δουλειές. 'Ε-
τσι δέν γυρίζουμε έμεις στα κτή-
ματά μας, αλλά οι τουρίστες και
οι άτσιδες στα σπίτια μας.

Κάποιο έξυπνότερο χαδά να βρω-
με, όσο είναι καιρός, πού να λείει
να σταθοϋμε σε πόδια δικά μας,
όχι σε ξυλοπόδαρα ξένα, πού βρω-
μάνε αφεντικίλια. 'Ελληνες δέστε το
ότι κιθδυνεύουμε να ίσπεδωθοϋμε
σαν έθνος, όσο ποτέ. Μοιάζουμε σαν

χελώνες, πού άποχωριστήκαμε τό
καύκαλό μας και περιφερόμαστε γυ-
μνοι κι έλεεινοί. Ποιός συγκινεί-
ται, όταν άκούει τόν εθνικό μας ύ-
μνο; όπως πάμε θα τόν κάνουμε
και αυτόν τσατσά και τζάζ. Ποιός
συγκινείται όταν δλέπει τή σημαία
μας; Ποιός άκούει τά κλέφτικα
τραγούδια μας, πού μιλάνε για τό
πώς λευτερωθήκαμε; Παίρνω δύο-
τρία σύμβολα μόνο, μά είναι τόσα
άλλα... Μόνο κεφάλια με στείρα
μυαλά και κοντόφθαλμα μάτια δέν
τά βλέπουμε. Δέν θαρίεσαι, όλα για
τ' αφεντικά μας, όπως λέει ο με-
γάλος μας ποιητής Κώστας Βάρ-
ναλης στο βιβλίο του «'Οργή λαού».

.....

"Αντροι αυτοί και μεϊς μπικίνι,
ξένοι έμεις και ντόπιοι εκείνοι.

.....

.....

Θα σ' άρπάξουν άπ' τ' αϋτί,
να σε διώξουν σένα αυτοί.

.....

.....

Τώρα στών θεών τό χώμα,
με τά νύχια, με τό στόμα,
σκάψε για χιλιάδες πάτους,
άλλες τόσες άποπάτους.

Πυργογειτονιά
στο
Σταυρί.

Σὲ λιγάκι θὰ μιλάς,
Τέξας γλῶσσα ἀρχαία Ἑλλάς
καὶ δὲν θὰ ρωτᾶ κανεὶς,
ποῦ ἔναι ἡ χώρα ἡ Ἑλληνίς.

Πρέπει νὰ καταλάβουμε κάποτε,
πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει περισσότερη
ἀνάγκη, ἐδῶ πού φτάσαμε, ἀπὸ ὁ-
μορφιά, παρὰ ἀπὸ ἄνεση. Ἄν ἡ ἄ-
νεση ἔδινε τὴν εὐτυχία, ὅσοι ἔχουν,
θὰ ἔταν εὐτυχεῖς.

Ὅπου γὰ ἔναι θὰ διαβάζουμε καὶ
στὰ χωριά τῆς Μάνης πολλὰ HO-
TEL... BEATCH στὶς παραλίες,
πού μὲ τὸν ὄγκο τους καὶ τὰ κα-
κόγουστα χρώματά τους, θὰ κυριαρ-
χοῦνε. Ἐκεῖ πού, οὔτε ἡ ἐκκλησία
δὲν κυριαρχοῦσε —ὅπως γίνεται ἄλ-
λοῦ— ἀλλὰ ὁ πύργος.

Πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι καὶ τούτη ἡ
κραυγή, θὰ ἔναι φωνὴ βοῶντος ἐν
τῇ ἐρήμῳ. Τὸ χρῆμα μὲ τὴν δια-
φήμισή του, θὰ κάνει καὶ πάλι τὸ
κῆφι του.

Τελειώνοντας, ἔχω νὰ προσθέσω,
ὅτι, γιὰ νὰ βοηθήσει ἡ Πολιτεία,

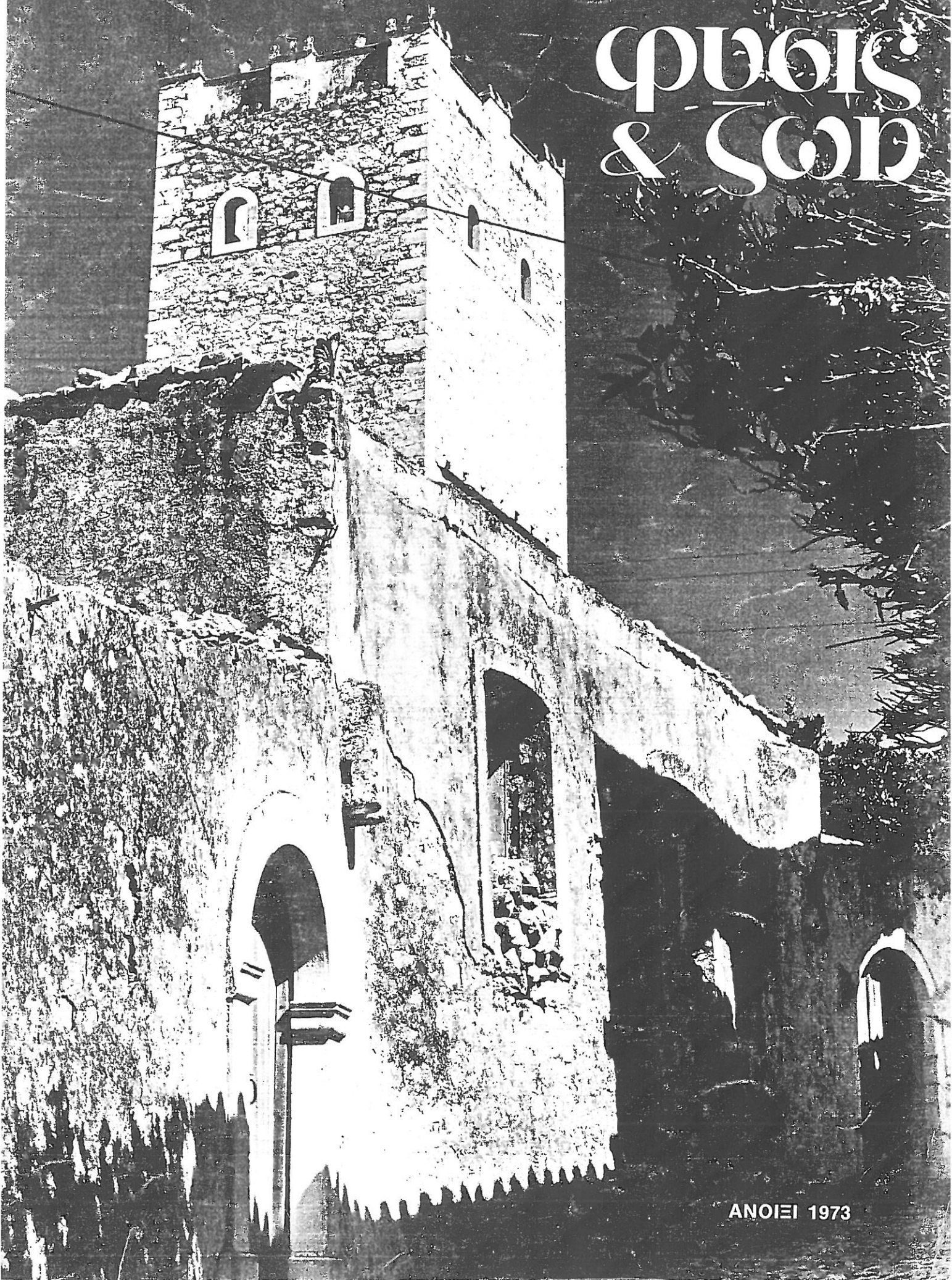
τὴν ἐπιστροφή τῶν Ἑλλήνων στὸν
γενέθλιο τόπο τους, οὐσιαστικά καὶ
περισσότερο ἐκείνους, πού ἔχουν τὸ
προνόμιο νὰ γεννηθοῦνε σὲ οἰκι-
σμούς, πού ἡ Πολιτεία, τὰ τελευ-
ταῖα χρόνια, χαρακτήρισε παραδο-
σιακούς, πρέπει νὰ ρυθμιστοῦν ἀπὸ
τὰ ὑπεύθυνα Ἰπουργεῖα τὰ παρα-
κάτω: α) Νὰ παρέχεται ἀτέλεια
στὴν ἔκδοση οἰκοδομικῆς ἄδειας.
β) Στὶς περιοχές, πού ἐπιβάλλει ἡ
Πολιτεία, τὰ σχέδια καὶ τὰ ὕλικά
τῶν νέων χτισμάτων ν' ἀκολουθοῦν
τὴν ὀλη παραδοσιακὴ μορφή, νὰ
συμμετέχει καὶ στὶς ἐπὶ πλέον δα-
πάνες. Μόνον ἔτσι θὰ βοηθηθοῦν οἱ
φτωχοὶ ἀγρότες καὶ θὰ διατηρήσουν
τὶς πατροπαράδοτες φόρμες. Γιατί
τώρα ἔχει γίνει κι αὐτὸ τὸ τραγι-
κό, νὰ φιλοκαλεῖ ἡ Πολιτεία, ἀπα-
γορεύοντας στοὺς φτωχοὺς βιοπαλαι-
στὲς νὰ βελτιώσουν τὶς συνθήκες
ζωῆς τους καὶ νὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐ-
τοὺς νὰ πληρώνουν τὰ ἔξοδα, γιὰ
τὴν προσπάθεια τῆς φιλοκαλίας της.
Ἡ διάσωση, ἡ συντήρηση καὶ ἡ
ἐπέκταση στὸν ἴδιο ρυθμὸ ἑνὸς οἰ-
κισμοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεται σὲ
βάρος τῶν πολιτῶν καὶ ιδιαίτερα

τῶν ἀγροτῶν, πού εἶναι καὶ οἱ φτω-
χότεροι τῶν Ἑλλήνων. Πρέπει νὰ
λάβουμε θέση οἱ κρατικοὶ φορεῖς,
ὑπεύθυνα καὶ ιδιαίτερα στὸν οἰκονο-
μικὸ τομέα.

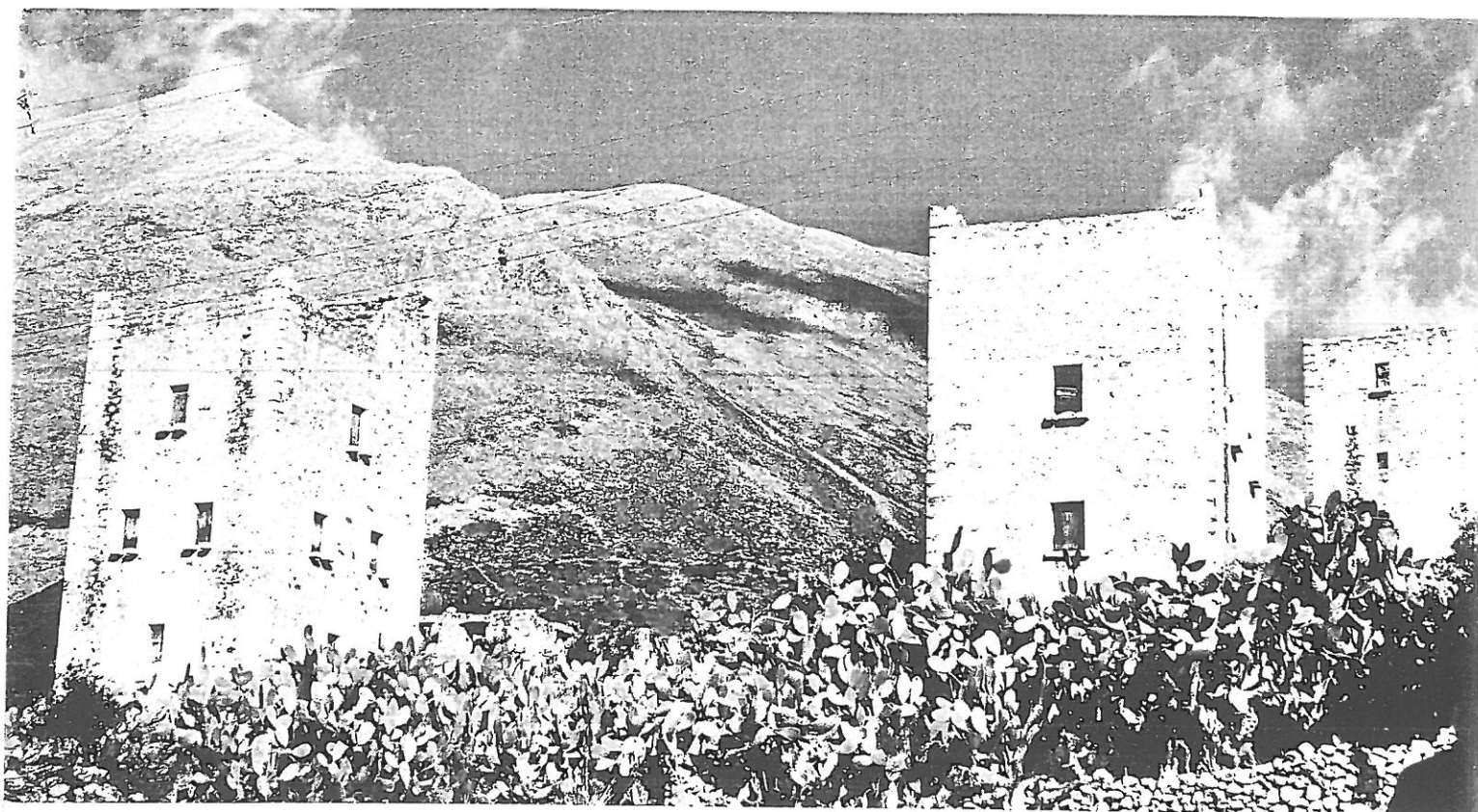
ΜΙΧ. ΚΑΣΣΗΣ
Γλύπτης
1979

**ΟΙ ἀπανταχοῦ ΜΑΝΙΑ-
ΤΕΣ νὰ πλατυσώσουν
τοὺς ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ
τῶν χωριῶν των καὶ νὰ
συμπαραστέκονται στὶς ἐ-
νέργειες τῶν συλλόγων
των. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο
βοηθᾶνε τὸ χωριὸ τους νὰ
ἀναπτυχθῇ καὶ ἔτσι ἀξιο-
ποιοῦν τὴν παρουσία
τους καὶ ἐνεσχῶνουν τὸν ἐ-
αυτὸ τους.**

ΦΥΛΙΣ & ΣΩΠ

ΑΝΟΙΞΙ 1973

ΠΥΡΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΙΤΤΑ (Φωτ. Ρένας Άνδρεάδη).

ΠΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Τοῦ γλύπτου ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΣΗ

ΔΥΣΚΟΛΑ θὰ βρεθῆ στὴν Ἑλλάδα τόπος τόσο πετρωμένος, τόσο σκληρός, μὲ τέτοια ἀρρενωπὴ τραχύτητα, ὅσο ἡ Μάνη. Αὐτὸ τὸ ἀκραῖο σημεῖο τῆς χερσαίας γῆς τῶν πατέρων μας ἦταν ἀπ' τὴ μοῖρα του νὰ γεννᾷ πολεμιστὲς καὶ ἀνυπόταχτους ἀνθρώπους, σὰν τοὺς ἴδιους τοὺς βράχους ποὺ τὸ φρουροῦν. Κι ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ γυμνὸ, τὸ δαρμένο, τὸ γκριζο τοπίο στήθηκαν τὰ σπίτια τῶν κατοίκων παλιῶν καιρῶν - κατοικίες, ἀλλὰ καὶ ἀδυσώπητοι φρουροὶ τῆς Μανιάτικης ἐλευθερίας.

Εἶναι οἱ Πύργοι τῆς Μάνης. Οἰκογενειακὴ ἐστία καὶ βίγλα καὶ προμαχώνας, ποὺ περιμένει ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν εἰσβολή. Στὰ Μανιάτικα βουνά, τὰ ἀκρογιαλῖα, τὰ χωριά καὶ τὰ στρατηγικὰ σημεία τοῦ τόπου, εἶναι διάσπαρτα αὐτὰ τὰ δημιουργήματα τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς - τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, κυρίως, καὶ τῆς Τουρκοκρατίας. Σὲ περισσότερους ἀπὸ ὄχτακόσιους εἶχαν ὑπολογίσει τοὺς πύργους παλαιότεροι ἱστορικοί. Ἡ Μέσα Μάνη, ἡ περιοχὴ τῶν Νικλιάνων, καὶ ἰδιαίτερα ἡ Νόμνη καὶ ἡ Κίττα, εἶναι γεμάτες καὶ σήμερα ἀπὸ τὰ ἀπομεινάρια αὐτὰ ποὺ ἄφησαν οἱ παλιεὲς γενεές.

Γιατὶ εἶναι σήμερα θλιβερὰ ἀπομεινάρια. Ἔτσι ὀρθώνονται, παρὰ τὸ ἐπιβλητικὸ τους παράστημα οἱ πύργοι στὰ χωριά τῆς Μάνης. Στὸν Κιπποῦλα καὶ τὸ Σταυρί, τὸ Μπρίκι καὶ τὸ Μαρμάρι, καὶ τὴ Χαριὰ κοντὰ στὸν Πύργο τοῦ Διουῦ. Ἄν αὐτὰ τὰ ἀρχοντικά-πύργοι βρισκόνταν στὸ Σὰν Τζιμιγιάνο τῆς Τσοκάνης, οἱ Ἴταλοι θὰ τὰ πρόβαλλαν μὲ τὴ μεγαλύτερη διαφήμιση, σὰν ἔξοχα ἀξιοθέατα. Μὰ στὴν Πατρίδα μας ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀδιαφορία τὰ ἔχει καταδικάσει στὴν ἐγκατάλειψη καὶ τὴ φθορὰ.

Καὶ ἡ φθορὰ αὐτὴ - τοῦτο εἶναι τὸ θλιβερότερο - γίνεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου, ποὺ δὲν ἔχουν ἐπίγνωση τῆς ἀξίας ἐνὸς θησαυροῦ ποὺ κρατοῦν στὰ χεῖρα τους.

Ε ΠΙΣΤΡΕΦΩ ἀπὸ ἓνα τελευταῖο μου ταξίδι στὴν πατρικὴ μου γῆ τῆς Μάνης, γεμάτος ὀδύνη. Καὶ σὰν καλλιτέχνης, σὰν Μανιάτης, σὰν ἀνθρώπος ποὺ ἀγαπᾷ τὰ λαϊκὰ δημιουργήματα, μέσα ἀπὸ τὰ βᾶδη τῆς ψυχῆς μου βγάλω αὐτὴ τὴν κραυγὴ: - Νὰ σωθῆ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Μάνης!

Μὲ μεγάλη μου χαρὰ βλέπω πολλοὺς πατριῶτες μας νὰ ἐνδιαφέρονται νὰ περάσουν τὶς διακοπὲς τους στὰ προγονικά τους σπίτια, στὴ Μάνη, καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ τὰ ἐπισκευάσουν, ἢ νὰ χτίσουν καινούργια. Ἄλλὰ καὶ μὲ μεγάλη μου λύπη βλέπω τὴ νόθευση τῆς Μανιάτικης Ἀρχιτεκτονικῆς, ποὺ γίνεται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς κατοίκους. Εἶναι ἓνα στοιχεῖο ποὺ ἐπὶ αἰῶνες κρατήθηκε ἀνόθευτο καὶ ποὺ μαζί μὲ τὰ βραχῶδη στεγνὰ βουνά, τὰ σπῆλαια, τὶς ἀκρογιαλιές καὶ τοὺς ναοὺς, θὰ τραβᾷ καὶ θὰ προκαλῆ τὸ δέος στὸν κάθε ἐπισκέπτη (διότι τ' ἄλλα, τὰ ἤδη καὶ ἔθιμα, καλὰ ἢ κακά, βαδίζουν πρὸς τὴν ἐξαφάνιση).

Πρέπει μὲ εὐλάβεια νὰ μετακινοῦμε ἀκόμη καὶ μιὰ πέτρα ἀπὸ τὴ σκάλα τ' ἄλωνιοῦ καὶ τὸ γύρο τοῦ λιακοῦ (1). Γιατὶ αὐτὲς οἱ κοφτερὲς πελεκουῖδες (2) εἶχαν σκίσει καὶ ματώσει τὶς ρόγιες ἀπὸ τὰ χεροπόδαρά τους. Αὐτὲς τὶς καμαρόπετρες καὶ τ' ἀγκωνάρια μὲ τὴν ψιλὴ πελεκὴ τὰ χιλιόποτισαν μὲ ἰδρώτα ἄλμυρό, τρώγοντας ξεροκαυκάλια (3), παπούλες (4) κι ἐλιές καὶ τ' ἀνεβάσανε στὰ μπεντένια τους. Αὐτὸ τὸ ὑπεράνθρωπο καπρίτσιο, τὸ νταμάχι (5), ὁ μόχθος, ἡ στέρηση καὶ τὸ πείσιμα θὰ τοὺς φέρνει νὰ τριγυροῦνε καὶ πεθαμένοι ἀκόμη στοὺς πετρομάχους (6) τοῦ πύργου, στὰ λάγγωνα (7) καὶ στὰ στενολούρια (8) τῆς μερσίας (9), στὰ σίγιουρα (10) καὶ στὶς στέρες τους, θὰ δαγκάνουνε τὸ κατώχειλό τους καὶ τὴν πάνου μεριά τοῦ δεξιοῦ τους καρπόχρου, ρομπώνοντας (11),

φασκελώνοντας και χαραμίζοντάς μας τα, πού δέν τὰ ἐκτιμούμε, δέν τὰ σεβόμαστε. Δέν τὰ χτίσαν φευδάρηδες, ἀλλὰ πάμπρωχοι ἄνθρωποι, οἱ παππούδες μας...

Εἶδα νὰ συνεχίζεται ἡ φθορὰ καὶ ἡ κατάρρευση πύργων σὲ χωριά, πού σίγουρα οἱ κληρονόμοι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς συντηρήσουν. Ἄλλοι, ἀπὸ ἀσέβεια καὶ ἄγνοια, τοὺς γκρεμίζουν, γιατί χρειάστηκαν τ' ἀγκωνάρια ἢ τὸν χῶρο. Ἄλλοι τοὺς βάφουν ἄσπρους ἢ κοκκινοπράσινους καὶ ἄλλοι τοὺς καλύπτουν μὲ σουβὰ μαρμαρόσκονης. Καὶ αὐτοὶ οἱ γκρίζοι, οἱ λεβέντικοι ὄγκοι μὲ τοὺς τόσο ὠραία δεμένους ὀγκόλιθους, ἑναρμονισμένους μὲ τὴν πέτρινη γῆ τῆς Μάνης, γίνονται ξαφνικὰ ἕνα κομμάτι φελιζόλ ἢ ἀφρολέξ, ψεύτικοι.

Ἐκεῖ, στὸ λίγο χῶρο, χῶρεσε, ἔζησε καὶ γιγαντώθηκε ἡ λεβεντιά καὶ ἡ δόξα, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλοξενία, τὸ μίσος καὶ ἡ ἐκδίκηση καὶ ἀντιλαλήσανε στὰ γκρεμολάγκαδα, στοὺς λιακούς καὶ στὶς αὐλές - γιὰ γάμους καὶ γιὰ γεννητούρια σερνικοῦ, γιὰ φόνους καὶ γιὰ ξόδια - ὁ ἥχος τῆς γκραδιάς (12) καὶ τοῦ μοιολογιοῦ. Αὐτὸ τὸ δεμένο πέτρινο συγκρότημα ζοῦσε μὲ τὰ δικά του ἦθη καὶ ἔθιμα, πού ἐπὶ αἰῶνες τὰ εἶχε κρατήσει πεισματικά, σὰν νὰ μὴ συνόρευε μὲ ἄλλη γῆ, σὰν νὰταν σὲ ἄλλο πλανήτη.

Ἐκεῖ τώρα ἄλλοι φτιάχνουν μαρκίζες καὶ βεράντες καὶ ἄλλοι στήνουν μιὰ κοκκινοπράσινη παράγκα - νομίζεις θὰ σοῦ βγάλῃ τὸ μάτι αὐτὸ τὸ ἄσχετο σκουπίδι. Σπίτια πρόχειρα μὲ τιμεντόλιθους καὶ μεγάλες προεξοχές τῆς ταράτσας, παράθυρα μὲ ρολλὰ καὶ ἀλουμινο-χρυσωμένες πόρτες. Βλέπεις, σὲ πύργους καὶ σ' ἐκκλησίες, πόρτες κι' ἐξώπορτες μὲ μπαρὰν σχέδια, ἄσχετα πρὸς τὸν τόπο.

ΕΜΕΝΑ προσωπικὰ (καί, νομίζω, κάθε ντόπιο καὶ ξένο ἐπισκέπτη), θὰ μ' εὐχαριστοῦσε ἀφάνταστα κάθε τι πού καταστρέφεται νὰ τὸ ἀντικαθιστοῦμε ἀκριβῶς ὅπως ἦταν τὸ παλιό. Δέν θὰ μᾶς στοίχιζε περισσότερα (καὶ πολλές φορές, ἴσως, ὀλιγότερα), ἀν ἐπισκευάζαμε τὰ ἴδια τὰ παλιά. Δυστυχῶς, μάθαμε νὰ βλέπουμε τιμεντόκουτα.

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπέμβῃ ἡ Νομαρχία, ὁ Τουρισμός - δέν ἔξρω ποῖός... Νὰ σωθῇ ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Μάνης, ἡ Δωρικὴ, ἡ τόσο λιτὴ, ἡ τόσο λεβέντικη, ἡ τόσο ἄριστα δεμένη μὲ τὸ τοπίο, μὲ τὰ γκρίζα καὶ ἀνυδρα βουνά της, τὰ ἀμόλυντα ἀπὸ βαρβάρου πόδι, μὲ τὶς κοκκαλιάρικες ἐλίτσες πού οἱ ριζες τους, σὰ γερακόνυχα, εἶναι γαντζωμένες στὶς τροῦπες καὶ τοὺς μαζάρους (13) τῆς πέτρας, πού οἱ μάνες μας καὶ οἱ κυράδες μας (γιαγιάδες) μὲ χέρια κομποῦτὰ (14) σὰν λιοκούτσουρα, σκάβανε τὸ διαφαντεμένο λιγοστὸ κοκκινόχωμα, μὲ τοὺς γκρεμούς καὶ τὰ ριζοκότρωνα, πού μὲ τόσο ταπεινὴ λιτότητα καὶ λεβεντιά τὰ προεκτείνανε οἱ πρόγονοί μας, στήνοντας ἀπάνου στὰ κούτελα τῶν βράχων τοὺς διπλανοὺς ὀγκόλιθους γιὰ θεμέλια τοῦ λεβεντόπυργου.

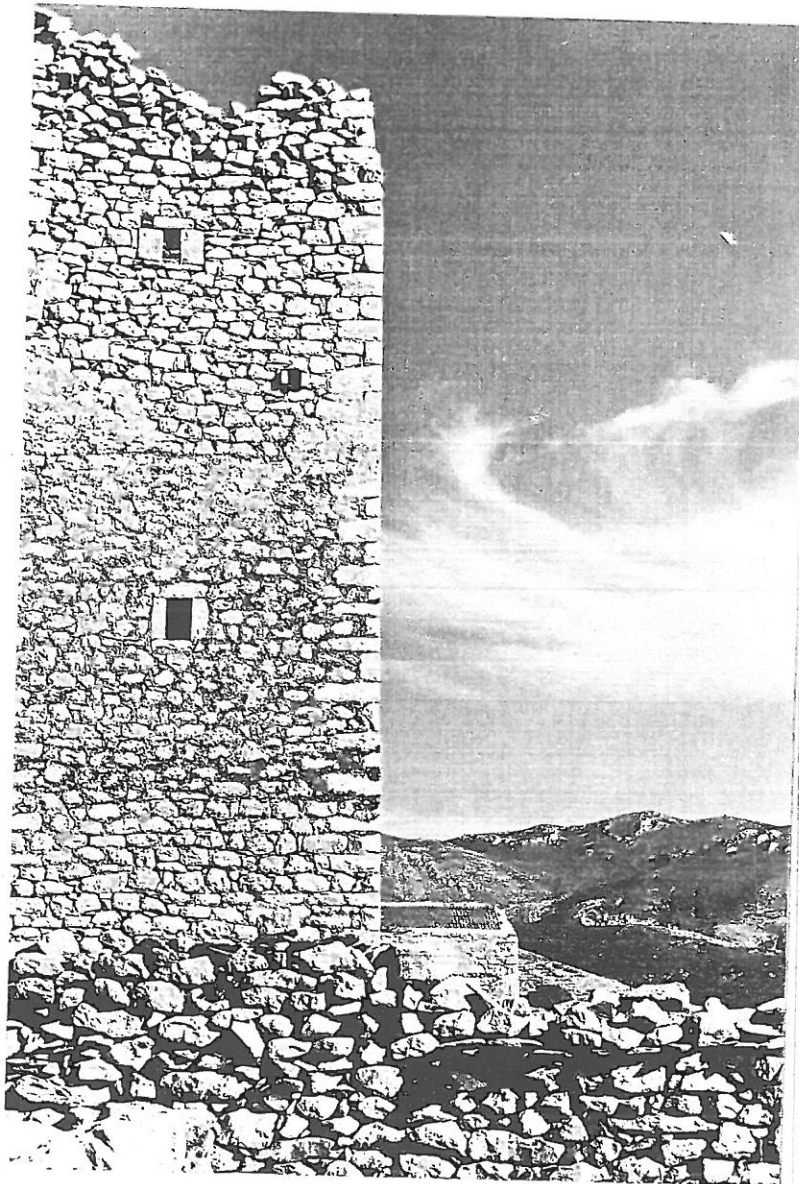
Πρέπει νὰ καταλάβῃ ὁ καθένας καὶ νὰ ντρέπεται νὰ στήνῃ ὅ,τι τοῦ κατέβῃ πλάι σ' αὐτὰ τὰ τόσο ταιριαστὰ στὸ τοπίο οἰκοδομήματα, αὐτὰ πού ὁ λαὸς μὲ τὸ χρόνο τὰ νιοδέθησε νὰ τὸν προστατεύουν ἀπὸ τὰ τρομερὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, τὸν ἀέρα πού σφυροκοπᾷ τὰ κούτελά τους, τὸ μπουρίνι πού πιτοῦλᾷ σὰ σφαῖρες στὰ μπεντένια τους. Καὶ προπαντὸς νὰ τὸν προστατεύσουν ἀπὸ τὸν νυχτοπάτη ὄχιτῶ, πού γύριζε φυγόδικο, σὰν παγκάκιστος Σατανᾶς, σφιγμένος τῆ ζουναριά μ' ἕνα φουσέκι λειψό, σφηνωμένο στὴ θάλαμη τοῦ γκρᾶ, πού τὸν σφιχταγκάλιαζε σὰν ἀδέρφι τους.

Ἡ ἔμφυτη σοφία τοῦ λαοῦ κράτησε τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἔτσι λιτὴ, χωρὶς πολλὰ μπαζιμπιδια, τὴν κράτησε ἀντρίκια καὶ αὐστηρὴ σὰν τοὺς κατοίκους, σὰν τὶς συνήθειές τους, σὰν τὰ βουνά τους. Δέν ἔχουμε δικαίωμα ἐμεῖς νὰ τὴν νοθεύσουμε. Ὅσοι ἐπισκέφθηκαν τὴν Ὑδρα (καὶ ἄλλα μέρη τῆς χώρας μας) θὰ εἶδαν πόσο ἀνόθευτη κράτησαν τὴν ἀρχιτεκτονικὴ της, τοῦλάχιστον ἐξωτερικὰ. Γιατὶ νὰ μὴν κρατηθῇ καὶ ἡ Μάνη;

ΤΟΝ ΛΟΓΟ τώρα ἔχει τὸ Κράτος. Νὰ ἀπαγορεύσῃ ἡ Νομαρχία, ἡ Διοίκηση Τουρισμοῦ, νὰ βάφουν ἄσπρα καὶ παρδαλὰ ὅλα αὐτὰ τὰ χτίσματα, διότι ἤδη πολλὰ χωριά ἄρχισαν νὰ μοιάζουν μὲ καταπατημένο ἀστικό συνοικισμό, ὅπου χτίσανε, λαθραῖα, πρόχειρα σπίτια.

Βλέπω σὲ πολλές γκρεβοῦρες καὶ φωτογραφίες πῶς ἦταν παλιότερα τὰ χωριά καὶ λυπάται ἡ ψυχὴ μου, πού ὁ χρόνος μὲ τὴ βοήθειά μας καὶ τὴν ἀδιαφορία τοῦ Κράτους τὰ κατέστρεψε. Ἔτσι θὰ βλέπουν τὴν ἀλλαγὴ καὶ οἱ ἐπερχόμενες γενεές καὶ θὰ μᾶς βλαστημοῦν. Πρέπει νὰ πεισθοῦν οἱ ντόπιοι καὶ οἱ νεόπλουτοι, πῶς εἶναι σκουπίδι καὶ ὄχι στολίδι στὸ χωριὸ τὸ κοκκινοπράσινο σπίτι πού χτίσανε. Ὅσοι ἔχουμε ἐπίγνωση τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ διατηρηθῇ ἡ θανάσια αὐτὴ ἀρχιτεκτονικὴ, πρέπει νὰ συμβάλουμε στὴ σωτηρία της, διαφωτίζοντας τοὺς ἀνίδεους. Ἄλλὰ τὸ Κράτος, κυρίως, ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ προβῇ, ὅσο εἶναι ἀκόμη καιρός, στὴν συντήρηση τῶν πύργων. Νὰ συσταθῇ ἐπιτροπὴ ἀπὸ εἰδικούς πού νὰ

ΠΥΡΓΟΣ ΣΤΑ ΑΛΙΚΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ
(Φωτ. Ρένας Ἀνδρεάδη)

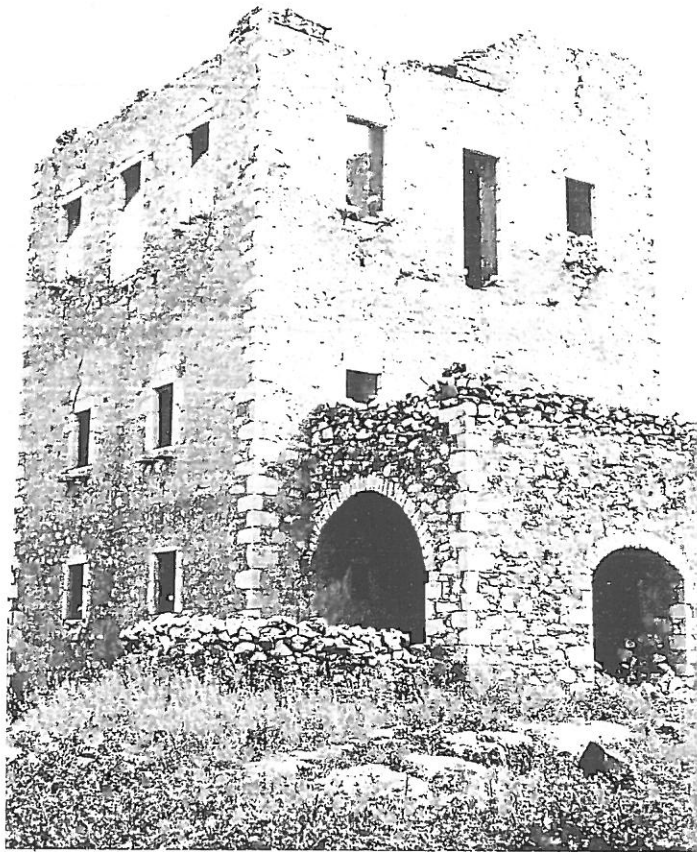
3

παρακολουθούν και να μην αφήνουν τους άσεβεις και τους άδαεις να κάνουν τις δουλειές βαρβάρων κατακτητών. Γιατί η αρχιτεκτονική της Μάνης είναι μια συνέχεια της ιστορικής αρχιτεκτονικής του Μυστρά, ανάλογα προσαρμοσμένη.

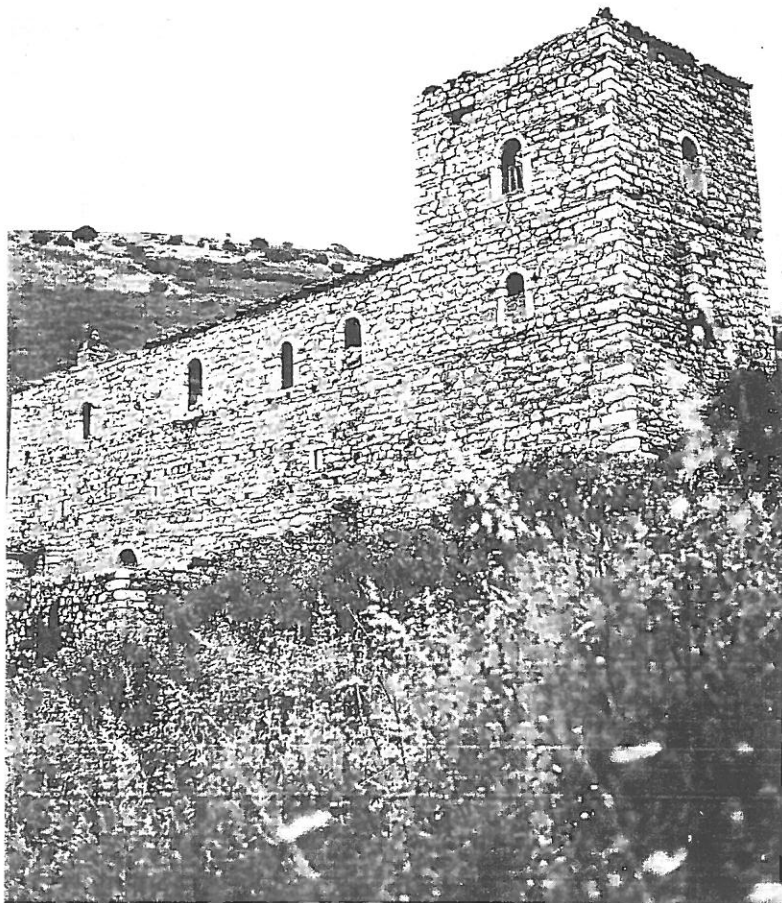
ΣΤΟ ΣΗΜΕΙΟ αυτό σκόπιμο είναι να θυμηθούμε, εκείνο το επεισόδιο που έγινε κατά την περίοδο της 'Αντιβασιλείας, μετά την 'Απελευθέρωση και τον Καποδίστρια. Τότε, με πρόταση του Μάουερ, αποφασίσθηκε η κατεδάφιση των Μανιάτικων πύργων, για «να ήσυχάση» ή πάντοτε ταραγμένη και ανήσυχη Μάνη. Δύο λόχοι βαυαροί στρατιώτες εστάλησαν, κατά διαταγή της 'Οθωνικής 'Αντιβασιλείας, στη Μάνη, για να επαναφέρουν στην τάξη τους ξεσηκωμένους στ' άρματα Μανιάτες. Πήγαν στην 'Αρεόπολη και ταμπουρώθηκαν στους πύργους της. Μά εκεί μέσα οι Μανιάτες τους «μποτιλιάρανε». Μπλοκάρανε τους πύργους κι άνοιξαν ντουφεκίδι.

Έγινε σωστό μακελειό. Σ' ένα πύργο που κυριεύσαν οι Μανιάτες αίχμαλώτισαν 36 «μπαμπαρέζους» στρατιώτες και για να τους εξευτελίσουν, τους πούλησαν μιά «σφάντζικα» τόν καθένα.

Τόν εξευτελισμό τους τόν δλοκλήρωσε ή αρχόντισσα Πικουλάκαινα. Τους άγόρασε και τους έστειλε «πεσκέσι» στην 'Αντιβασιλεία!..

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΕΟΠΟΛΗ (Φωτ. Μιχ. Κάση)

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ ΤΩΝ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΛΑΙΩΝ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΙ (Φωτ. Μιχ. Κάση)

Η ΕΛΛΑΔΑ μας είναι ή πιό δημορφη χώρα, με τις άτέλειωτες, σγονυρές της άκρογιαλιές, τά νησάκια της, τις κορφυύλες, τους γκρεμούς, τά κάστρα και τά μνημεία της. Και όσοι νομίζουν ότι την γνώρισαν, γελιούνται. Με τó να πās στο Γύθειο, δέν θά πη πώς γνώρισες την Μάνη. Όσο είσχωρεις στο βάθος της Μάνης, τόσο άπαντās την άνείπωτη γοητεία της άγριότητας και της άμορφιάς ένός ξεχασμένου τόπου, γεμάτου μεγαλείο και λεβεντιά.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΣΗΣ

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

1. λιακός:	λιακωτό ή ταρατάς
2. πελεκούδες:	θραύσματα προερχόμενα από πελέκημα πέτρας
3. ξεροκαυκάλα:	μουχλιασμένο κομμάτι ξεροῦ ψωμιού
4. παπούλες:	κορφές λαθουριού που τρώγονται ώμες
5. νταμάχι:	υπεράνθρωπος προσπάθεια για την επιβίωση
6. πετρομάχος:	άχυρός εξώστης πύργου
7. λάγγουνο:	λίγυστό χώμα που καλλιεργείται σε πετρώδη περιοχή
8. στενολούρι:	στενή λωρίδα καλλιεργήσιμης γής
9. μερασία:	μερίδιο άδελφών επί πατρικής περιουσίας
10. σίγιουρα:	βοηθητικά κτίσματα, χώροι γύρω από τó σπίτι
11. ρομπώνοντας:	φτύνοντας
12. γκραδιά:	ντουφεκιά
13. μάζαρος:	διαμπερής όπη κυρίως σε πέτρες
14. κομπουτό:	ροζιασμένο